

Filozofski fakultet u Sarajevu

O GLAGOLSKOM ASPEKTU
U PRIJEVODIMA NA ITALIJANSKI
JEZIK ROMANA IVE ANDRIĆA
TRAVNIČKA HRONIKA

Nermina Čengić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, 2020.

Nermina Čengić
O GLAGOLSKOM ASPEKTU U PRIJEVODIMA NA ITALIJANSKI JEZIK
ROMANA IVE ANDRIĆA *TRAVNIČKA HRONIKA*

Glavni urednik Redakcije za izdavačku djelatnost
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu:
Akademik Dževad Karahasan

Recenzenti:
Prof. dr. sc. Maslina Ljubičić
Prof. dr. Amela Šehović

Lektor:
Elma Durmišević-Cernica

Tehničko uređenje i računarska obrada:
Narcis Pozderac

Izdanje:
Prvo

Izdavač:
Filozofski fakultet u Sarajevu

Za izdavača:
Muhamed Dželilović

Sarajevo, 2020.

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-31:811.131.1'255.4'367

ČENGIĆ, Nermina

O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića
Travnička hronika [Elektronski izvor] / Nermina Čengić. - El. knjiga. - Sarajevo :
Filozofski fakultet, 2020

Način pristupa (URL): [http://www.ff-eizdavstvo.ba/Books/O-glagolskom-
aspektu-u-prijevodima-na-italijanski-jezik-romana-Ive-Andrica-Travnicka-hronika.
pdf](http://www.ff-eizdavstvo.ba/Books/O-glagolskom-aspektu-u-prijevodima-na-italijanski-jezik-romana-Ive-Andrica-Travnicka-hronika.pdf). - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora dana 19. 2. 2020.

ISBN 978-9958-625-83-1

COBISS.BH-ID 28902406

Ova knjiga predstavlja skraćenu i prerađenu verziju doktorske disertacije odbranjene 14. maja 2015. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu pod mentorstvom prof. dr. Jasmina Džinde.

Koristim priliku da se toplo zahvalim recenzenticama na svim korisnim komentarima, savjetima i sugestijama. Također, zahvaljujem i svima koji su mi na bilo koji način dali podršku i pružili pomoć prilikom rada, te doprinijeli nastanku ove knjige.

Posebnu zahvalnost izražavam mojoj dragoj porodici, čija mi nesebična ljubav i razumijevanje mnogo znače.

SADRŽAJ

1. PREDMET, CILJ I METODE ISTRAŽIVANJA	6
2. O GLAGOLU I GLAGOLSKOM ASPEKTU	8
2.1. Glagolski aspekt u bosanskom i italijanskom jeziku	11
Svršeni glagolski aspekt	11
Nesvršeni glagolski aspekt	12
2.2. Kontrastivna analiza glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku	12
3. O KARAKTERISTIKAMA GLAGOLSKIH VREMENA, OBLIKA I NAČINA U BOSANSKOM I ITALIJANSKOM JEZIKU	14
3.1. O glagolskim vremenima i oblicima u bosanskom i italijanskom jeziku	14
3.1.1. Vremenske i aspekatske vrijednosti prezenta	14
3.1.2. Vremenske i aspekatske vrijednosti imperfekta	18
3.1.3. Vremenske i aspekatske vrijednosti perfekta	21
3.1.4. Vremenske i aspekatske vrijednosti aorista	23
3.1.5. Vremenske i aspekatske vrijednosti pluskvamperfekta	25
3.1.6. Vremenske i aspekatske vrijednosti futura	27
3.2. O glagolskim načinima u bosanskom i italijanskom jeziku	30
4. ANALIZA IZRAŽAVANJA GLAGOLSKOG ASPEKTA U PRIJEVODIMA NA ITALIJANSKI JEZIK ANDRIĆEVOG ROMANA <i>TRAVNIČKA HRONIKA</i>	38
4.1. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću glagolskih oblika i vremena kojima se iskazuje prošlost	39
4.1.1. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog perfektom	40
4.1.1.1. Svršeni glagolski aspekt	40
4.1.1.2. Nesvršeni glagolski aspekt	67
4.1.2. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog aoristom	107
4.1.3. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog pluskvamperfektom	120

4.2. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću prezenta	121
4.2.1. Svršeni glagolski aspekt	121
4.2.2. Nesvršeni glagolski aspekt	126
4.3. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću futura	136
4.4. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću potencijala	138
4.4.1. Svršeni glagolski aspekt	138
4.4.2. Nesvršeni glagolski aspekt	139
5. ZAKLJUČAK	142
5.1. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom glagolskih oblika i vremena kojima se iskazuje prošlost	143
5.1.1. Interpretacija radnje izražene perfektom	144
5.1.2. Interpretacija radnje izražene aoristom	147
5.1.3. Interpretacija radnje izražene pluskvamperfektom	149
5.2. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom prezenta	149
5.3. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom futura	151
5.4. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom potencijala	152
Sažetak	153
IZVORI	155
LITERATURA	155
RJEČNICI	157
RJEČNICI online izdanja	157
INDEKS POJMOVA	159
RECENZIJE	160
BIOGRAFIJA AUTORICE	165

1.

PREDMET, CILJ I METODE ISTRAŽIVANJA

Saznanje da su urađena dva prijevoda na italijanski jezik Andrićevog romana *Travnička hronika*, a naročito činjenica da je vremenski razmak između tih prijevoda četiri desetljeća¹, naveli su nas da ispitamo izbor i upotrebu jezičkih sredstava u izvornom tekstu i u prijevodima. Budući da smo pred sobom imali tekstove koji ne pripadaju istom jezičkom sistemu (srpskohrvatski/bosanski² i italijanski), izazov je bio tim veći, a ono što nas je posebno zanimalo je bio glagolski aspekt, glagolska kategorija koja se u navedenim jezicima ne izražava na isti način. Dakle, cilj koji smo postavili pred sebe je uočavanje i analiza sličnosti i razlika u interpretacijama glagolskog aspekta na italijanskom jeziku u odnosu na izvorni tekst.

Za postizanje navedenih ciljeva poslužili smo se sljedećim metodama istraživanja:

- a) Metoda prikupljanja, sređivanja i opisivanja podataka iz literature i izvora
- b) Metoda teorijske analize podataka
- c) Metoda upoređivanja i zaključivanja

Kako bismo došli do podataka relevantnih za dokazivanje postojanja raznovrsnih glagola, glagolskih konstrukcija i drugih leksičkih elemenata kojima se označavaju vrste glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku, konsultirali smo različite gramatike, priručnike i rječnike (jednojezične i dvojezične), te internetske izvore. Budući da se tema rada odnosi na analizu gramatičkih elemenata iz italijanskog jezičkog sistema, konsultirali smo, prije svega, literaturu na italijanskom jeziku, ali i onu na bosanskom, srpskom i hrvatskom jeziku.

¹ Prvi prijevod je objavljen 1961. godine (Luigi Salvini), a drugi je objavljen 2001. godine (Dunja Badnjević).

² Srpskohrvatski je jezik na kojem je Andrić napisao svoj roman *Travnička hronika* (1945. godine). Budući da je bosanski jezik nastao raspadom srpskohrvatskog, karakteristike koje smo prepoznali i opisali su iste ili slične u oba jezika.

Da bi bili zadovoljeni pragmatički ciljevi ovog istraživanja, najprije smo, u okviru kategorije glagola, nastojali predstaviti karakteristike glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku općenito. Građu smo rasporedili u odgovarajuće kategorije i napravili smo opis osobina, vrsta i nijansi glagolskih aspekata u navedenim jezičkim sistemima, a potom smo uradili i komparativno-kontrastivnu analizu načinâ izražavanja glagolskog aspekta u bosanskom, odnosno srpskohrvatskom (Andrićev roman), i italijanskom jeziku (prijevodi Andrićevog romana na italijanski jezik). Nakon sistematiziranja, analize i opisa građe, dobili smo rezultate na osnovu kojih smo izveli zaključke kako bismo dokazali postojanje raznovrsnih načina izražavanja glagolskog aspekta u italijanskom jeziku u odnosu na bosanski jezik, što je i bio osnovni cilj ovog istraživanja.

2.

O GLAGOLU I GLAGOLSKOM ASPEKTU

Analizu sintaksičke strukture gotovo je nemoguće uraditi bez analize glagola,³ koji najčešće čini osnovni sastavni dio rečenice. Glagol je važan dio rečenice, “pokretačka snaga komunikacije” (Asnaghi et al., 2005, str. 209),⁴ zahvaljujući kojoj ostale riječi sintaksičkog iskaza postaju “živi organizam, logička i završena misao, komunikacija” (Isto).

U italijanskom jeziku glagol ima vrlo važnu ulogu u konstrukciji rečenice. “Glagol predstavlja sintaksički centar rečenice oko kojeg se organiziraju različiti elementi koji je čine” (Dardano i Trifone, 1999, str. 191). Od svih promjenljivih riječi u italijanskom jeziku, glagoli se posebno ističu svojim obiljem i raznovršnošću oblika pa, prema tome, i širokom upotrebom.

Na osnovu osnovnih konstitutivnih elemenata glagola (lice, broj, način i vrijeme)⁵ mogu se dobiti informacije o glagolu. Da bi se saznalo nešto više o stepenu izvršenja glagolske radnje, vrsti odvijanja glagolske radnje i trajanju procesa na koji se odnosi glagol, potrebno je napraviti nešto detaljniju analizu glagolskog sistema. Ovdje se, prije svega, misli na analizu glagolskog aspekta, gramatičke kategorije glagola koja opisuje glagolsku radnju na osnovu prethodno navedenih parametara. Dakle, da bi prenošenje informacija bilo logički smisljeno, važno je prepoznati na koji je način izražena nijansa odvijanja glagolske radnje. “U italijanskom jeziku glagolski aspekt se može razabrati iz komutacije različitih glagolskih vremena” (Džindo, 2010, str. 71). U bosanskom jeziku aspekt “korespondira sa Glagolskom (sic!) radnjom” (Isto, str. 70) i zavisi od mnogobrojnih morfoloških sredstava. Za razliku od glagolskog lica, broja, načina i vremena (koji imaju gramatička obilježja, kako u bosanskom tako i u italijanskom jeziku), u italijanskom jeziku glagolski aspekt nije morfološki

³ Glagol je promjenljiva vrsta riječi kojom se označava radnja (koju subjekt izvršava ili trpi), postojanje ili stanje subjekta i zbivanje.

⁴ Sve prijevode s italijanskog na bosanski jezik uradila je autorica ove knjige.

⁵ To su elementi koji su gramatički određeni, odnosno imaju gramatička obilježja.

izražen. Naime, u italijanskom jeziku glagolski aspekt je samo djelimično gramatički određen, a to znači da je za prepoznavanje aspekatskih osobina glagola neophodno voditi računa ne samo o gramatičkim obilježjima nego i o značenju glagola, ali, svakako, i o značenju drugih riječi i izraza unutar iskaza. U mnogim slavenskim jezicima (uključujući i bosanski jezik) različite se aspekatske vrijednosti izražavaju vrlo preciznim gramatičkim izrazima. Italijanski gramatičari ne tretiraju glagolski aspekt na isti način, odnosno pridaju mu sekundarnu važnost. Ovom se gramatičkom kategorijom pomoću raznih gramatičkih elemenata predstavlja trajanje radnje koju izražava glagol, ali predstavljaju se i neke druge karakteristike glagolske radnje (početak i vrste početka odvijanja radnje, završetak i vrste završetka odvijanja radnje, ponavljanje radnje, nijanse uobičajenog izvršavanja radnje, progresivno izvršavanje radnje i sl.).

Rezultati mnogih jezičkih istraživanja pokazuju da su u književnim tekstovima glagoli vrsta riječi koja se najviše koristi, a kada se provodi analiza jezika pisaca, obično se posmatra stilska i sintaksička upotreba glagolskih oblika. To, između ostalog, znači da se, prilikom opisa jezičkih karakteristika književnog teksta nekog pisca, ne posvećuje dovoljna pažnja glagolskom aspektu, kao jednom od važnih gramatičkih elemenata glagolskog sistema. Ipak, važno je napomenuti da “normativni glagolski sistem, kao osnovni nosilac rečenične determinacije, ostvaren u jeziku pojedinačnog pisca, mora biti specifičan” (Stanojčić, 1967, str. 305). U ovom smo istraživanju posmatrali i analizirali sintaksičku i stilsku upotrebu glagolâ, tačnije glagolskih oblika i glagolskih vremena, u romanu *Travnička hronika* i u prijevodima romana na italijanski jezik. Posebno smo izdvojili i nešto detaljnije ispitali karakteristike glagolskog aspekta u italijanskom jeziku u njegovoj interakciji sa bosanskim jezikom. Istovremeno smo analizirali upotrebu glagolskih vremena koja imaju funkciju preciziranja glagolskog aspekta.

Proučavajući upotrebu glagola općenito, a naročito glagolskog aspekta u primjerima iz navedenoga korpusa istraživanja, može se zaključiti da je glagolski aspekt gramatička kategorija koja je prilično složena za analizu, naročito zbog činjenice da nema u potpunosti istu upotrebu u slavenskim jezicima (kakav je srpskohrvatski jezik, na kojem je Ivo Andrić napisao svoj roman) i u romanskim jezicima (kakav je italijanski jezik, na koji su dva prevodioca u različitim periodima preveli Andrićev roman). To je zbog toga što se glagolski sistemi navedena dva jezika veoma razlikuju. U italijanskom jeziku postoji značajan broj glagolskih načina i glagolskih vreme-

na, naročito prošlih, pomoću kojih se precizno izražava glagolski aspekt. Dakle, glagolsko vrijeme je jedna od gramatičkih kategorija na osnovu koje se određuje glagolski aspekt u ovom romanskom jeziku. Međutim, u srpskohrvatskom (bosanskom) jeziku glagolski aspekt korespondira sa glagolskim radnjama jer se ovaj jezik koristi glagolskim aspektom “kao zamjenom za izražavanje kategorija temporalnosti svog sistema” (Džindo, 2010, str. 66).

Budući da je jezik Andrićevih djela uvijek bio zanimljiva tema raznovrsnih lingvističkih istraživanja (ranijih i recentnijih), kako unutarjezičkih tako i kontrastivnih, odlučili smo da pomoću prepoznavanja načina izražavanja glagolskog aspekta u Andrićevom romanu *Travnička hronika*, evidentiramo i analiziramo ekvivalente ove glagolske kategorije u italijanskom jeziku za koje su se opredijelili prevodilac Luigi Salvini (1961. godine) i prevodilac Dunja Badnjević (2001. godine). Prilikom analize korpusa, konstantno smo imali u vidu činjenicu da su oba prevodioca pred sobom imala prilično zahtjevan zadatak budući da su se trebali potruditi da pronađu kvalitetna rješenja u italijanskom jeziku, a uspješnost u obavljanju te aktivnosti zavisila je, prije svega, od toga kako su prevodioci shvatili izvorni tekst. Ovdje naročito dolazi do izražaja vještina prevodioca da prepozna glagolski aspekt, odnosno glagolsko vrijeme i glagolski oblik u jeziku s kojeg se prevodi (polazni jezik) i prenese ga u odgovarajući glagolski način i glagolsko vrijeme u jeziku na koji se prevodi (ciljni jezik). Veoma često oba prevodioca pronalaze izuzetno dobra rješenja prilikom odabira leksičke, a naročito prilikom prenošenja glagolskog aspekta iz srpskohrvatskog u italijanski jezik. Međutim, u korpusu na italijanskom jeziku pronašli smo i primjere iz kojih se vidi kako prevodioci daju različita rješenja, odnosno njihovo shvatanje vrste glagolskog aspekta u polaznom jeziku i prenošenje u ciljni jezik je potpuno različito. Također, nije mali broj primjera u kojima se vidi da se prevodioci odlučuju za potpuno različita glagolska vremena ili upotrebljavaju različite leksičke elemente. Smatramo zanimljivim spomenuti i činjenicu da smo u prijevodima Andrićevog romana zabilježili i primjere koji pokazuju kako su prevodioci pogrešno razumjeli smisao originalnog iskaza i svojom interpretacijom nisu prenijeli pravu poruku čitaocu.

2.1. Glagolski aspekt u bosanskom i italijanskom jeziku

Tradicionalne gramatike srpskohrvatskog, odnosno bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika⁶ daju osnovnu podjelu glagolskog aspekta na svršeni i nesvršeni, a kontrastivna istraživanja ističu i tzv. leksički aspekt (teličnost, homogenost, ograničenost, progresivnost itd.).

U bosanskom jeziku “trajanje radnje, stanja ili zbivanja može biti vremenski ograničeno (shvaćeno kao trenutak, svršenost) i neograničeno (shvaćeno kao proces, nesvršenost)” (Jahić, Halilović i Palić, 2004, str. 260). To se trajanje glagolske radnje izražava glagolskim aspektom, koji može biti svršeni (iskazuju ga tzv. svršeni glagoli) i nesvršeni (iskazuju ga tzv. nesvršeni glagoli). Prema osnovnom pravilu, svršenu je radnju moguće označiti prošlim i budućim glagolskim vremenom, a nesvršenu radnju prošlim, sadašnjim i budućim glagolskim vremenom. Dakle, u slavenskim jezicima postoji sistematska mogućnost za razlikovanje glagolske radnje koja se završava od one koja se odvija u sadašnjem, prošlom ili budućem vremenu.

Za razliku od bosanskog jezika (u kojem je glagolski aspekt gramatička kategorija glagola), u italijanskom se jeziku razlika između svršenog i nesvršenog glagolskog aspekta obilježava, prije svega, prošlim vremenima (*passato prossimo* ili *passato remoto* se uglavnom koriste za izražavanje svršenoga glagolskog aspekta, a *imperfetto* se koristi za izražavanje nesvršenoga glagolskog aspekta), ali i upotrebom tzv. aspekatskih glagola i posebnih glagolskih struktura, koji služe za posebno isticanje vrsta ove glagolske kategorije. Osim upotrebe morfoloških i sintaksičkih sredstava, glagolski aspekt i njegove nijanse moguće je prepoznati i na osnovu tvorbenih sredstava i karakterističnih leksičkih sredstava.

Svršeni glagolski aspekt

U bosanskom jeziku svršeni glagoli označavaju “radnju, stanje ili zbivanje kao završen proces” (Jahić, Halilović i Palić, 2004, str. 260). Na osnovu obilježavanja perioda i trajanja glagolske radnje, svršeni glagoli mogu biti:

- a) početnosvršeni
- b) završnosvršeni
- c) trenutnosvršeni
- d) neodređenosvršeni

⁶ Ovi su jezici nastali nakon raspada srpskohrvatskog jezika i koriste se na prostoru nekadašnje Jugoslavije.

S obzirom na specifičnosti glagolskog sistema u italijanskom jeziku i način na koji se izražava glagolski aspekt u ovom romanskom jeziku, podgrupe u kategoriji svršenoga glagolskog aspekta su napravljene na sljedeći način:⁷

- a) početnosvršeni (*ingressivo* ili *incoativo*)
- b) potpuno završen (*compiuto* ili *concluso*)
- c) potpuno izvršen u prošlosti (*aoristico*)

Nesvršeni glagolski aspekt

Budući da se nesvršenim glagolima označava radnja (stanje ili zbivanje) čije trajanje nije ograničeno, odnosno koja je u razvoju, ova vrsta glagola se u bosanskom jeziku dijeli na:

- a) trajne
- b) učestale

Podgrupe u kategoriji nesvršenog glagolskog aspekta u italijanskom jeziku su napravljene na sljedeći način:⁸

- a) uobičajen (*abituale*)
- b) progresivan (*progressivo*)
- c) trajan (*continuo*)
- d) učestao (*iterativo*)

2.2. Kontrastivna analiza glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku

Na osnovu ovakve podjele, primjećuje se da su u bosanskom jeziku razlike u vrstama svršenih i nesvršenih glagola strogo određene vremenskom ograničenošću ili neograničenošću glagolske radnje (stanja ili zbivanja), kao i trajanjem glagolske radnje (stanja ili zbivanja). Značenjska vrijednost tih glagola određuje se na osnovu morfoloških elemenata (prefiks, sufiks, alteracija leksičke osnove glagola). U italijanskom jeziku glagolski aspekt se vezuje za pojedina glagolska vremena, odnosno na osnovu glagolskog vremena (najčešće je to neko prošlo vrijeme) pravi se osnovna podjela na svršeni glagolski aspekt (složena prošla glagolska vremena i *passato remoto*) i nesvršeni glagolski aspekt (*presente* i *imperfetto*).

⁷ U gramatičkim analizama raznih autora uočili smo nekoliko podjela i prikazat ćemo ih u ovom pregledu zbog specifičnosti vrsta i upotrebe.

⁸ Vidjeti napomenu u prethodnoj fusnoti.

Međutim, posebno je važno biti oprezan kod upotrebe prošlih glagolskih vremena i oblika u bosanskom i italijanskom jeziku s obzirom na to da je pogrešno “automatski izjednačavati srpski nesvršeni glagol sa italijanskim imperfektom, a srpski svršeni glagol u prošlom vremenu s italijanskim složenim ili prostim perfektom. Navedena preklapanja samo su delimična, jer upotreba prošlih vremena u italijanskom jeziku počiva na načelima koja se razlikuju od načela koja važe za upotrebu srpskih prošlih vremena” (Moderc, 2006, str. 263). Već smo istakli da, osim ove osnovne podjele na svršeni i nesvršeni glagolski aspekt (koji se prepoznaju na osnovu upotrebe morfoloških sredstava – glagolska vremena), u italijanskom jeziku postoje i posebna sintaksička sredstva – posebna kategorija glagola i glagolskih izraza (aspekatski ili frazeološki glagoli, perifrastične glagolske konstrukcije) pomoću kojih se jasno precizira vrsta svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta. Osim navedenih morfoloških i sintaksičkih sredstava, glagolski aspekt se u italijanskom jeziku može izraziti i upotrebom tvorbenih sredstava (transformacije glagola pomoću prefiksa, sufiksa ili alteracijom leksičke osnove glagola), te upotrebom karakterističnih leksičkih sredstava (prilozi i priloški izrazi). Navedena jezička sredstva pomažu da se dodatno istaknu nijanse između dvije osnovne vrste glagolskog aspekta.

S obzirom na to da se u italijanskom jeziku glagolskim aspektom opisuje glagolska radnja na osnovu različitih parametara (trajanje glagolske radnje, stepen izvršenja glagolske radnje, vrsta odvijanja glagolske radnje), koji su svi povezani sa dimenzijom glagolskog vremena u kojem se ta radnja odvija, u nastavku ćemo našu pažnju usmjeriti na predstavljanje osnovnih karakteristika glagolskih vremena (naročito prošlih), glagolskih oblika i glagolskih načina u bosanskom i italijanskom jeziku. Potom ćemo upoređivati vrijednosti glagolskih vremena u ova dva jezika i način izražavanja glagolskog aspekta pomoću glagolskih vremena i oblika. Konačno, navodeći primjere iz korpusa (izvorni tekst i dva prijevoda na italijanski jezik), pokazat ćemo kako su prevodioci razumjeli vrijednost glagolskog vremena, odnosno glagolskog aspekta u srpskohrvatskom jeziku i kako su ga prenijeli u italijanski jezički sistem.

3.

O KARAKTERISTIKAMA GLAGOLSKIH VREMENA, OBLIKA I NAČINA U BOSANSKOM I ITALIJANSKOM JEZIKU

3.1. O glagolskim vremenima i oblicima u bosanskom i italijanskom jeziku

U ovom ćemo dijelu predstaviti karakteristike glagolskih vremena i oblika iz bosanskog i italijanskog jezičkog sistema radi lakšeg razumijevanja analize i objašnjenja brojnih primjera iz korpusa istraživanja, u kojima se glagolski aspekt označava upotrebom raznovrsnih glagolskih vremena i oblika. Budući da će se u analizi primjerâ posebno posmatrati način izražavanja glagolskog aspekta u italijanskom jeziku (u odnosu na originalni iskaz), u pregledu koji slijedi ćemo svaki slučaj upotrebe glagolskog vremena u italijanskom jeziku ilustrirati odgovarajućim primjerom.⁹

3.1.1. Vremenske i aspekatske vrijednosti prezenta

Kada se govori o vremenskoj vrijednosti prezenta u bosanskom i italijanskom jeziku, ono što im je zajednička karakteristika u oba jezika jeste da služe da se označi sadašnjost, odnosno radnja (stanje ili zbivanje) koja je istovremena s trenutkom kada se o njoj govori. Osim toga, prezentom se može označiti i radnja (stanje ili zbivanje):

- a) koja se odnosi na svako vrijeme (tzv. svevremenski prezent), koji se koristi u poslovicama, u iskazima koji upućuju na opće istine pa se zbog toga još zove i poslovični (ili gnomski) prezent
- b) koja se desila u prošlosti, odnosno koja prethodi trenutku kada se govori o njoj (tzv. historijski ili narativni prezent)

⁹ Primjeri su preuzeti iz literature koju smo konsultirali.

- c) koja će se desiti u budućnosti, odnosno poslije trenutka kada se o njoj govori (tzv. futurski ili narativni prezent)

U zavisnosti od leksičko-semantičkih elemenata,¹⁰ u nezavisnoj se rečenici prezent može pojaviti kao:

1. Historijski prezent (*praesens historicum*): prezent kojim se označava da se glagolska radnja (stanje ili zbivanje) dešavala u isto vrijeme sa drugim prošlim radnjama (izraženim nekim drugim preteritalnim vremenom)

2. Kvalifikativni prezent: prezent kojim se označava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja se dešava istovremeno sa nekom radnjom koja se desila u prošlosti ili sa nekom radnjom koja se dešava u isto vrijeme kada se o njoj govori. Glavna odlika ove vrste prezenta jeste da se odnosi na radnje (stanja ili zbivanja) “koje se stalno ili trajno vrše po nekom redu, po običaju ili navici” (Stevanović u Stanojčić, 1967, str. 245).

3. Gnomski (poslovični, svezvremenski) prezent: prezent kojim se označava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja se odnosi “na svako vrijeme” (Jahić, Halilović i Palić, 2004, str. 275), odnosno koja nije vezana za neko vrijeme. Koristi se u poslovicama i u “iskazima koji upućuju na opšte istine” (Moderc, 2006, str. 296).

Andrićev stil je kontemplativan i “često se približava gnomičnosti” (Stanojčić, 1967, str. 248), ali u takvom stilu ipak nema “pravih gnoma, nego su to piščeve meditacije u kojima se pojedina vremena ne mogu klasifikovati kao gnomska, već su i tu samo kvalifikativna” (Isto).

Navedene se karakteristike odnose i na upotrebu prezenta u italijanskom jeziku, a osim ove uobičajene upotrebe, u italijanskom se jeziku prezent (*presente*) može koristiti i umjesto imperativa za izricanje zapovijedi i prijetnje:

Ora tu mi racconti tutto! = *Sada ćeš mi sve ispričati!* (Moderc, 2006, str. 296)

Ti ammazzo! = *Ubiću te!* (Moderc, 2006, str. 297)

Budući da italijanski prezent uglavnom nema izražena aspekatska obilježja, u zavisnosti od sintaksičkih ograničenja bosanskog jezika, prevodi se ili prezentom svršenih ili prezentom nesvršenih glagola. O karakteristikama aspekatskih vrijednosti prezenta u bosanskom i italijanskom jeziku govorit ćemo detaljnije u nastavku.

¹⁰ Poštovali smo i Stanojčićevu podjelu: Stanojčić, 1967.

S obzirom na značenje prezenta, odnosno njegovu funkciju, aspekt-ske vrijednosti ovoga glagolskog vremena u italijanskom jeziku mogu se podijeliti u dvije kategorije:

- a) svršeni glagolski aspekt
- b) nesvršeni glagolski aspekt

Svršeni glagolski aspekt imaju sljedeće vrste prezenta:

a) *presente usato al posto del futuro* – prezent kojim se označava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja će se desiti u budućnosti. To je, dakle, prezent koji se koristi umjesto futura, a karakterističan je za razgovorni jezik:

La prossima estate andiamo al mare. = *Sledećeg leta idemo na more.* (Moderc, 2006, str. 296)

A settembre c'è un convegno interessante. = *U septembru biće zanimljiv kongres.* (Isto)

b) *presente "di efficacia immediata"* – prezent koji ima “neposredno djelovanje”, tj. prezent koji služi da se direktno prenose informacije o nekom događaju (glagolska radnja, stanje ili zbivanje) koji se odvija u isto vrijeme kada se predstavlja:

Accetto di cuore e ti ringrazio. (Bertinetto, 1986, str. 333) = bos. Rado **prihvatom i zahvaljujem** ti.

Dichiaro di non aver mai visto prima d'ora l'imputato. (Isto) = bos. **Izjavljujem** da optuženog nikada prije nisam vidio.

c) *presente "drammatico"* – prezent kojim se izražava prijevremenost u odnosu na trenutak govorenja – ova vrsta prezenta se koristi za naglo i iznenadno ubacivanje glagolske radnje (stanja ili zbivanja) u kontekst u kojem su predstavljeni događaji koji su se desili u prošlosti. Cilj upotrebe ovog prezenta jeste upravo postizanje većeg nivoa dramatičnosti radnje koja se opisuje:

Ieri vado al cinema, e chi ti trovo? Cinzia e Mario, naturalmente! (Bertinetto, 1986, str. 335) = bos. **Odem** ja jučer u kino i koga ti tamo **sretnem**? Činciju i Marija, naravno!

d) *presente "di passato recente"* – prezent koji služi za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na nedavnu prošlost:

Arrivo proprio ora; mi vuoi spiegare cos'è successo? (Bertinetto, 1986, str. 336) = bos. Baš sad **sam stigao**; hoćeš li mi objasniti šta se desilo?

e) *presente* “*narrativo*” ili “*immediato*” ili “*riportivo*” – vrsta sadašnjeg vremena kojim se direktno prenose informacije o nekom događaju (opis radnje, stanja ili zbivanja):

In questo preciso istante vedo un tizio con la faccia mascherata che sbatte un crick contro la vetrina del gioielliere qui di fronte; /.../ adesso si riempie la borsa di cose varie; /.../ ora fugge verso una moto che lo aspetta poco lontano. (Bertinetto, 1986, str. 333) = bos. Baš u ovom trenutku vidim nekog tipa s maskom na licu kako željeznom šipkom **razbija** izlog zlatare odmah preko puta; /.../ evo ga kako **puni** torbu raznim stvarima; /.../ sada **bježi** prema motoru koji ga čeka u blizini.

Nesvršeni glagolski aspekt imaju sljedeće vrste prezenta:

a) *presente abituale* – prezent kojim se označava uobičajena glagolska radnja (stanje ili zbivanje), odnosno radnja koja se može dešavati u trenutku kada se o njoj govori, ali i u bilo kojem trenutku koji se odnosi na sadašnjost:

In montagna mi sento un altro. (Bertinetto, 1986, str. 333) = bos. Na planini **se osjećam** kao druga osoba.

Carlo viene a trovarci ogni domenica. (Isto) = bos. Carlo **dolazi** kod nas svake nedjelje.

b) *presente di attualità* – prezent kojim se označava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) trajnog karaktera. Za obilježavanje ove vrste prezenta koriste se tzv. trajni (durativni) glagoli. U većini slučajeva (izuzetak čine glagoli kojima se označava statična radnja) moguće je upotrijebiti i perifrastične glagolske konstrukcije (npr. *stare* + *gerundio semplice*) koje imaju progresivnu aspekatsku vrijednost, čime se naglašava nesvršeni aspekt prezenta:

In questo momento, Gaetano raccoglie le biglie che Monica ha sparso per terra. (Bertinetto, 1986, str. 332) = bos. U ovom trenutku Gaetano **skuplja** klikere koje je Monika rasula po podu.

Luca sta navigando in Internet da almeno un'ora. (Sensini, 2005, str. 290) = bos. Već skoro sat Luka **surfa** internetom.

c) *presente storico* ili *presente narrativo* – prezent kojim se označava prijevremenost u odnosu na trenutak govorenja. Narativnim prezentom ističe se aspekt uobičajene glagolske radnje:

Il generale Custer ed i suoi si stanno dirigendo ormai verso il forte; ma all'improvviso un'orda urlante di pellerossa li assale da ogni lato. (Bertinetto, 1986,

str. 341) = bos. General Custer i njegova vojska **su baš krenuli** prema utvrđi; ali odjednom ih **je**, uz urlike, sa svih strana **napala** horda crvenokožaca.

d) *presente* “*pro futuro*” – prezent kojim se označava poslijevremenost u odnosu na trenutak govorenja, a naročito je čest u kolokvijalnom italijanskom jeziku. Ova vrsta prezenta može imati i progresivnu aspekatsku vrijednost:

Domani a quest'ora stai già volando verso Helsinki. (Isto) = bos. Sutra u ovo doba već ćeš letjeti za Helsinki.

e) *futuro* “*profetico*” je još jedna vrsta prezenta, rijetka u upotrebi, kojim se označava poslijevremenost u odnosu na trenutak govorenja. Vremensku i aspekatsku vrijednost ovog prezenta uslovljavaju razne pragmatičke i situacijske okolnosti, a koristi se umjesto futura kod proricanja budućih događaja:

Vedo un fulmine che si sta abbattendo su questa casa e sui suoi abitanti. Lasciatela finché siete in tempo! (Isto) = bos. Vidim munju koja će se sručiti na ovu kuću i njene stanare. Napustite je dok još imate vremena!

f) Nesvršeni glagolski aspekt ima i tzv. *presente* “*immediato*” ili “*riportivo*”, koji služi za neposredno prenošenje informacije koja se odnosi na događaj (glagolska radnja, stanje ili zbivanje) istovremen u odnosu na trenutak kada se on predstavlja. Ova vrsta prezenta se obično upotrebljava u direktnom prenosu nekog događaja:

Vediamo intanto il Brambilla che si sta scaldando ai bordi del campo. (Bertinetto, 1986, str. 342) = bos. U međuvremenu, vidimo Brambillu kako se **zagrijava** na rubu terena.

3.1.2. Vremenske i aspekatske vrijednosti imperfekta

Imperfekt je glagolski oblik kojim se označava nesvršena radnja u prošlosti, odnosno radnja (stanje ili zbivanje) čije je trajanje bilo neograničeno u prošlosti. Zanimljivo je istaknuti da se u savremenom razgovornom jeziku na velikom dijelu prostora nekadašnje Jugoslavije (gdje se govorilo srpskohrvatskim jezikom) imperfekt gotovo nikako ne upotrebljava, a ne koristi se ni u jeziku štampe, radija i televizije. “Održao se u poslovicama i tu ima svevremensko značenje” (Mrazović i Vukadinović, 1990, str. 118), te u savremenoj književnosti kako bi se istakao arhaičan ton književnog djela. Upotreba imperfekta u savremenom bosanskom jeziku je “izrazito stilski obilježena” (Jahić, Halilović i Palić, 2004, str. 277), a u izrazima koji nisu stilski obilježeni radije se koristi perfekt (umjesto imperfekta).

Imperfekt je znatno zastupljeniji u italijanskom jeziku, gdje ima višefunkcionalnu upotrebu. Tako, osim osnovne karakteristike imperfekta (*imperfetto*) – prošlo nesvršeno vrijeme kojim se obilježava radnja (stanje ili zbivanje) koja se odvijala u prošlosti (opisivanje mjesta, osoba i situacija) i čiji završetak nije preciziran, ovo glagolsko vrijeme u italijanskom jeziku može imati i sljedeće osobine:

- Imperfektom se može označiti i nesvršena radnja (stanje ili zbivanje) koja je bila u toku (izražava je predikat zavisne rečenice) kada se desila ili dešavala neka druga radnja (izražava je predikat glavne rečenice):

Anna dormiva quando ha squillato il telefono. = Ana je spavala kada je pozvonio telefon. (Moderc, 2006, str. 298)

Mentre mangiavo ascoltavo la radio. = Dok sam jeo, slušao sam radio. (Moderc, 2006, str. 468)

- Imperfektom se može označiti i glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja se ponavljala u prošlosti neodređeni broj puta, dakle, bila je uobičajena u prošlosti:

Ennio lavorava tutti i giorni. = Enio je radio svakog dana. (Moderc, 2006, str. 298)

- Kod slaganja vremena, imperfektom se u zavisnoj rečenici izražava istovremenost u odnosu na prošlost, a to znači u odnosu na prošlu radnju izraženu predikatom glavne rečenice:

Ripeteva che aveva fame. = Ponavljao je da je gladan. (Moderc, 2006, str. 299)

- Imperfektom se može iskazati i prijevremenost u odnosu na prošlost, tj. prošla radnja koja prethodi nekoj drugoj prošloj radnji i tada radnja zavisne rečenice obično prethodi radnji nezavisne rečenice:

Non appena guarivano riprendeva a strapazzarli. = Čim bi (bili) ozdravili, ponovo bi ih mrcvarila. (Isto)

- Postoje i slučajevi upotrebe imperfekta za izražavanje poslijevremenosti u odnosu na prošlost, odnosno buduće radnje koja je obilježena predikatom zavisne rečenice u odnosu na neku prošlu radnju izraženu predikatom glavne rečenice. Imperfekt se upotrebljava umjesto složenog oblika kondicionala, a ovakva je upotreba karakteristična za razgovorni jezik:

Non mi hai detto che tornavi. = *Nisi mi rekao da ćeš se vratiti.* (Isto)

- Osim kod slaganja vremena, dakle, u složenoj rečenici, imperfekt se može koristiti i u službi predikata proste rečenice da se izrazi buduće vrijeme (koristi se umjesto futura) i ovakvi su slučajevi upotrebe veoma rijetki:

Domani che facevi? = *Šta radiš sutra?* (Isto)

Osim navedenih karakteristika upotrebe imperfekta u italijanskom jeziku, u kojima dolazi do izražaja njegov nesvršeni glagolski aspekt (a ovakva upotreba je uglavnom uobičajena, naročito u pisanom jeziku), u nastavku ćemo predstaviti karakteristike i nekoliko posebnih slučajeva upotrebe ovog prošloga glagolskog vremena.

a) *imperfetto storico* (historijski imperfekt) ili *imperfetto narrativo* (pri-povjedački imperfekt) – koristi se umjesto tzv. prostog perfekta (*passato remoto*) i odlikuje se svršenim glagolskim aspektom. Ovom vrstom imperfekta ističe se važnost događaja koji su se desili u prošlosti, a naročito je česta u jeziku novina i u izvještavanjima novinara o nekom sportskom događaju, zbog čega se koristi još i naziv *imperfetto giornalistico o burocratico*:

A questo punto il bandito veniva arrestato in flagranza. (Notarbartolo i Graffigna, 2010, str. 233) = bos. Tada **je** razbojnik **uhapšen in flagranti**.

Nel 1945 finiva la seconda guerra mondiale. = 1945. godine **završio je** Drugi svetski rat. (Moderc, 2006, str. 300)

Al 90° segnava la rete della vittoria. = U 90. minutu **postigao je** pobedonosni gol. (Isto)

b) *imperfetto di modestia* ili *imperfetto con valore attenuativo* ili *imperfetto di cortesia* – koristi se kako bi se ublažio zapovjednički ton iskaza kojim se izražava zahtjev ili molba, koji najčešće počinju sa *volevo* (bos. *htio/htjela bih; htio/htjela sam*) ili *desideravo* (bos. *želio/željela bih; želio/željela sam*) ili tvrdnja, koja obično počinje sa *mi sembrava* (bos. *čini mi se; izgleda mi*); u ovim je slučajevima imperfekt upotrijebljen umjesto prezenta ili umjesto prostog oblika kondicionala:

Scusi, volevo una penna. (Notarbartolo i Graffigna, 2010, str. 233) = bos. Izvinite, **htio bih** jednu olovku.

c) Imperfekt se može koristiti umjesto prostog oblika kondicionala i u slučaju kada se želi ublažiti ton iskaza, a za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na budućnost i kojom se izražava namjera ili predviđanje:

*Se ti interessa ti **davo** quei raviolini della moglie del L., che sono un capolavoro.* (Benincà et al., 1993, str. 213) = bos. Ako te zanima, **dao bih** ti ove raviole supruge gospodina L, koje su pravo remek-djelo.

d) *imperfetto ludico* – koristi se u dječijem govoru, najčešće za planiranje igre kada djeca obično zamišljaju neke junake i događaje u irealnom svijetu:

*Io **ero** Buffalo Bill e tu Toro Seduto.* (Notarbartolo i Graffigna, 2010, str. 233) = bos. Ja ću biti Bufalo Bil, a ti budi Bik koji sjedi.

*Io **facevo** il ladro e tu la guardia.* (Berruto, 1991, str. 69) = bos. Ja ću biti lopov, a ti budi stražar.

e) *imperfetto onirico* ili *imperfetto fantastico adulto* – koriste ga najčešće odrasli za prepričavanje snova ili izmišljenih događaja:

*Mi **trovavo** in un corridoio e **chiedevo** a un signore di aiutarmi. = **Nalazio sam se** u jednom hodniku i **zatražio sam** od jednog gospodina da mi pomogne.* (Moderc, 2006, str. 300)

f) *imperfetto delle ipotetiche dell'irrealtà* ili *imperfetto ipotetico* – ova je vrsta imperfekta tipična za razgovorni jezik. Koristi se u hipotetičkoj rečenici kojom se označava da se pretpostavka i posljedice koje se na nju odnose nisu realizirale u prošlosti. Kod ovakve upotrebe, imperfekt može imati funkciju predikata zavisne kondicionalne rečenice (koristi se umjesto pluskvamperfekta konjunktiva), a može imati i funkciju predikata glavne rečenice u složenoj hipotetičkoj rečenici (koristi se umjesto složenog oblika kondicionala):

*Se lo **sapevo** non venivo.* (Notarbartolo i Graffigna, 2010, str. 233) = bos. Da **sam** to **znao**, ne bih došao.

*Se **fossimo** venuti prima, **trovavamo** posto.* (Benincà et al., 1993, str. 213) = bos. Da smo (bili) došli ranije, (**bili**) **bismo našli** mjesto.

Dakle, isticanje svršenosti ili nesvršenosti radnje izražene imperfektom zavisi od toga kojom je vrstom ovog prošlog vremena označena ta radnja.

3.1.3. Vremenske i aspekatske vrijednosti perfekta

Perfektom se u bosanskom jeziku označava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja je realizirana u prošlosti. To je “oblik kojim se kazuje da se svršena ili nesvršena glagolska radnja izvršila ili vršila bilo kada pre vremena u kome se o njoj govori, pri čemu vreme njenog vršenja ne mora biti određeno” (Stevanović u Stanojčić, 1967, str. 227).

Za razliku od upotrebe perfekta u bosanskom jeziku (gdje glagoli i svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta mogu biti u perfektu), u italijanskom jeziku perfekt (*passato prossimo*) je prošlo svršeno glagolsko vrijeme kojim se obilježava glagolska radnja (stanje ili zbivanje) koja se desila u bliskoj ili još uvijek aktuelnoj prošlosti. “Perfekta, za razliku od imperfekta indikativa, pruža celovitu informaciju, tj. informaciju koja predstavlja zaokruženu smisaonu celinu nakon koje govornik može da prekine komunikaciju” (Moderc, 2006, str. 305). Kada je riječ o upotrebi prošlih vremena u italijanskom jeziku, u pisanom jeziku i u jeziku književnosti uglavnom se koristi tzv. prosti perfekt (*passato remoto*), a u razgovornom jeziku dominira tzv. složeni perfekt (*passato prossimo*). S obzirom na činjenicu da perfektom mogu biti izraženi glagoli svršenog i nesvršenog aspekta, praksa je pokazala da je u savremenom jeziku ovo prošlo glagolsko vrijeme poprilično potisnulo upotrebu imperfekta i prostog perfekta.

Osim osnovne upotrebe *passato prossima*, ovo glagolsko vrijeme u italijanskom jeziku služi i:

- a) da se izrazi nedavna prošlost, odnosno prošla radnja “čije se psihološke ili emotivne posledice osećaju u trenutku govorenja” (Moderc, 2006, str. 305):

Che hai fatto? = *Šta si to uradio?* (Isto)

- b) da se izrazi dalja prošlost “s kojom ne postoje više nikakve psihološke ili emotivne veze” (Isto):

Chi ha vinto i Mondiali del 1970? = *Ko je pobedio na svetskom prvenstvu u fudbalu 1970. godine?* (Isto)

- c) da se izrazi glagolska radnja koja se desila prije neke druge prošle radnje, dakle, da se izrazi prijevremenost u odnosu na prošlost. Ovakva upotreba perfekta za iskazivanje “gotove sadašnjosti” (Moderc, 2006, str. 306) karakteristična je za razgovorni jezik, dok se u pisanom jeziku gotovo obavezno upotrebljava pluskvamperfekt:

Ha detto che è uscito = *Rekao je da je izašao.* (Isto)

- d) da se izrazi radnja koja će se desiti u budućnosti, što je karakteristično za razgovorni jezik (ova upotreba nije tako česta):

Ancora un po' e abbiamo finito. = Još malo i *završili smo.* (Isto)

- e) da se izrazi tzv. prijevremenost u budućnosti, *anteriorità nel futuro* (Benincà et al., 1993, str. 212), što dolazi do izražaja u zavisnoj

vremenskoj rečenici u kojoj perfekt zamjenjuje upotrebu futura II (*futuro anteriore*):

Quando hai finito i tuoi esami, lunedì, mi presti i tuoi appunti. (Isto) = bos. Kada u ponedjeljak **budeš završio** sa ispitima, posudit ćeš mi svoje bilješke.

- f) da se izrazi poslijevremenost u budućnosti (što je veoma rijedak slučaj upotrebe) a može se identificirati u nadređenoj rečenici u sastavu sa pogodbenom i u tom slučaju perfekt se koristi umjesto futura I (*futuro semplice*).

Aspekatska vrijednost radnje određuje se na osnovu vrste upotrijebljenog glagola i funkcije perfekta kojim je taj glagol izražen.

3.1.4. Vremenske i aspekatske vrijednosti aorista

Aorist je glagolski oblik kojim se u bosanskom jeziku obilježava doživljena radnja (stanje ili zbivanje) čije je trajanje ograničeno u prošlosti. Prošlost izražena ovim glagolskim oblikom može biti apsolutna ili prava (Barić et al., 1997, str. 412) i relativna ili neprava (Isto). Aorist se najčešće upotrebljava u književnim djelima¹¹ i u tom su slučaju književna djela posebno stilski obilježena.

Za izricanje relativne (ili neprave) prošlosti mogu se koristiti:

- futurski aorist: to je “modalni aorist” (Mrazović i Vukadinović, 1990, str. 119), koji služi za iskazivanje nekog stava, namjere ili uvjerenja da će se nešto desiti. Upotrebljava se kada je govornik uvjeren da će se ono što izriče aoristom realizirati u bliskoj budućnosti.
- sjevremenski ili poslovični (gnomski) aorist: to je aorist kojim se iskazuje relativna prošlost koja se odnosi na svako zamislivo vrijeme. Ova vrsta aorista karakteristična je za poslovice.

Aoristom se izražavaju uglavnom glagoli svršenoga glagolskog aspekta, a veoma je rijetko izražavanje prošlosti glagolima nesvršenoga glagolskog aspekta. Takvim aoristom označava se radnja koja je u prošlosti trajala, a izricanje prošlosti na ovaj način je izrazito stilski obilježeno.

Prosti perfekt (*passato remoto*) je prošlo svršeno glagolsko vrijeme koje se u italijanskom jeziku koristi za izražavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na dalju prošlost. Važno je naglasiti da nije uvijek moguće izjednačiti bosanski aorist sa italijanskim prostim perfektom. Na-

¹¹ U ovoj je vrsti izražavanja upotreba aorista mnogo češća od upotrebe imperfekta.

ime, to izjednačavanje je “proizvoljno i nije utemeljeno na semantici ovih vremena” (Moderc, 2006, str. 316). Za razliku od aorista, koji se, kako smo već istakli, može koristiti i u razgovornom jeziku i koji “podrazumeva psihološko ili emotivno učestvovanje u vršenju radnje” (Isto), prosti perfekt je glagolsko vrijeme čija je upotreba u razgovornom jeziku rijetka i to je glagolski oblik kojim se izražava “objektivan i distanciran stav u odnosu na radnju” (Isto). Za razliku od složenog perfekta (*passato prossimo*), čija je upotreba veoma česta i raznolika kako u razgovornom tako i u pisanom jeziku, prosti se perfekt (*passato remoto*) uglavnom koristi u jeziku književnosti i u pripovijedanju (bajke, priče, anegdote). Upotrebom ovog prošlog vremena iskazuje se želja govornika “da svom kazivanju dâ prizvuk književnog, značajnog, svečanog, istorijskog, 'epskog'” (Moderc, 2006, str. 315–316). U razgovornom jeziku upotreba prostog perfekta veoma je česta u dijalektima južnog dijela Italije. Koriste ga i obrazovani i manje obrazovani govornici u prepričavanju događaja i iskustava iz daleke prošlosti. Narednim ćemo primjerima ilustrirati razliku u upotrebi *passato remoto* i *passato prossimo*:

- *Mentre cuciva, la regina si punse con l'ago e dalla ferita uscì una goccia di sangue che cadde sulla neve bianchissima.* (Notarbartolo i Graffigna, 2010, str. 234) = bos. Dok je šivala, kraljica **se ubode** iglom i iz rane **izađe** kap krvi koja **pade** na bijeli snijeg. (*passato remoto* – pripovijedanje)
- *Ieri andai dal dottore.* (Isto) = bos. Jučer **sam išao** ljekaru. (*passato remoto* – jug Italije)
- *Due anni fa sono andato in vacanza in Puglia.* (Isto) = bos. Prije dvije godine **sam išao** na odmor u Pulju. (*passato prossimo* – sjever Italije)

Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da izbor između složenog i prostog perfekta određuju jezički faktori (razlika u glagolskom aspektu, vremenska distanca događaja i njegova relevantnost u sadašnjosti), regionalna raznolikost, vrsta teksta i stepen formalnosti iskaza. Budući da smo se bavili analizom književnog djela i interpretacijama tog djela na italijanskom jeziku, možemo zaključiti da književnik (odnosno prevodilac) koristi aorist (odnosno *passato remoto*) svaki put kada ima ulogu pripovjedača koji svom pripovijedanju želi dati poseban ton, odnosno oživjeti ga.¹² Kako bi u potpunosti prenio poruku, prevodilac se opredjeljuje ili za perfekt, odnosno blisku prošlost: “postupak i psihološkog 'približavanja'

¹² Karakteristike ovakve upotrebe predstaviti ćemo u centralnom dijelu knjige.

radnje” (Moderc, 2006, str. 322) ili za prosti perfekt, odnosno dalju prošlost: “postupak 'udaljavanja' radnje” (Moderc, 2006, str. 323). Nije rijetka upotreba aorista (*passato remoto*) i u dijalogima (govor likova nekog književnog djela), čime se postiže stilsko obilježavanje iskaza.

3.1.5. Vremenske i aspekatske vrijednosti pluskvamperfekta

Pluskvamperfekt je glagolski oblik kojim se označava radnja (stanje ili zbivanje) koja se desila u prošlosti prije, za vrijeme ili poslije neke druge prošle radnje. U savremenom bosanskom jeziku pluskvamperfekt je vrlo rijedak u upotrebi. Uglavnom se koristi kada se želi posebno naglasiti “gotova prošlost” (Barić et al., 1997, str. 414), što znači da je pluskvamperfekt stilski obilježen glagolski oblik. Gotova prošlost se izražava najčešće pluskvamperfektom svršenih glagola, a ponekad i glagolâ nesvršenoga glagolskog aspekta.

U italijanskom jeziku pluskvamperfekt karakteriziraju njegove modalne vrijednosti, pa se može govoriti o sljedećim vrstama pluskvamperfekta:

a) pluskvamperfekt fantazije (*piucheperfetto di “fantasia”*) – koristi se kada se želi izraziti čin fantaziranja i haluciniranja, ali i kod izmišljanja onoga što bi se moglo dogoditi u prošlosti:

Era notte, forse tarda sera: ma una sera spaventosa, eterna, in cui non era più possibile ricostituire il tempo degli atti possibili, né cancellare la disperazione /.../ Gli anni erano finiti! /.../ Ogni finalit , ogni possibilit , si era impietrata nel buio /.../ Tutte le anime erano lontane come frantumi di mondi /.../ (Bertinetto, 1986, str. 465) = bos. Bila je noć, možda kasna večer: ali jedna strašna, vječna večer u kojoj više nije bilo moguće obnoviti vrijeme odvijanja mogućih radnji, niti izbrisati očaj. Godine **su prošle!** /.../ Svaka konačnost, svaka mogućnost, **bila je okamenjena** u mraku /.../ Sve su duše bile daleko kao fragmenti svjetova /.../

b) “hipotetički” pluskvamperfekt (*piucheperfetto con funzione “ipotetica”*) – koristi se za izražavanje nerealnih mogućnosti, a ovakva je upotreba karakteristična i uobičajena za kondicional složeni u italijanskom jeziku:

Senza quel dannato incidente, a quest'ora eravamo già arrivati. (Isto) = bos. Da nije bilo te proklete nesreće, u ovo **bismo** doba već **bili stigli**.

c) pluskvamperfekt ublažavanja (*piucheperfetto “di attenuazione”*) – pluskvamperfekt koji se koristi za ublažavanje iskaza (molba, zahtjev i sl.). Kod upotrebe ove vrste pluskvamperfekta ističe se psihološki momenat.

Naime, iako je u potpunosti aktuelna u odnosu na trenutak kada se o njoj govori, radnja se smješta u daleku prošlost kako bi se ublažila hitnost njenog izvršenja, odnosno eventualna bojazan od neizvršenja te radnje:

Ciao! Ero giusto venuto a chiederti se potresti farci da baby-sitter stasera. (Bertinetto, 1986, str. 466) = bos. Zdravo! Baš **sam došao** da te pitam da li bi nam mogla večeras pričuvati dijete.

d) “hipokoristički” pluskvamperfekt (*piucheperfecto* “*ipocoristico*” o *vezzeggiativo*) – pluskvamperfekt koji se najčešće upotrebljava kod obraćanja maloj djeci (najčešće bebama). I kod ovakve upotrebe pluskvamperfekta dolazi do izražaja psihološki momenat, odnosno “lažno” smještanje radnje u daleku prošlost u odnosu na njenu “stvarnu” aktuelnost, tj. u odnosu na trenutak kada se o njoj govori:

Ma guarda dove ti aveva messo quello sciagurato di tuo padre! (Bertinetto, 1986, str. 466) = bos. Ma vidi samo gdje te je (bio) smjestio onaj tvoj nesretni otac!

Navedeni pregled modalnih vrijednosti pluskvamperfekta navodi na zaključak da ovo prošlo glagolsko vrijeme “oponaša” neke osobine tipične za imperfekt.

Kod iskazivanja prijevremenosti u odnosu na neku drugu prošlu radnju, pluskvamperfektom se zapravo predstavlja “pozadina ili preduslov” (Moderc, 2006, str. 315) za razvoj druge prošle radnje označene nekim prošlim vremenom:

Quando arrivai era già tutto finito. / *Quando sono arrivato era già tutto finito.* = *Kada sam stigao (sic!) bilo je već sve gotovo.* (Isto)

Quando arrivavo era già tutto finito. = *Kada bih stizao (sic!) sve bi već bilo gotovo.* (Isto)

Za izražavanje prošlosti u italijanskom jeziku se koristi i pluskvamperfekt II (*trapassato remoto*). Ovo se složeno vrijeme koristi za označavanje radnje “čiji je kraj precizno određen i poznat” (Moderc, 2006, str. 321). Za razliku od pluskvamperfekta I, pluskvamperfekt II je ograničen samo na vremenske rečenice,¹³ i to samo ako je predikat glavne rečenice izražen prostim perfektom (*passato remoto*).

Dopo che ebbe finito i compiti, uscì. = *Kada je završio zadatke, izašao je.* (Isto)
Appena fu uscito, tutto tornò come prima. = *Čim je izašao, sve se vratilo na staro.* (Isto)

¹³ Najčešće je uveden veznicima *quando*, (*non*) *appena* (*che*), *dopo che*, *subito che*.

Pluskvamperfekt I se u razgovornom italijanskom jeziku veoma često koristi, a u pisanom jeziku zauzima važno mjesto u kategoriji prošlih vremena i oblika koja se koriste za izlaganje činjenice (radnje, stanja ili zbivanja) koja se odnosi na prošlost. Međutim, pluskvamperfekt II se koristi isključivo u jeziku književnosti, u savremenom pisanom jeziku, naročito u “njegovanom” registru tako da ga praktično nema u jeziku štampe.

3.1.6. Vremenske i aspekatske vrijednosti futura

Futur I je glagolski oblik kojim se u bosanskom jeziku obilježava radnja (stanje ili zbivanje) koja će se desiti u budućnosti, odnosno poslije trenutka kada se o njoj govori. “Apsolutna ili prava budućnost” (Barić et al., 1997, str. 415) se može obilježiti futurom I kako svršenih tako i nesvršenih glagola. Osim za označavanje ove vrste buduće radnje (stanja ili zbivanja), futurom I se može označiti i tzv. “relativna ili neprava budućnost” (Isto). Tada se mogu koristiti:

- a) historijski ili pripovjedački futur: za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se desila u prošlosti. Ovakvo izricanje budućnosti koja se odnosi na prošlost dolazi do izražaja samo u pripovijedanju i izrazito je stilski obilježeno.
- b) svezremenski ili poslovnični (gnomski) futur: za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na svako vrijeme, na svezremenu relativnu budućnost. Ova je vrsta futura karakteristična za poslovice.

Futurom I se može označiti i relativna budućnost koja se odnosi na sadašnjost. To je tzv. “prezentski futur” (Barić et al., 1997, str. 416), kojim se izriče nesigurnost u neku tvrdnju o sadašnjosti. Postoji i tzv. “gotova budućnost” (Isto), koja može biti apsolutna i relativna. Ove su dvije vrste futura izrazito stilski obilježene i vrlo rijetko se upotrebljavaju. Relativna gotova budućnost koristi se za označavanje neke nesigurne tvrdnje o nekom događaju koji se desio u prošlosti.

U italijanskom jeziku nije obavezna upotreba futura za označavanje budućnosti. Umjesto futura I (*futuro semplice*) vrlo često se koristi prezent,¹⁴ “*presente pro futuro*” (Berruto, 1991, str. 70), i to naročito u savremenom jeziku.

Kada je riječ o modalnim vrijednostima futura I u italijanskom jeziku, može se govoriti o sljedećim vrstama ovog budućeg vremena:

- a) *futuro “dubitativo”* i *futuro “concessivo”* – za iskazivanje sumnje u odnosu na radnju (stanje ili zbivanje) koja se odnosi na budućnost:

¹⁴ Što je istaknuto u dijelu gdje su navedene vremenske i aspekatske vrijednosti prezenta.

Tu **riuscirai** anche a batterlo, non lo nego; ma lui gioca decisamente meglio. (Bertinetto, 1986, str. 485) = bos. **Poći će ti za rukom** i da ga pobiješ, to ne negiram; ali on igra mnogo bolje.

- b) “*futuro attenuativo*” – za ublažavanje iskaza:

Sarò sincero con voi. Mi doleva d'ingannarvi più oltre. /.../ (Bertinetto, 1986, str. 487) = bos. **Bit ću iskren** s vama. Boli me što vas i dalje varam. /.../

- c) “*futuro ipotetico*” – za izražavanje predikata zavisne kondicionalne rečenice, ali i predikata glavne rečenice od koje zavisi kondicionalna rečenica:

Se **verrai**, ci **farai** piacere. (Isto) = bos. Ako **budeš došao**, **bit će** nam drago.

- d) “*futuro iussivo*”¹⁵ – koristi se umjesto imperativa da se na ljubazan način izrazi molba, naređenje i sl.:

A fare la spesa **andrai tu**. = bos. Ti **ćeš otići** u kupovinu.

Ako se napravi analiza aspekatskih vrijednosti futura I, zaključuje se da se budućnost može izraziti svršenim ali i nesvršenim glagolima. Zanimljivo je istaći sljedeće nijanse obilježavanja nesvršenoga glagolskog aspekta u italijanskom jeziku:

- 1) “*abituale*” – za izražavanje uobičajene radnje:

Ogni volta che mi **verrai** a trovare, **eseguiremo** qualche Liedertouche insieme. (Bertinetto, 1986, str. 489) = bos. Svaki put kada **budeš došao** kod mene, **izvest ćemo** nekoliko pjesama uz pratnju klavira.

- 2) “*progressivo*” – progresivni glagolski aspekt koji se obično izražava perifrastičnom glagolskom konstrukcijom *stare + gerundio*:

Arriverai a un castello dove molti soldati **dormiranno** russando.
Arriverai a un castello dove molti soldati **staranno dormendo** russando.
(Bertinetto, 1986, str. 490) = bos. Doći ćeš u dvorac u kojem **će** mnogi vojnici **spavati** i hrkati.

- 3) “*continuo*” – za izražavanje dužeg ili kraćeg neprekidnog vršenja radnje; najčešće se označava perifrastičnom glagolskom konstrukcijom *andare + gerundio*, ali i futuro I koji je uveden veznikom *mentre* (bos. *dok*):

¹⁵ www.treccani.it/enciclopedia/futuro (pregled izvršen 20. 8. 2019. godine)

A scuola, nel 1999, si insegneranno più materie scientifiche che umanistiche. (Isto) = bos. U školama će se 1999. godine više izučavati predmeti iz oblasti prirodnih nauka nego oni iz oblasti humanističkih nauka.

Futur II (futur egzakti) je glagolski oblik kojim se obilježava “zavisna budućnost” (Jahić, Halilović i Palić, 2004, str. 281). Koristi se za izražavanje predikata zavisne vremenske rečenice kako bi se označila buduća svršena radnja (stanje ili zbivanje) koja će se desiti prije neke druge buduće radnje (stanja ili zbivanja).

Futuro anteriore (futur II) se u italijanskom jeziku često koristi za označavanje pretpostavke ili neprovjerene tvrdnje koja se odnosi na prošlost:

Avranno preso tutto? = Valjda su uzeli sve. (Moderc, 2006, str. 313)

Non saranno già tornati. = Nije valjda da su se već vratili. (Isto)

Ovo glagolsko vrijeme ima veoma široku upotrebu i u tekstovima koji tretiraju pravnu tematiku (pravilnici, zakoni), kulinarstvo (knjiga recepata), stručne savjete ljekara i farmaceuta (recepti, terapije), a često se koristi i u raznim vrstama uputstava (upotreba tehničkih aparata i sl.) i kod ova-
kve upotrebe nema vremensku vrijednost:

Se questa terapia avrà dato i suoi frutti, si potrà passare alla seconda fase. (Bertinetto, 1986, str. 508) = bos. Ako ova terapija **bude uspješna**, moći će se preći na drugu fazu.

Chiunque avrà trasgredito quest'obbligo, sarà punito /.../ (Isto) = bos. Svako ko **bude prekršio** ovu obavezu, bit će kažnjen /.../

U razgovornom jeziku se (uglavnom zbog ekonomije u jeziku) umjesto futura II koristi futur I (*futuro semplice*), prezent (*presente*) ili perfekt (*passato prossimo*).

Jedna od osobina oba futura u italijanskom jeziku jeste da se ova dva buduća vremena mogu koristiti i u tekstovima koji tretiraju historijske teme. To je tzv. “*futuro degli storici*” (Bertinetto, 1986, str. 488) ili “*futuro retrospettivo*” (Isto), koji se koristi za rekonstrukciju historijskih događaja:

/.../ In seguito, come sappiamo, e precisamente nel 1492, Cristoforo Colombo scoprirà l'America, aprendo nuove possibilità di sviluppo. Ma di questo non tratteremo qui. (Isto) = bos. /.../ Kasnije, tačnije 1492. godine, kao što znamo, Kristofor Kolombo **će otkriti** Ameriku, otvarajući nove mogućnosti za razvoj. Ali o tome ovdje nećemo raspravljati.

3.2. O glagolskim načinima u bosanskom i italijanskom jeziku

Glagolski oblici i vremena koje smo opisali u prethodnim poglavljima u oba se jezička sistema (bosanski i italijanski) svrstavaju u kategoriju indikativa. Indikativ je izjavni glagolski način koji je neobilježen, a to znači da služi za izricanje objektivnog stava govornika prema onome što se označava predikatom. U italijanskom jeziku indikativ je u kategoriji određenih glagolskih načina i koristi se za izricanje stvarne činjenice.

Kako bi analiza načina izražavanja glagolskog aspekta u primjerima iz korpusa bila što jasnija, u nastavku ćemo ponuditi tek kratki (uporedni) pregled glagolskih načina kojima je moguće iskazati glagolsku radnju u bosanskom i italijanskom jeziku.

U bosanskom jeziku postoje tri glagolska načina koji su obilježeni, a koriste se za iskazivanje subjektivnog stava govornika prema onome što se označava predikatom. To su: imperativ, kondicional i optativ, glagolski načini kojima u italijanskom jeziku odgovaraju *imperativo*, *condizionale* i *congiuntivo*.

Imperativ je glagolski način kojim se izražava zapovijed, naređenje, poticaj, molba, savjet, poziv. Ovakva se upotreba imperativa odnosi na gramatičku oznaku sadašnjosti. Međutim, postoje još dvije vrste ovoga glagolskog načina koje su nešto drugačije od njegove osnovne upotrebe. To su:

- a) historijski ili pripovjedački imperativ: koristi se za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se desila u prošlosti. Uglavnom se upotrebljava u pripovijedanju radi oživljavanja pričanja. Ova arhaična upotreba imperativa prirodna je u narodnim govorima.
- b) svezremenski ili poslovični (gnomski) imperativ: koristi se za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na svako vrijeme. Ova vrsta imperativa uglavnom se može naći u poslovicama.

Već je u poglavlju o značenju i upotrebi glagolskih oblika i vremena naglašeno da se želja, poticaj, zahtjev, naredba, zapovijed mogu izraziti i prezentom (čestice *da* ili *neka* u kombinaciji sa oblikom prezenta kako bi se rečeničnom sadržaju dala modalna vrijednost), imperfektom i perfektom.

Kondicional I (potencijal I) je glagolski način kojim se označava izražavanje želje ili mogućnosti. Osim toga, ovaj se glagolski način (koji je vezan uz apsolutnu ili relativnu sadašnjost) može upotrebljavati i u sljedećim situacijama:

- u postavljanju učtivih pitanja ili davanju učtivih odgovora (najčešće odričnih – odbijanje nekog prijedloga)
- za ublažavanje iskaza (u govornim činovima) – označava se nesigurna ili ublažena tvrdnja: u ovom slučaju kondicional se koristi umjesto suviše napadnog prezenta. Zanimljivo je da se za ovu vrstu izražavanja iskaza u italijanskom jeziku umjesto kondicionala može upotrijebiti imperfekt indikativa (o čemu je bilo riječi u prethodnim poglavljima).
- za označavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se u prošlosti ponavljala – to je tzv. iterativni ili pripovjedački potencijal i koristi se u pripovijedanju. Važno je naglasiti da ova vrsta kondicionala I ne odgovara italijanskom kondicionalu I (*condizionale presente*), nego se kod ovakvog načina izražavanja, u italijanskom jeziku obavezno koristi imperfekt indikativa (*imperfetto*).
- u pogodbenim rečenicama (u glavnoj ili u zavisnoj rečenici) – da se izrazi realna ili nerealna mogućnost

Osim navedenih načina upotrebe kondicionala I, ovaj glagolski način se u italijanskom jeziku može koristiti i za izražavanje tvrdnji koje se ne mogu provjeriti. Naime, iskaz s neprovjerenom informacijom koji sadrži i prilog *navodno* se na italijanski jezik prevodi tako što se glagol koji je nosilac značenja konjugira u kondicionalu I (dakle, ne upotrebljava se ekvivalent terminu *navodno*).

Kondicional II (potencijal II) se koristi za označavanje pogodbe ili uslova koji se odnose na prošlost.¹⁶ Ovakva je upotreba kondicionala uglavnom prisutna u književnim djelima.

Složeni oblik kondicionala (*condizionale composto*) ili kondicional prošli (*condizionale passato*) se u italijanskom jeziku koristi za iskazivanje pretpostavki, zahtjeva, neprovjerenih informacija koje se odnose na prošlost. Dakle, odnosi se na radnju (stanje ili zbivanje) iz prošlosti koja nije ostvarena ili koja je neostvariva.

Ovom se vrstom kondicionala u italijanskom jeziku izražava i “budućnost u prošlosti”. Naime, kada se želi označiti radnja (stanje ili zbivanje) koja će se ostvariti u budućnosti u odnosu na neku prošlu radnju koju predstavlja predikat glavne rečenice, u zavisnoj se rečenici umjesto futura (koji se koristi u bosanskom jeziku) upotrebljava složeni oblik kondicionala (kondicional prošli). U razgovornom italijanskom jeziku umjesto

¹⁶ Kod ovakvog je izražavanja češća upotreba kondicionala I.

složenog oblika kondicionala često se upotrebljava imperfekt indikativa ili konjunktiva.

Optativ je tzv. željni glagolski način, koji se u bosanskom jeziku odnosi na gramatičku oznaku apsolutne sadašnjosti (zbog toga što se njime izriče želja koja se odnosi na vrijeme u kojem se govori). Kod ovakve upotrebe, umjesto optativa može se koristiti i prezent (apsolutni ili relativni).

Konjunktiv je glagolski način karakterističan za italijanski jezik i njegove funkcionalne vrijednosti uglavnom odgovaraju vrijednostima optativa u bosanskom jeziku. Ovim se glagolskim načinom izražava kolebanje, nesigurnost, suzdržanost govornika u odnosu na temu razgovora. Najčešće se koristi u zavisnim rečenicama, a vrlo rijetko i u nezavisnim, i to onda kada se želi izraziti naredba ili se njegovom upotrebom “priziva ispunjenje neke želje” (Moderc, 2006, str. 341). Prema pravilu, konjunktiv se u zavisnoj rečenici obavezno upotrebljava u sljedećim slučajevima:

- a) ako je predikat nezavisne (glavne) rečenice izražen glagolom kojim se iskazuje želja, naređenje, nada, strah, mišljenje
- b) ako je predikat nezavisne (glavne) rečenice izražen bezličnim glagolom ili bezličnim izrazom sa glagolom *essere*
- c) ako je zavisna rečenica uvedena veznikom ili vezničkim izrazom koji traži upotrebu baš ovoga glagolskog načina (dopusna, kondicionalna, vremenska)
- d) kao predikat relativne rečenice kojoj prethodi relativni superlativ (i to samo pod uslovom da se i pridjev i relativna zamjenica odnose na istu imenicu; u suprotnom, koristi se indikativ)
- e) ako objekatska rečenica prethodi nezavisnoj (glavnoj) rečenici

Konjunktivom se može izraziti radnja (stanje ili zbivanje) u četiri glagolska vremena: prezent, perfekt, imperfekt i pluskvamperfekt. Izbor vremena kojim će se izraziti ostvarenje radnje uslovljen je vremenskim okvirom u koji je smješten opis radnje.

U bosanskom se jeziku može izdvojiti posebna glagolska kategorija. To su nelični glagolski oblici, tj. oblici koji nemaju oznake za lice. Tu spadaju: infinitiv, glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli, glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni.

Osim kategorije određenih glagolskih načina,¹⁷ u italijanskom jeziku postoji i kategorija neodređenih glagolskih načina. To su: infinitiv, particip i gerundiv. Ovi su glagolski načini neodređeni zbog toga što se njima ne određuje lice, a kod nekih oblika ni broj ni rod nego samo vrijeme u kojem se odvija radnja (stanje ili zbivanje). Budući da, osim uobičajene funkcije glagola, mogu imati i funkcije imenice i pridjeva, neodređeni glagolski načini se svrstavaju i u grupu imenskih oblika glagola.

Kontrastivnom analizom oblikâ i karakteristikâ neličnih glagolskih oblika u bosanskom jeziku i neodređenih glagolskih načina u italijanskom jeziku, kada su u funkciji glagola, može se zaključiti sljedeće:

- infinitiv u bosanskom jeziku uglavnom ima karakteristike infinitiva u italijanskom jeziku
- glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni u bosanskom jeziku donekle odgovaraju karakteristikama koje odlikuju upotrebu particip (particip sadašnji i particip prošli) u italijanskom jeziku
- glagolski prilog sadašnji i glagolski prilog prošli u bosanskom jeziku odgovaraju upotrebi gerundiva (gerundiv sadašnji i gerundiv prošli) u italijanskom jeziku

U nastavku ćemo se kratko osvrnuti na karakteristike upotrebe navedenih glagolskih načina u bosanskom i italijanskom jeziku.

Infinitiv je neodređeni glagolski oblik glagola na osnovu kojeg imamo saznanje o radnji (stanju ili zbivanju).

U bosanskom jeziku infinitiv se može upotrijebiti u sljedećim slučajevima:

- a) kod izražavanja zapovijedi ili savjeta (umjesto imperativa – 2. lice množine) u uputstvu za upotrebu nekog farmaceutskog ili kozmetičkog proizvoda, u uputstvu za upotrebu nekog tehničkog aparata i sl.
- b) kao dio futura I u funkciji glagola koji nosi značenje (kombinira se sa prezentom glagola *htjeti*)
- c) uz modalne glagole i glagole koji mogu imati dopunu u obliku infinitiva kako bi se izrekao subjektivan stav prema nečemu
- d) u službi predikata zavisne rečenice (kao dopuna u nominativu, genitivu, dativu, akuzativu)
- e) u službi prijedložne dopune
- f) u službi predikativne dopune
- g) u službi predikata namjerne rečenice (najčešće uz glagole kretanja)

¹⁷ Osnovne karakteristike ove vrste glagolskih načina već smo naveli.

U italijanskom jeziku postoje dvije vrste infinitiva: infinitiv sadašnji i infinitiv prošli.

Infinitivom sadašnjim (*infinito presente*) se izražava neka činjenica (radnja, stanje ili zbivanje) koja se odnosi na prošlost, sadašnjost ili budućnost u odnosu na trenutak kada se o njoj govori. Takva upotreba dolazi do izražaja u sljedećim slučajevima:

- a) u službi predikata nezavisne rečenice nakon upitnih priloga i zamjenica (*come, dove, quando, perché, che, chi, che cosa*)
- b) u službi predikata nezavisne rečenice (umjesto uobičajene upotrebe imperativa)
- c) u službi predikata velikog broja zavisnih rečenica u implicitnoj formi (subjekatska, objekatska, namjerna, posljedična, vremenska, pogodbena, odrična, upitna u indirektnoj formi, relativna); infinitiv može imati funkciju predikata zavisne rečenice samo ako su subjekt nezavisne (glavne) i zavisne rečenice isti.¹⁸
- d) poslije priloga *ecco*

Kada je u službi glagola, infinitiv prošli (*infinito passato*) je u funkciji predikata zavisne rečenice (vremenska, objekatska, relativna) čija radnja prethodi radnji iskazanoj predikatom glavne rečenice. I kod ovakve upotrebe osnovni je uslov da subjekt glavne i subjekt zavisne rečenice budu isti.

U bosanskom jeziku postoje dvije vrste glagolskog pridjeva: glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni.

Glagolski pridjev radni je nelični glagolski oblik koji se koristi za konstrukciju složenih glagolskih oblika u aktivu. Kod ovakve upotrebe glagolski pridjev radni je nosilac značenja iskaza. Osim ove osnovne službe, ovaj glagolski oblik se može upotrijebiti i u sljedećim slučajevima:

- a) kao tzv. *krnji perfekt*: tada je bez enklitičkih oblika pomoćnoga glagola *biti*; koristi se u pričanju ili u naslovima u novinama i časopisima kako bi se označila prošla radnja ili stanje
- b) kao predikat dopusne rečenice: može biti upotrijebljen samostalno, tj. bez veznika ili se uvodi odgovarajućim veznikom
- c) kao predikat atributske rečenice

¹⁸ Izuzetak su glagoli percepcije (*vedere, sentire, ascoltare*) i glagoli kojima se izražava naredba, molba, savjet (*ordinare, pregare, consigliare*).

Glagolski pridjev trpni je nelični glagolski oblik koji se koristi za konstrukciju složenih glagolskih oblika u pasivu. Ovaj je glagolski oblik kod ovakve upotrebe nosilac značenja iskaza. Postoje i sljedeći slučajevi upotrebe glagolskog pridjeva trpnog:

- a) bez enklitičkih oblika pomoćnoga glagola *biti*; koristi se naročito u štampi (naslovi u novinama i časopisima) da se označi prošla radnja
- b) kao predikat pogodbene rečenice; upotrebljava se bez veznika
- c) kao predikat atributske rečenice

Upotreba ove dvije vrste glagolskog pridjeva uglavnom se podudara s karakteristikama upotrebe participa u italijanskom jeziku. S obzirom na oblike i funkciju, razlikuju se dvije vrste participa: particip sadašnji i particip prošli.

Particip sadašnji (*participio presente*) je neodređeni glagolski način koji se u savremenom italijanskom jeziku rijetko koristi, a vrijednost glagola najčešće ima kada se upotrebljava u pravnom i administrativnom registru.¹⁹ Kod ovakve upotrebe particip sadašnji ima funkciju predikata relativne rečenice u implicitnoj formi. U ovoj se funkciji može pojaviti bilo kao dio posebne glagolske konstrukcije (particip sadašnji glagola *avere* + particip prošli glagola koji nosi značenje), bilo da je glagol koji nosi značenje u participu sadašnjem.

Kada je u glagolskoj službi, particip sadašnji označava radnju koja je istovremena sa radnjom obilježenom predikatom glavne rečenice. I ovdje je važno napomenuti da se ovaj neodređeni glagolski način može upotrijebiti samo pod uslovom da su subjekt glavne i subjekt zavisne rečenice isti. Izuzetak od ovog pravila je tzv. apsolutni particip sadašnji, koji također ima funkciju predikata zavisne rečenice (relativna rečenica).

Particip prošli (*participio passato*) je neodređeni glagolski način koji, za razliku od participa sadašnjeg, ima širu primjenu u funkciji glagola i služi:

- a) za tvorbu složenih glagolskih vremena (što je njegova osnovna funkcija)
- b) za tvorbu pasivne forme (u kombinaciji sa glagolom *essere* ili *venire*)²⁰

¹⁹ Upotreba participa sadašnjeg daje uzvišeniji ton ovoj vrsti registra.

²⁰ Za ovakvu upotrebu koriste se samo prijelazni glagoli.

- c) kao predikat zavisnih rečenica u implicitnoj formi – tzv. participske rečenice (vremenska, relativna, uzročna, pogodbeni); cilj ovakve upotrebe participia prošlog jeste izbjegavanje najčešće dugih eksplisnih konstrukcija zavisne rečenice (jezička ekonomija). Kod ovakve upotrebe participia prošlog vrijedi pravilo da subjekt glavne i subjekt zavisne rečenice moraju biti isti. Izuzetak od ovog pravila jeste upotreba tzv. apsolutnog participia prošlog. Ova vrsta participia prošlog ima funkciju predikata zavisne rečenice čiji subjekt nije isti kao subjekt glavne rečenice, pri čemu se subjekt zavisne rečenice mora eksplicitno navesti. Karakteristična je za jezik književnosti i, budući da spada u viši registar izražavanja, vrlo rijetko se upotrebljava u razgovornom jeziku.

U bosanskom jeziku postoje dvije vrste glagolskog priloga: glagolski prilog sadašnji i glagolski prilog prošli.

Glagolski prilog sadašnji je nelični glagolski oblik karakterističan uglavnom za glagole nesvršenoga glagolskog aspekta. Ima funkciju predikata zavisne rečenice (vremenska, uzročna, namjerna, načinska, dopusna, pogodbeni) kojim se označava istovremenost odvijanja radnje (stanja ili zbivanja) sa radnjom (stanjem ili zbivanjem) izraženom predikatom glavne rečenice. Radnja glavne rečenice može se odnositi na sva tri glagolska vremena (prošlost, sadašnjost, budućnost).

Glagolski prilog prošli je glagolski oblik koji imaju uglavnom glagoli svršenoga glagolskog aspekta. Služi za izricanje predikata zavisne rečenice (vremenska, uzročna, načinska, posljedična, pogodbeni, atributska) kojim se može obilježiti prijevremenost, istovremenost ili poslijevremenost odvijanja radnje (stanja ili zbivanja) u odnosu na neku drugu radnju (stanje ili zbivanje) koju izražava predikat glavne rečenice.

Obje vrste glagolskog priloga imaju funkciju predikata zavisne rečenice samo ako su subjekt glavne i subjekt zavisne rečenice isti.

U italijanskom jeziku postoje dvije vrste gerundiva: gerundiv sadašnji i gerundiv prošli.

Gerundiv sadašnji (*gerundio presente*) je neodređeni glagolski način koji se upotrebljava u sljedeća dva slučaja:

- a) kao predikat zavisne rečenice u implicitnoj formi – tzv. gerundivne rečenice (načinska, instrumentalna, pogodbeno, dopusna, vremenska, uzročna): u ovom slučaju, gerundivom sadašnjim se označava radnja (stanje ili zbivanje) koja je istovremena u odnosu na radnju (stanje ili zbivanje) predstavljenu predikatom glavne rečenice, a koja se može odnositi na prošlost, sadašnjost ili budućnost.
- b) za tvorbu perifrastičnih glagolskih konstrukcija (gerundiv sadašnji u kombinaciji sa glagolima *stare, andare, venire* koji se izražavaju određenim glagolskim načinom): upotrebom perifrastične glagolske konstrukcije ističe se posebna nijansa glagolskog aspekta (progressivni glagolski aspekt, kao jedna od manifestacija nesvršenoga glagolskog aspekta), a to je jedna od osnovnih semantičkih kategorija koje čine sistem konjugacije glagola.

Gerundiv prošli (*gerundio passato*) je neodređeni glagolski način kojim se označava predikat zavisne rečenice u implicitnoj formi (vremenska, dopusna, uzročna). Ovakvim predikatom se izražava prijevremenost odvijanja radnje (stanja ili zbivanja) u odnosu na radnju (stanje ili zbivanje) iskazanu predikatom glavne rečenice.

Prema pravilu, gerundiv (sadašnji i prošli) može biti u službi zavisne rečenice u implicitnoj formi samo ako su subjekt zavisne i subjekt glavne rečenice isti. I ovdje postoji izuzetak od pravila, a to znači da subjekti glavne i zavisne rečenice nisu isti. U tom slučaju, upotrebljava se tzv. apsolutni gerundiv (*gerundio assoluto*), a iskaz se sintaksički preuređuje (veoma je važno mjesto subjekta zavisne rečenice u odnosu na gerundiv). Budući da apsolutni gerundiv spada u viši registar izražavanja, naročito je karakterističan za pisani jezik (jezik književnosti), a to znači da se rijetko upotrebljava u razgovornom jeziku.

Osim ove dvije osnovne vrste gerundiva, postoje još i posebne vrste ovoga glagolskog načina koje imaju specifične upotrebne vrijednosti: koordinativni gerundiv (*gerundio coordinativo*), konsektivni ili posljedični gerundiv (*gerundio consecutivo*) i apozitivni gerundiv (*gerundio appositivo*).

4.

ANALIZA IZRAŽAVANJA GLAGOLSKOG ASPEKTA U PRIJEVODIMA NA ITALIJANSKI JEZIK ANDRIĆEVOG ROMANA *TRAVNIČKA HRONIKA*

Budući da su načini predstavljanja glagolskog aspekta u dva prijevoda na italijanski jezik Andrićevog romana *Travnička hronika* raznovrsni, u ovom ćemo dijelu nešto detaljnije analizirati sredstva (morfološka, sintaksička, leksička) koja su korištena u tu svrhu.

Prepoznavanjem gramatičkih obilježja italijanskoga glagola dolazi se do podataka o licu, broju, načinu i vremenu. Naravno, veoma je važno pravilnom upotrebom glagolskog vremena precizirati da li se radnja (stanje ili zbivanje) odnosi na prošlost, sadašnjost ili budućnost. Međutim, glagolskim aspektom se označava vrsta i nijansa trajanja vršenja radnje (svršeni i nesvršeni aspekt; početna faza, progresivnost, zaključivanje, ponavljanje itd.). Za određivanje vrste i karaktera glagolskog aspekta u italijanskom jeziku nije dovoljno samo prepoznati gramatička obilježja glagola, nego je veoma važno obratiti pažnju na značenje upotrijebljenoga glagola ali i značenje drugih riječi i izraza koji se odnose na taj glagol i s njim čine dio iskaza. S obzirom na navedeno, predstaviti ćemo najčešće načine izražavanja glagolskog aspekta u italijanskom jeziku (u odnosu na originalni iskaz), što ćemo ilustrirati analizom primjera iz korpusa.²¹

U nastavku ćemo posmatrati i analizirati kako Andrić upotrebom glagolskih oblika za iskazivanje prošlog vremena izražava svršeni i nesvršeni glagolski aspekt i njihove nijanse, te na koje načine prevodioci romana prepoznaju navedene elemente i izražavaju ih na italijanskom jeziku. Nakon toga, predstaviti ćemo i analizirati primjere u kojima se vidi kako Andrić koristi prezent i futur te potencijal kako bi izrazio nijanse svršenog

²¹ Andrićeva *Travnička hronika* i dva prijevoda ovog romana na italijanski jezik

i nesvršenoga glagolskog aspekta i pomoću kojih jezičkih sredstava ove kategorije prevodioci prenose u italijanski jezik.

Radi lakšeg uočavanja sličnosti i razlika u načinu izražavanja glagolskog aspekta, primjere iz Andrićevog romana ćemo bilježiti oznakom A, primjere iz prijevoda koji je uradio Luigi Salvini bilježiti ćemo oznakom S, a za bilježenje primjera iz prijevoda koji je uradila Dunja Badnjević koristit ćemo oznaku B.²² Prilikom komentiranja primjera, umjesto navođenja imena i prezimena prevodilaca, koristit ćemo gore navedene oznake.

4.1. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću glagolskih oblika i vremena kojima se iskazuje prošlost

S obzirom na činjenicu da Andrić u romanu *Travnička hronika* opisuje uglavnom događaje iz prošlosti, logično je očekivati izražavanje glagolske radnje upotrebom glagolskih oblika kojima se iskazuje prošlo vrijeme. Svršenost i nesvršenost prošle glagolske radnje Andrić izražava tako što glagole upotrebljava u perfektu ili aoristu (što zavisi od toga kakav karakter želi dati opisu i kakav dojam želi ostaviti na čitaoca). Osnovna razlika u upotrebi ova dva glagolska oblika jeste u tome što Andrić perfektom izražava kako glagolsku radnju koja je završena (svršeni glagolski aspekt) tako i glagolsku radnju koja još traje (nesvršeni glagolski aspekt), a aoristom izražava glagolsku radnju koja se desila i završila u određenom trenutku – to je radnja koja, prema pravilu, obavezno ima svršeni glagolski aspekt. Upotrebljavajući svršene i nesvršene glagole u perfektu, Andrić je imao na umu činjenicu da se ovim glagolskim oblikom “saopćava činjenje ili nečinjenje perfektivne ili imperfektivne glagolske radnje u bilo kojem trenutku u prošlosti” (Džindo, 2010, str. 73). Sa druge strane, Andrić svršene glagole izražava aoristom označavajući tako glagolsku radnju čije je trajanje ograničeno u prošlosti. Za razliku od frekventnijeg izražavanja glagolske radnje perfektom, Andrić će upotrijebiti aorist kada svom opisu želi dati poseban karakter, kada ga želi izdvojiti iz cjeline, a to znači “svaki put kada želi oživjeti svoju naraciju” (Džindo, 2010, str. 74). Osim upotrebom glagolskih oblika kojima se iskazuje prošlost, što je najčešći način izražavanja radnje čije se odvijanje odnosi na prošlost, Andrić povremeno koristi i prezent, a pronašli smo i nekoliko slučajeva upotrebe pluskvamperfekta i potencijala. Prikazat ćemo rezultate analize takvih primjera.

²² Navedene će oznake prethoditi primjerima.

Razlika između svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta se u gotovo svim pregledima gramatičkih elemenata italijanskog jezičkog sistema²³ komentira tako što se u opozitivan odnos stavljaju prošla vremena. Naime, *passato prossimo* i *passato remoto* su prošla vremena kojima se najčešće izražava radnja (stanje ili zbivanje) čije je trajanje ograničeno na jedan trenutak, odnosno odvijanje radnje je završeno u određenom trenutku. Dakle, ovim se prošlim glagolskim vremenima označava svršeni glagolski aspekt. Sa druge strane, *imperfetto* je prošlo glagolsko vrijeme kojim se uglavnom označava radnja (stanje ili zbivanje) čije trajanje nije ograničeno, radnja koja je duže ili kraće trajala, neprekidno se odvijala ili se povremeno prekidala i nastavljala. U primjerima koji slijede analizirat ćemo način izražavanja glagolskog aspekta u italijanskom jeziku pomoću upotrebe prošlih glagolskih vremena. U svim kategorijama u kojima to bude moguće, odvojeno ćemo uraditi analizu primjera u kojima se prevodioci slažu oko izbora sintaksičkih i leksičkih elemenata i primjera u kojima to nije slučaj.

4.1.1. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog perfektom

U ovom ćemo dijelu dati pregled i analizu primjera u kojima se vidi kako Andrić perfektom izražava svršeni i nesvršeni glagolski aspekt, a posebnu ćemo pažnju posvetiti prepoznavanju i analizi načina na koje su prevodioci interpretirali glagolski aspekt služeći se leksičkim i sintaksičkim sredstvima iz italijanskog jezičkog sistema.

4.1.1.1. Svršeni glagolski aspekt

- a) Analiza primjera u kojima su prevodioci uskladili izbor sintaksičkih i leksičkih elemenata za izražavanje svršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *passato prossimo*

(1)

A: *Cene podvoza su skočile* i još skaču. (str. 296)

S: *I costi dei trasporti hanno fatto un balzo in alto e seguiranno a crescere* /.../ (str. 353)

B: *I prezzi dei trasporti sono saliti e saliranno ancora*. (str. 419)

²³ Budući da je riječ o nedovoljno istraženoj gramatičkoj kategoriji, uglavnom smo došli tek do osnovnih podataka o karakteristikama glagolskog aspekta.

Iz ovog primjera izdvajamo glagol *skočiti* kako bismo ilustrirali izražavanje prošle svršene radnje upotrebom perfekta (u izvornom tekstu) i *passato prossima* (u oba prijevoda na italijanski jezik). Andrić koristi perfekt svršenoga glagola kako bi objasnio da je došlo do naglog izvršenja aktivnosti povećanja cijena transporta.

Iako su upotrijebili različita leksička sredstva, prevodioci se u potpunosti slažu oko upotrebe prošloga glagolskog vremena i, prema tome, izražavanja glagolskog aspekta. *Passato proximom* glagolâ *fare* (ovdje čini dio izraza *fare un balzo in alto*, bos. *skočiti uvis*) i *salire* (bos. *rasti*), prevodioci na slikovit način ističu da je u potpunosti završen proces povećanja cijena transporta robe.

Dakle, upotrebom perfekta (Andrić) i *passato prossima* (oba prevodioca) izražen je trenutnosvršeni glagolski aspekt glagolâ *skočiti*, *salire* i *fare*. Na taj je način označeno da je cijela glagolska radnja završena u jednom trenutku u prošlosti.

a-2) oba prevodioca koriste *passato remoto*

(2)

A: *U toku noći prilazili su sumnjivi ljudi zgradi Konzulata. Psi su lajali i konzulovi momci čuvali stražu. Sutradan je nađena kudelja i katran kojom su hteli da potpale zgradu Konzulata.* (str. 142)

S: *Nel corso della notte degli individui sospetti si aggirarono intorno all'edificio del consolato; i cani latrarono e i servitori del consolato vegliarono montando la guardia. L'indomani si trovò della canapa e del catrame con i quali si era tentato di dar fuoco all'edificio.* (str. 169)

B: *Durante la notte furono visti individui sospetti aggirarsi intorno all'edificio del consolato. I cani abbaiarono, gli uomini del console vegliarono montando la guardia. L'indomani furono trovati del catrame e della canapa con i quali evidentemente si era pensato di appiccare il fuoco al consolato.* (str. 199)

Ovdje smo našu pažnju usmjerili na dio iskaza u kojem je upotrebom pasivnog perfekta glagola *naći* izraženo izvršenje aktivnosti otkrivanja tragova neuspjelog poduhvata. Ovom iskazu prethodi nabranje aktivnosti (izraženih perfektom nesvršenih glagola *prilaziti*, *lajati* i *čuvati*) kojima se opisuje atmosfera u travničkoj mahali u kojoj se nalazi Francuski konzulat, a posebno se naglašava odnos naroda prema strancima. Nakon pronalaska kudelje i katrana u blizini konzulata, zaključuje se šta je narod bio spre-

man učiniti kako bi izrazio bijes i negodovanje. Osim što imaju isti izbor glagola kojim izražavaju navedenu radnju – glagol *trovare* (bos. *naći*), oba prevodioca koriste isto glagolsko vrijeme – *passato remoto*. Prevodioci se odlučuju za izražavanje pasivne forme navedenoga glagola i predstavljaju je na dva načina: prevodilac S koristi bezlično-pasivnu konstrukciju (*passato remoto* glagola *trovare* je u kombinaciji s pasivnom zamjenicom *si*), a prevodilac B pasivnu konstrukciju (*participio passato* glagola *trovare* je u kombinaciji s *passato remotom* glagola *essere*). Ovakvim načinom izražavanja glagolske radnje označen je završnosvršeni glagolski aspekt navedenih glagola.

a-3) oba prevodioca koriste *trapassato prossimo*

(3)

A: *Kao svi pravi ljubavnici, Salko nije svoju ljubav ni kazivao ni pokazivao, ali je pronašao način da je bar donekle zadovolji.* (str. 159)

S: *Come tutti i veri innamorati, Salko non aveva mostrato o dichiarato il suo amore, ma aveva trovato il modo di poterlo soddisfare almeno fino a un certo punto.* (str. 190)

B: *Salko, come tutti i veri innamorati, non aveva mai parlato del suo amore né lo aveva manifestato in alcun modo, ma aveva trovato come poterlo soddisfare, almeno in parte.* (str. 224)

(4)

A: *U Konak je prestao da odlazi, jer ga je vezir primao sa sve manje pažnje /.../* (str. 378)

S: *Daville aveva interrotto anche le visite al konak, perché negli ultimi tempi il visir l'aveva ricevuto con sempre minore attenzione /.../* (str. 454)

B: *Daville aveva interrotto anche le visite al Konak perché il visir lo riceveva con sempre minore considerazione /.../* (str. 534)

(5)

A: */.../ Davilu je tako postajalo jasno ono što nije umeo jutros da shvati /.../* (str. 182)

S: */.../ a Daville divenne chiaro ciò che non aveva potuto capire la mattina /.../* (str. 217)

B: */.../ Daville capiva sempre meglio ciò che la mattina non era riuscito a capire /.../* (str. 257)

U primjerima 3, 4 i 5 izražena je finitivnost upotrijebljenih glagola. Perfektom glagolâ *pronaći*, *prestati* i *umeti* iskazano je potpuno izvršenje radnji koje navedeni glagoli označavaju. I ovdje su prevodioci uskladili način shvatanja glagolskog aspekta glagolâ *trovare* (bos. *naći*), *potere* (bos. *moći*) i *riuscire* (bos. *uspjeti*) tako što su navedene glagole izrazili *trapasato prossimom*, a uskladili su i upotrebu leksičkih sredstava. Dakle, i u ovim je primjerima pokazano kako je cjelokupna radnja u potpunosti privedena kraju, odnosno izražen je završnosvršeni glagolski aspekt glagolâ. To znači da:

(3) Berberski šegrt Salko Maluhija se dosjetio na koji će način zadovoljiti svoju ljubav prema konzulovoj kćerki.

(4) Budući da mu na kraju njegovog boravka u Travniku vezir nije poklanjao dovoljno pažnje prilikom susreta, francuski konzul Davil²⁴ je odlučio da u potpunosti prekine uobičajenu aktivnost odlaženja u Konak.

(5) Davilu je postajalo jasnije sve ono što prethodno nije bio u stanju da shvati.

a-4) oba prevodioca koriste *imperfetto*

I u primjerima koji slijede Andrić koristi perfekt kako bi izrazio svršeni glagolski aspekt. Prevodioci se, međutim, odlučuju za upotrebu *imperfetta* i tako opisanim aktivnostima daju sasvim drugi aspekatski karakter.

(6)

A: *Davna je učutao i opet odmaknuo svoga konja na propisano odstojanje /.../ (str. 23)*

S: *Davnà taceva e aveva portato il cavallo alla distanza prescritta /.../ (str. 27)*

B: *Ora Davna taceva, aveva riportato il cavallo alla distanza regolamentare. (str. 30)*

(7)

A: *Ali Ibrahim-paša je začutao. (str. 337)*

S: *Ma Ibrahim Pascià taceva. (str. 403)*

B: *Ma Ibrahim-pascià taceva. (str. 476)*

Ova su dva primjera zanimljiva zbog toga što se oba prevodioca opredjeljuju za glagolski aspekt apsolutno suprotan onome koji je moguće

²⁴ Oba prevodioca prezime francuskog konzula pišu izvorno (Daville), a Andrić piše onako kako se izgovara (Davil), što ćemo i mi učiniti prilikom objašnjavanja primjera.

evidentirati u originalnom iskazu. Naime, dok Andrić perfektom glagolâ *ućutati* i *zaćutati* izražava aktivnost koja je u prošlosti potpuno završena u jednom trenutku (označen je početnosvršeni glagolski aspekt), prevodioci se opredjeljuju za *imperfetto* glagola *tacere* (bos. *šutjeti*), čime se označava nesvršeni glagolski aspekt. Zahvaljujući ovakvoj interpretaciji prošloga glagolskog vremena, čitalac prijevoda ima utisak da je aktivnost opisana glagolom *tacere* trajala u prošlosti, eventualno se ponavljala, što iskazu daje potpuno drugačiji karakter u odnosu na izvorni tekst, gdje se navedenim glagolima označava svršeni početni trenutak radnje. Dakle, naglašeno je da su Davna i Ibrahim-paša naglo prestali govoriti, odnosno počeli su šutjeti.

I u narednim ćemo primjerima posmatrati upotrebu *imperfetta* u oba prijevoda na italijanski jezik. Međutim, ovakvim načinom izražavanja radnje prevodioci nisu prilagodili vrstu glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst.

(8)

A: *Kad su ga pitali zašto je izabrao upravo telalski zanat, **odgovorio je** /.../ (str. 62)*

S: *Quando gli domandavano perché avesse scelto proprio il mestiere del banditore, **rispondeva** /.../ (str. 75)*

B: *Quando gli chiedevano perché avesse scelto proprio il mestiere del banditore, **rispondeva** /.../ (str. 87)*

(9)

A: *Na njih se mogu primeniti reči koje **je** pre šest vekova **napisao** veliki Dželadin /.../ (str. 244)*

S: */.../ si possono applicare ad essi le parole che il grande Dželadin /.../ **diceva** seicento anni fa /.../ (str. 292)*

B: *A loro si addicono le parole che sei secoli fa **scriveva** il grande Gialalad-din /.../ (str. 347)*

(10)

A: *Ova “nesrećna poljsko-mađarsko-bečka mikstura”, kako **je** komandant zemunskog garnizona **nazvao** gospođu fon Miterer, patila je od suviška fantazije /.../ (str. 90)*

S: *Quella infelice mescolanza polacco-magiario-viennese, come il comandante della garnigione della zona **chiamava** la signora von Miterer, pativa di eccessiva fantasia /.../ (str. 108)*

B: *Questa “infelice mistura polacco-magiara-viennese” come il comandante della garnigione di Zemun **chiamava** la signora von Mitterer, soffriva di un'eccessiva immaginazione /.../ (str. 126)*

(11)

A: *Oni **su** uglavnom **rešili** stvar tako da se Behdžet nije mnogo brinuo za njih ni oni za Behdžeta. (str. 158)*

S: *Essi in generale **sbrigavano** le loro faccende in modo che Behged non si doveva molto occupare di loro, né essi di lui /.../ (str. 188)*

B: *Di solito costoro **si organizzavano** in modo che Behdžet non dovesse affannarsi per loro, né loro per lui. (str. 222)*

(12)

A: *Lice **je priljubio** čvrsto uz lišće i mladu koru. (str. 161)*

S: ***Appoggiava** fortemente il volto alle foglie e alla giovane corteccia. (str. 193)*

B: *Il suo volto **era incollato** al fogliame e alla corteccia. (str. 227)*

(13)

A: *Malo-pomalo povorka koja **je ispratila** vezira smanjivala se i osipala. (str. 350)*

S: *Il corteo che **accompagnava** il visir si assottigliava lentamente. (str. 418)*

B: *A poco a poco il corteo che **accompagnava** Ibrahim-pascià andò assottigliandosi. (str. 494)*

Andrić koristi perfekt kako bi izrazio aktivnosti čije je izvršenje završeno u jednom trenutku u prošlosti bez mogućnosti ponavljanja tog procesa. Glagolima *odgovoriti, napisati, nazvati, rešiti, priljubiti* i *ispratiti* naglašeno je sljedeće:

(8) Telal Hamza je dao odgovor onda kada mu je postavljeno pitanje, a na osnovu konteksta se da zaključiti da aktivnost postavljanja pitanja nije bila uobičajena u prošlosti i izvršena je samo jedanput.

(9) Navode se riječi koje je napisao Dželaledin Rumi, a potpuno izvršenje aktivnosti pisanja naglašeno je i vremenskom odrednicom *pre šest vekova*.

(10) Kako bi što bolje opisao suprugu austrijskog konzula von Miterera,²⁵ komandant garnizona joj je dao i poseban nadimak i ta je aktivnost završena u jednom trenutku u prošlosti.

(11) Pripadnici vezirove garde su odlučili kako će se, bez negativnih posljedica po bilo koga, ponašati prema Behdžetu, komandantu garde. Tu su odluku donijeli onog trenutka kada su shvatili kakav je njihov komandant.

(12) U opisu postupaka koje je ushićeni Salko Maluhija spreman učiniti kako bi posmatrao kćerku von Miterera, predstavljen je trenutak u kojem se Salko, nakon što se popeo na stablo šljive, toliko primakao drvetu da je licem snažno pritisnuo lišće i koru drveta i, gubeći pojam o vremenu i prostoru, divio se plesu koji je izvodila djevojka.

(13) Nakon nabiranja aktivnosti koje su obavljane u čast vezirovog odlaska na put, zaključeno je da su prisutni, prateći vezira, konačno došli do mjesta na kojem su se definitivno oprostili od vezira.

Koristeći gotovo iste leksičke elemente i potpuno isto glagolsko vrijeme (*imperfetto*) prevodioci pokazuju da na isti način shvataju glagolski aspekt, ali ga ne prenose vjerno u odnosu na izvorni tekst. Budući da *imperfettom* izražavaju glagole *rispondere* (bos. *odgovarati*), *dire* (bos. *govoriti*), *scrivere* (bos. *pisati*), *chiamare* (bos. *nazivati*), *sbrigare* (bos. *obavljati*), *organizzarsi* (bos. *organizirati se*), *appoggiare* (bos. *naslanjati*), *essere* (ovdje je dio izraza *essere incollato*, bos. *biti priljubljen*) i *accompagnare* (bos. *pratiti*), prevodioci naglašavaju durativnost radnje izražene navedenim glagolima. To znači da je u njihovoj interpretaciji naglašeno trajanje aktivnosti u prošlosti. Dakle, prevodioci su istakli vršenje nabrojanih aktivnosti u prošlosti, kontinuiranost njihovog odvijanja i eventualno manje ili više redovno ponavljanje, a u izvornom tekstu je jasno naznačena rezultativnost tih aktivnosti. Istaknuto je da je radnja privedena kraju i da, prema tome, aktivnosti izražene navedenim glagolima, imaju završnosvršeni glagolski aspekt.

a-5) oba prevodioca koriste *condizionale composto*

(14)

A: *A teško je bilo i odgovoriti /.../ (str. 166)*

S: *E d'altra parte sarebbe stato anche difficile rispondere /.../ (str. 199)*

²⁵ Prezime austrijskog konzula Andrić piše kako se izgovara (fon Miterer), a prevodioci ga pišu djelimično izvorno: von Miterer (prevodilac S, ali samo u nekoliko slučajeva) i von Mitterer (prevodilac B). U objašnjenjima primjera ovo ćemo prezime pisati von Miterer.

B: *D'altronde sarebbe stato difficile rispondere /.../* (str. 235)

Perfekt glagola *biti* Andrić kombinira s prilogom *teško* kako bi izrazio napor s kojim se kontinuirano odvijala aktivnost davanja odgovora na pitanja koja je Defose²⁶ postavljao djevojkama pored kojih je prolazio svaki put kada bi odlazio kod Davila. Oba se prevodioca odlučuju za upotrebu složenog oblika kondicionala (*condizionale composto*) glagola *essere* (bos. *biti*, ovdje je u službi kopulativnoga glagola i kombiniran je s pridjevom *difficile*, bos. *težak*) i označavaju pretpostavku da je došlo do izvršenja navedene aktivnosti u prošlosti. Dakle, riječ je o označavanju informacije koja nije provjerena.

- b) Analiza primjera u kojima nije isti izbor sintaksičkih i leksičkih elemenata kojima prevodioci izražavaju svršeni glagolski aspekt u odnosu na izvorni tekst

Slijede grupe primjera u kojima se vidi kako Andrić i dalje perfektom izražava različite nijanse svršenoga glagolskog aspekta. Međutim, za razliku od prethodno navedenih primjera, prevodioci u interpretacijama nisu uskladili upotrebu prošlih glagolskih vremena. Naravno, često nisu usklađeni ni kod odabira leksičkih sredstava, ali to je prihvatljivo sve dok to ne počne narušavati prenošenje osnovne poruke u odnosu na originalni iskaz.

b-1) prevodilac S koristi *trapassato prossimo*, prevodilac B koristi *passato remoto*

(15)

A: *Vezir je odjednom opet postao onaj stari. Pozivao je Davila, pokazivao se prema njemu ljubazan, činio mu razne usluge i vodio sa njim uobičajene razgovore.* (str. 183)

S: *Il visir era ritornato di nuovo quello di prima. Aveva invitato Daville, s'era dimostrato gentile, gli aveva reso diversi servizi e teneva con lui i colloqui consueti.* (str. 219)

B: *Improvvisamente il visir tornò ad essere quello di sempre. Convocava Daville, era amabile con lui, rendeva diversi servizi e discuteva con la stessa serenità di prima.* (str. 259)

²⁶ Des Fossés je prezime pomoćnika francuskog konzula i Andrić ga piše onako kako se izgovara (Defose), što ćemo i mi uraditi u objašnjenjima primjera. Izvorna grafija ovog prezimena je des Fossés i kada ga pišu, prevodioci ga navode djelimično izvorno: des Fosses (prevodilac S uopće ne bilježi akcent) i des Fossès (prevodilac B koristi drugu vrstu akcenta).

(16)

A: *Cigani su im pritrčali, dizali ih, polivali vodom i udarali pesnicama i grebali noktima.* (str. 252)

S: *.../ gli zingari erano accorsi, li avevano sollevati, li sprizzavano di acqua, li colpivano con schiaffi, li graffiavano .../* (str. 301)

B: *Gli zingari accorsero, cercarono di farli rialzare, rovesciandogli addosso dei secchi d'acqua, li riempirono di pugni, li strattonarono.* (str. 358)

Očigledno je da u navedenim primjerima Andrić perfektom glagolâ *postati* i *pritrčati* izražava svršeni glagolski aspekt, i to njegove dvije nijanse:

(15) trenutnosvršeni aspekt glagola *postati* kako bi izrazio da je u jednom trenutku u prošlosti vezir iznenada promijenio svoj odnos prema Davilu, a to je naglasio i prilogom *odjednom*

(16) završnosvršeni aspekt glagola *pritrčati* kako bi naglasio da su Romi trčeći prišli davljenicima, odnosno kako bi izrazio završni kumulativni trenutak izvršenja radnje

Prevodioci koriste različita prošla vremena, ali zadržavaju isti glagolski aspekt. U prvom se primjeru prevodilac S opredjeljuje za upotrebu *trapassato prossima* glagola *ritornare* (bos. *vratiti se*), koji ovdje ima preneseno značenje, a prevodilac B koristi *passato remoto* glagola *tornare* (ovdje čini dio konstrukcije *tornare ad essere*, bos. *opet postati*). Tako su prevodioci naglasili da se vezir opet počeo ponašati prema Davilu onako kako je to radio i prije. U drugom primjeru oba prevodioca koriste glagol *accorre* (bos. *pritrčati*) i izražavaju ga *trapassato proximom* (prevodilac S) i *passato remotom* (prevodilac B) i tako ističu svršenost završnog momenta izvršenja aktivnosti kretanja trčanjem i konačnog stizanja do cilja.

b-2) prevodilac S koristi *passato prossimo*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(17)

A: *Mnogi je ovdje došao da ostane, ali mi smo svakom dosada u leđa pogledali* (.../ (str. 7)

S: *Molti sono venuti per rimanere, ma noi li abbiamo visti tutti voltar le spalle* (.../ (str. 8)

B: *Arrivavano con l'intenzione di restare, ma noi li abbiamo sempre visti girare le spalle* (.../ (str. 8)

Predikat glavne rečenice Andrić izražava perfektom glagola *doći* kako bi označio radnju koja je završena u određenom trenutku u prošlosti. Ovako izražena radnja ima završnosvršeni aspekt i upotrebom perfekta istaknuto je da je ova prošla radnja u potpunosti završena. Dok prevodilac S prepoznaje svršenost glagolske radnje i interpretira je tako što glagol *venire* (bos. *doći*) izražava *passato prossimo*, prevodilac B se opredjeljuje za *imperfetto* glagola *arrivare* (bos. *doći*), što iskazu daje sasvim drugi karakter. Naime, prema osnovnom pravilu o upotrebi *imperfetta* u italijanskom jeziku, ovako izražena radnja trebala bi imati nesvršeni glagolski aspekt, čime se ističe iterativnost, odnosno učestalo odvijanje, što nikako ne odgovara izvornom tekstu. Ovakav bi način izražavanja bio prihvatljiv da je u izvornom tekstu upotrijebljen perfekt nesvršenoga glagola *dolaziti* (a ne svršenoga glagola *doći*). Međutim, prevodilac B se najvjerovatnije “namjerno” opredjeljuje za ovaj način upotrebe *imperfetta* – tzv. *imperfetto storico* (historijski imperfekt) ili *imperfetto narrativo* (pripovjedački imperfekt),²⁷ – kako bi naglasio važnost događaja koji se desio u prošlosti. Već smo u pregledu upotrebe glagolskih vremena napomenuli da se ova vrsta *imperfetta* koristi umjesto *passato remoto* i odlikuje se svršenim glagolskim aspektom.

U odnosu na razlike u interpretaciji glagolskog aspekta glagola koji u izvornom tekstu ima svršeni glagolski aspekt, prevodioci se u potpunosti slažu oko načina izražavanja glagolskog aspekta glagola koji je u funkciji predikata koordinirane rečenice. Dakle, svršeni glagol *pogledati* Andrić izražava perfektom, a oba se prevodioca odlučuju za *passato prossimo* glagola *vedere* (bos. *vidjeti*), čime se označava tzv. početnosvršeni glagolski aspekt – svršeni početak glagolske radnje (trenutak kada se pogled usmjerava na nekoga).

b-3) prevodilac S koristi *trapassato prossimo*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(18)

A: *Klupko u Bosni još se jače steglo i zamrsilo.* (str. 12)

S: */.../ e così la matassa bosniaca s'era intricata ancor di più, indissolubilmente.* (str. 13)

B: *La matassa bosniaca si stringeva e si aggrovigliava sempre più.* (str. 14)

²⁷ U nekim se pregledima upotrebe prošlih vremena koristi i naziv *imperfetto giornalistico* ili *imperfetto burocratico* s obzirom na činjenicu da je upotreba ove vrste *imperfetta* vrlo česta u jeziku novina, naročito kada je riječ o izvještavanjima novinara o nekom sportskom događaju.

I u ovom se primjeru jasno vidi kako Andrić odvijanje aktivnosti izraženih perfektom glagolâ *stegnuti se* i *zamrsiti se* ograničava na određeni trenutak u prošlosti. Prevodioci se ne slažu u izboru prošloga glagolskog vremena pomoću kojeg izražavaju navedene aktivnosti iz originalnog iskaza i tako ne izražavaju trenutnosvršeni aspekt navedenih glagola.

Upotrebom *trapassato prossima* glagola *intricarsi* (bos. *zamrsiti*), prevodilac S izražava isti karakter glagolâ kakav je i u izvornom tekstu, a to znači da ističe svršeni aspekt glagolâ. Prevodilac B se, međutim, odlučuje za *imperfetto* glagolâ *stringersi* (bos. *stezati se*) i *aggrovigliarsi* (bos. *zaplitati se*), pa se na osnovu upotrebe ovog prošloga glagolskog vremena zaključuje da je aktivnost izražena navedenim glagolima bila uobičajena u prošlosti, a to znači da se neprekidno odvijala u kraćem ili dužem periodu.

Analizirat ćemo još jedan primjer u kojem se vidi kako se prevodioci odlučuju za različite načine interpretacije glagolskog aspekta u odnosu na originalni iskaz.

(19)

A: *Ono hladno i mučno stezanje u utrobi koje je uvek pratilo njegove posete Konaku /.../ **preseklo ga je** sada snažno /.../ (str. 131)*

S: *Quel crampo doloroso e freddo che /.../ lo coglieva sempre quando doveva andare al konak /.../ ora lo **aveva preso** ancora più forte /.../ (str. 156)*

B: *Il crampo doloroso e sgradevole che sempre /.../ lo prendeva allo stomaco durante le visite al Konak /.../ ora gli **trafiggeva** il corpo ancor più violentemente /.../ (str. 183)*

Glagolsku radnju čije je izvršenje ograničeno na jedan trenutak u prošlosti Andrić je izrazio perfektom glagola *preseći*. Dakle, Andrić opisuje kako se Davil osjećao kada mu je vezir saopćio važnu informaciju, i u tom opisu precizira kako mu je *hladno i mučno stezanje u utrobi*, koje je *uvek* osjećao prilikom posjeta Konaku, u jednom trenutku zadalo snažnu bol. Opisujući navedenu situaciju, prevodilac S glagol *prendere* (bos. *obuzeti*) izražava *trapassato proximom*. Prema tome, i on naglašava da je *mučno i hladno stezanje* u jednom trenutku *obuzelo* Davila. Budući da se prevodilac B odlučuje za *imperfetto* glagola *trafiggere* (bos. *probadati*), zaključuje se da je naglasio neprekidno vršenje radnje izražene navedenim glagolom, što se ne podudara sa originalnim iskazom.

I naredni je primjer zanimljiv zbog načina na koji prevodioci interpretiraju originalni iskaz. Posebno je zanimljivo posmatrati semantičku vrijednost iskaza u interpretaciji na italijanskom jeziku.

(20)

A: *Sitna, nevesela i usamljena djevojčica **nastavila je** svoje šetnje i nedužne igre po vrtu i doksatu /.../ (str. 162)*

S: *Intanto la fanciulla magra, triste e solitaria, **aveva interrotto** la sua passeggiata e i suoi giochi innocenti nel giardino e nell'altana /.../ (str. 194)*

B: *Intanto la ragazza minuta, triste e solitaria **continuava** le sue passeggiate e le sue danze innocenti nel giardino e nella veranda /.../ (str. 228)*

Perfektom glagola *nastaviti* Andrić objašnjava da kćerka gospodina von Miterera nije prekinula svoje šetnje i igru u bašti čak ni u trenutku kada ju je posmatrao ushićeni Salko Maluhija. Iako koristi *trapassato prossimo* glagola *interrompere* (bos. *prekinuti*) i tako pokazuje da je prepoznao trenutnosvršeni aspekt navedenoga glagola, prevodilac S svojoj interpretaciji daje značenjsku vrijednost suprotnu onoj koja je u izvornom tekstu (upravo zbog značenja upotrijebljenoga glagola). Ovaj prevodilac zapravo ističe da je kćerka gospodina von Miterera prekinula svoje šetnje i igru u bašti. Za razliku od njega, prevodilac B prepoznaje značenje iskaza, što potvrđuje upotrebom glagola *continuare* (bos. *nastavljati*). Međutim, taj glagol je izražen *imperfettom* i to navodi na zaključak da je kćerka gospodina von Miterera manje ili više redovno prekidala i opet počinjala obavljati aktivnosti u bašti (šetnje i igra).

b-4) prevodilac S koristi *passato remoto*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(21)

A: /.../ (*da upravo tako **se** kasarnski **izrazio***). (str. 304)

S: /.../ (*si egli **si espresse** proprio così, con quella frase da caserma*). (str. 363)

B: /.../ (*si, **si esprimeva** proprio così, con quel suo linguaggio da caserma*). (str. 430)

Ovaj smo primjer izdvojili zbog načina na koji prevodioci interpretiraju odvijanje glagolske radnje iz originalnog iskaza. Potpuno izvršenje aktivnosti saopćavanja misli na poseban način Andrić je izrazio perfektom povratnoga glagola *izraziti se*. Prevodioci se, međutim, razilaze u odabiru prošloga glagolskog vremena i, prema tome, u načinu označavanja glagolskog aspekta. Oba prevodioca koriste povratni glagol *esprimersi*, i to na sljedeći način: prevodilac S radnju izražava *passato remotom*, a to znači da prepoznaje trenutnosvršeni aspekt glagola u odnosu na izvorni tekst. Prevodilac B upotrebljava *imperfetto*, što bitno utječe na opis glagolske

radnje. Naglašena je kontinuiranost odvijanja aktivnosti izražavanja (saopćavanja misli).

Slijedi još nekoliko primjera kojima ćemo ilustrirati kako prevodioci ne koriste isto glagolsko vrijeme u svojim interpretacijama izvornog teksta.

(22)

A: *Taj nevidljivi i njima nepoznati osvajač **bacio je** i u Travnik, kao i u tolike druge gradove sveta, nemir, pokret, uzbuđenje.* (str. 13)

S: *Questo conquistatore, per loro invisibile e sconosciuto, **gettò** in Travnik, come in tante altre città del mondo, inquietudine, movimento, preoccupazione.* (str. 14)

B: *Il conquistatore, invisibile e sconosciuto, **seminava** a Travnik, come in tante altre città del mondo, inquietudine, ansia e turbamento.* (str. 15–16)

(23)

A: *Za to vreme posetio ga je jedan travnički Jevrejin i **ponudio** mu svoje usluge /.../* (str. 81)

S: *In questo tempo gli fece visita un ebreo di Travnik e gli **offrì** i propri servizi /.../* (str. 97)

B: *In quel periodo ricevette la visita di un ebreo di Travnik che gli **offriva** i suoi servizi /.../* (str. 113)

(24)

A: */.../ sve **je to unelo** u Travnik prvi put nešto od one sile i gospodstva koje su Travničani u svojoj mašti pripisivali stranim konzulima.* (str. 92–93)

S: */.../ tutto questo **portò** per la prima volta a Travnik qualche saggio di quella potenza e signorilità che la gente del posto nella sua fantasia attribuiva ai consoli stranieri.* (str. 110)

B: */.../ tutto ciò **introduceva** per la prima volta a Travnik qualcosa di quella signorilità e di quel fasto che i suoi abitanti, nella loro immaginazione, attribuivano ai consoli stranieri.* (str. 129)

Upotrebom perfekta glagolâ *baciti*, *ponuditi* i *uneti*, Andrić izražava završnosvršeni glagolski aspekt, odnosno naglašava da je radnja završena u jednom trenutku u prošlosti. Prevodilac S shvata svršeni karakter glagolske radnje, što izražava *passato remotom* glagolâ *gettare* (bos. *baciti*), *offrire* (bos. *ponuditi*) i *portare* (bos. *dovesti*). Međutim, prevodilac B upotrebljava *imperfetto* glagolâ *seminare* (bos. *sijati*), *offrire* (bos. *nuditi*)

i *introdurre* (bos. *uvoditi*) ističući tako učestalost vršenja glagolske radnje. Dakle, sa jedne strane, prevodilac S u potpunosti prenosi nijansu svršenosti glagolske radnje, a prevodilac B upotrebom nesvršenoga glagolskog vremena, iskazu daje sasvim drugi značenjski ton i upućuje na radnju koja je trajala i više se puta ponavljala u prošlosti. Moguće je da je prevodilac B upotrebom *imperfetta* upravo želio naglasiti činjenicu da se aktivnost, izražena glagolima *seminare*, *offrire* i *introdurre* više puta ponavljala u vremenskim razmacima, a na osnovu konteksta se zaključuje da su za odvijanje te aktivnosti bile potrebne različite lokacije.

b-5) prevodilac S koristi *passato remoto*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo*

(25)

A: Pri tome **je odstupio** korak natrag i /.../ tražio /.../ kvaku na vratima /.../ (str. 259)

S: **Fece un passo indietro e** /.../ cercò /.../ la maniglia della porta /.../ (str. 309)

B: /.../ **era indietreggiato** di un passo e /.../ cercava /.../ la maniglia della porta /.../ (str. 368)

(26)

A: Odmah kad je francuska vojska krenula na Rusiju /.../ Davil **je posetio** fon Paulića /.../ (str. 329)

S: Giunta la notizia che l'esercito francese si era mosso contro la Russia /.../ Daville **fece visita** a von Paulić /.../ (str. 393)

B: Non appena aveva saputo che l'esercito francese stava marciando contro la Russia /.../ Daville **si era recato** da von Paulich /.../ (str. 464)

U navedenim primjerima se jasno vidi da prevodioci shvataju vrstu izvršenja glagolske radnje u odnosu na izvorni tekst, ali u svojim interpretacijama nisu uskladili upotrebu prošloga glagolskog vremena kao ni leksička sredstva. Perfektom glagolâ *odstupiti* i *posetiti*, Andrić označava da su se aktivnosti izražene navedenim glagolima izvršile u potpunosti u jednom trenutku u prošlosti. U prvom je slučaju opisano kako se inače neustrašivi Rota, od silnog straha i uzbuđenja zbog onog što vidi i čuje, naglo povlači s namjerom da čim prije pobjegne. I u drugom je slučaju predstavljeno izvršenje radnje u jednom trenutku u prošlosti: u trenutku kada je francuska vojska krenula na Rusiju, Davil je odlučio otići u posjetu

von Pauliću kako bi s njim analizirao ratna dešavanja. Trenutnosvršeni glagolski aspekt, izražen u oba slučaja, prevodioci označavaju različitim prošlim vremenima. U oba primjera, prevodilac S koristi *passato remoto* glagola *fare* (ovdje čini dio izrazâ *fare un passo indietro*, bos. *napraviti korak unazad* i *fare visita*, bos. *posjetiti*). Prevodilac B opisane aktivnosti izražava *trapassato proximom* glagolâ *indietreggiare* (bos. *povući se unazad*) i *recarsi* (bos. *otići*).

b-6) prevodilac S koristi *trapassato remoto*, prevodilac B koristi: *imperfetto*

(27)

A: *Kad je proleće poodmaklo i bašta olistala, devojke su prešle u baštu.* (str. 167)

S: *Quando fu piena primavera e il giardino si fu ricoperto di foglie, le ragazze passarono quivi /.../* (str. 200)

B: *Quando la primavera era ormai inoltrata e il giardino si stava ricoprendo di foglie, le ragazze si spostarono all'aperto, all'ombra. /.../* (str. 236–237)

I u ovom se primjeru vidi kako se prevodioci odlučuju za upotrebu različitih prošlih vremena. Međutim, izdvojili smo ga prvenstveno zbog toga što ovdje, za razliku od prethodno navedenih primjera, potpuno izvršenje glagolske radnje prevodioci ne shvataju na isti način. U odnosu na izvorni tekst, gdje je Andrić upotrebom perfekta glagola *olistati* objasnio da je bašta obrasla lišćem i evidentno je da je taj proces u potpunosti završen, prevodioci se odlučuju za upotrebu istoga glagola – glagola *ricoprirsi* (bos. *prekriti*), ali izbor prošloga glagolskog vremena rješavaju na sljedeći način: prevodilac S *trapassato remotom* označava apsolutno izvršenje procesa listanja biljaka, a kod prevodioca B navedeni glagol je izražen prostim oblikom gerundiva (*gerundio semplice*) i čini dio perifrastične glagolske konstrukcije u kojoj je glagol *stare* izražen *imperfettom*, te je na taj način istaknuto da se proces listanja biljaka u bašti u prošlosti odvijao progresivno.

b-7) prevodilac S koristi *trapassato remoto*, prevodilac B koristi *passato remoto*

(28)

A: *Sada kad se prvi put otvorila pred njim ta nepoznata kapija, odred mame-luka se razdvoji i sjaha a Davil sa užom pratnjom ujaha u dvorište.* (str. 24)

S: *Ora, quando per la prima volta **si fu aperta** davanti a lui la porta sconosciuta il reparto dei mammalucchi si divise in due e scese da cavallo, mentre Daville col resto del seguito entrò nel cortile.* (str. 29)

B: *Quando quel portone sconosciuto **si aprì** davanti a Daville per la prima volta, il reparto dei mammalucchi si disperse e gli uomini scesero da cavallo, mentre lui entrava nella corte con il suo seguito.* (str. 33)

Neusklađenost u upotrebi prošlih vremena vidljiva je i u ovom primjeru. Andrić je objasnio da je otvaranjem kapije Davilu omogućen ulazak u Konak, a perfektom povratnoga glagola *otvoriti se* naglašeno je da je aktivnost otvaranja kapije izvršena u jednom trenutku u prošlosti. Izvršenje otvaranja vrata prevodilac S je izrazio *trapassato remotom* glagola *aprirsi* (bos. *otvoriti se*), a slijed drugih aktivnosti (označene su predikatima glavne i koordinirane rečenice) izražava *passato remotom*. Na taj je način prevodilac vjerovatno htio napraviti razliku između trenutka kada se kapija otvorila (označio je prijevremenost u prošlosti) i trenutka kada su se izvršile aktivnosti koje su uslijedile. Izvršenje navedenih aktivnosti (iz zavisne i iz glavne rečenice) prevodilac B ne posmatra na isti način. I ovaj prevodilac koristi glagol *aprirsi* (bos. *otvoriti se*), ali ga izražava *passato remotom*, a isto prošlo vrijeme koristi kako bi izrazio aktivnosti označene predikatima glavne i koordinirane rečenice.

Slijede primjeri koji su zanimljivi zbog toga što se prevodioci slažu oko izbora leksičkih sredstava (za izražavanje predikata koriste identične glagole), ali se razilaze u načinu interpretiranja izvršenja aktivnosti, koje Andrić obilježava perfektom.

b-8) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato remoto* (29)

A: /.../ Davil **je** toga jutra **pomislio**: *može biti da su ovo bili još najmirniji i najbolji dani koji su mi u ovoj tesnoj dolini suđeni.* (str. 21)

S: /.../ Daville quella mattina **pensava**: *forse saranno proprio questi i giorni migliori e più tranquilli che mi concederà questa valle soffocata.* (str. 25)

B: /.../ Daville quel mattino **pensò**: *sono stati forse i giorni più tranquilli, i migliori che mi concederà questa valle soffocante.* (str. 28)

(30)

A: /.../ **ponovio je** starac /.../ (str. 246)

S: /.../ **ripeteva** egli /.../ (str. 295)

B: /.../ **ripeté** /.../ (str. 351)

(31)

A: /.../ **osetio je** još jednom onaj dah koji je titrao oko lekara /.../ (str. 276)

S: /.../ egli **sentiva** ancora quell'atmosfera che si aggirava attorno al medico /.../ (str. 329)

B: /.../ **sentì** ancora una volta l'afilato che emanava dal medico e vibrava intorno a lui /.../ (str. 391)

(32)

A: Utegnut i svečan, konzul **je dočekao** komandanta vezirovih mameluka, koga je pratio Davna. (str. 21)

S: Dignitoso e solenne, il console **attendeva** il comandante dei mammalucchi del visir che arrivò accompagnato da Davna. (str. 25)

B: Stretto nella sua uniforme da cerimonia, l'aria solenne, il console **attese** l'arrivo del comandante dei mammalucchi del visir accompagnato da Davna. (str. 28)

(33)

A: Ešref-efendija **je** svoje pričanje **završio** krtim smehom. (str. 157)

S: /.../ **concludeva** Ešref effendi /.../ (str. 187)

B: Ešref-efendija **conclude** il suo racconto con un amaro sorriso /.../ (str. 221)

(34)

A: **Ispratila su** ga oba konzula sa kavazima. (str. 349)

S: Lo **accompagnavano** i due consoli con la loro scorta /.../ (str. 417)

B: Lo **accompagnarono** entrambi i consoli con i rispettivi kavaz. (str. 493)

U svim je primjerima Andrić perfektom izrazio svršeni glagolski aspekt, i to njegove dvije nijanse: trenutnosvršeni aspekt glagolâ *pomisliti*, *ponoviti* i *osetiti* i završnosvršeni aspekt glagolâ *dočekati*, *završiti* i *ispratiti*. Dakle, Andrić je navedenim glagolima označio izvršenje sljedećih ak-

tivnosti: oblikovanje i usmjeravanje misli prema određenom cilju, ponovno izgovaranje iskaza, doživljavanje posebnih osjećanja, ugošćavanje važne ličnosti organiziranjem svečanog prijema, zaključivanje izlaganja posljednjom konstatacijom, dovođenje koga do određenog mjesta na kojem će se desiti čin pozdravljanja pri odlasku.

Prevodilac B navedene aktivnosti izražava *passato remotom* glagolâ *pensare* (bos. *pomisliti*), *ripetere* (bos. *ponoviti*), *sentire* (bos. *osjetiti*), *attendere* (bos. *dočekati*), *concludere* (bos. *zaključiti*) i *accompagnare* (bos. *ispratiti*), na osnovu čega se zaključuje da u potpunosti razumije i ispravno interpretira izvršenje radnje u prošlosti.

Iako prevodilac S koristi gotovo ista leksička sredstva, vrijednost iskaža u njegovoj interpretaciji razlikuje se od one u izvornom tekstu. Upotrebom *imperfetta* glagolâ *pensare* (bos. *pomišljati*), *ripetere* (bos. *ponavljati*), *sentire* (bos. *osjećati*), *attendere* (bos. *dočekivati*), *concludere* (bos. *zaključivati*) i *accompagnare* (bos. *ispraćati*), prevodilac S označava nesvršeni aspekt navedenih glagola i izražava radnju koja je trajala u prošlosti i eventualno se ponavljala u vremenskim razmacima. Iako je upotreba *historijskog* ili *pripovjedačkog* imperfekta karakteristična za jezik novina, moguće je da prevodilac S izražava svršeni glagolski aspekt navedenih glagola upravo *imperfettom* kako bi naglasio važnost događaja koji su se desili u prošlosti, čime je kompletnom iskazu dao i poseban ton.

Za razliku od primjera iz prethodne grupe, predstaviti ćemo one u kojima se prevodioci razilaze kako u izboru leksičkih elemenata tako i u načinu izražavanja glagolskog aspekta (koristeći i ovaj put *imperfetto* – prevodilac S i *passato remoto* – prevodilac B).

(35)

A: *Njegove reči pratio je oštar, ubojit pokret njegove ogromne bele ruke od kojeg je gospođa Davil i nehotice zadrhtala u sebi.* (str. 238–239)

S: *E parlando egli accompagnava le sue parole con un violento gestire delle grandi mani bianche, per cui la signora Daville senza volere si sentiva tremare dentro il cuore.* (str. 286)

B: *Sottolineò le sue parole con un gesto categorico e violento delle enormi mani bianche che fece rabbrivire involontariamente la signora Daville.* (str. 340)

(36)

A: “Mladi konzul” **je upoznao** sve glavne ličnosti na pazaru /.../ (str. 61)

S: Il giovane **conosceva** tutte le persone più importanti del mercato /.../ (str. 73)

B: Il “giovane console” **fece conoscenza** con tutti i personaggi più importanti del mercato /.../ (str. 85)

(37)

A: Hteo je da kaže prečacem, ali nije nalazio prave reči, samo **je pokazao** rukom šumu i uzbrdicu. (str. 77)

S: Avrebbe voluto dire “per una scorciatoia”, ma non trovava la parola giusta e solo **mostrava** con le mani la foresta e la collina. (str. 92–93)

B: Voleva dire “una scorciatoia” ma non trovando la parola giusta, **indicò** a gesti la foresta e la collina. (str. 108–109)

(38)

A: Domaći Turci **uznemirili su se** još jače nego na vest o dolasku francuskog konzula. (str. 79)

S: I turchi del luogo, invece, **si preoccupavano** della cosa ancora più che non avessero fatto per l'arrivo del console francese /.../ (str. 95)

B: I turchi locali **furono** ancora più **allarmati** che all'annuncio dell'arrivo del console francese. (str. 111)

(39)

A: **Spustila se** sa uzdahom. (str. 126)

S: /.../ **si abbandonava** con un sospiro /.../ (str. 151)

B: **Si accasciò** sospirando /.../ (str. 177)

(40)

A: Svi **su osetili** da je ovo najbolja prilika da se napakosti omraženom kavazu Mehmedu /.../ (str. 137)

S: Tutti **sentivano** che quella era l'occasione migliore per danneggiare l'odiato Mehmed /.../ (str. 164)

B: Tutti **capirono** che questa era l'occasione buona per vendicarsi dell'odiato kavaz Mehmed /.../ (str. 193)

(41)

A: *Trgla ga je pomisao da odmah mora da napiše izveštaje /.../ (str. 182)*

S: *Lo sconvolgeva il pensiero di dover subito inviare un rapporto /.../ (str. 218)*

B: *Lo riscosse il pensiero di dover subito inviare i rapporti /.../ (str. 258)*

(42)

A: */.../ iskršli su na smrznutom putu koji vodi preko Kupila jahači iz oba konzulata. (str. 224)*

S: */.../ apparivano sulla strada gelata verso Kupilo i cavalieri dei due consolati. (str. 268)*

B: */.../ la strada ghiacciata verso Kupilo vide passare /.../ i cavalieri dei due consolati. (str. 318)*

(43)

A: *Toga istog letnjeg dana /.../ počela je bitka kod Vagrama. (str. 255)*

S: */.../ quella stessa calda giornata d'estate /.../ cominciava la battaglia di Wagram. (str. 304)*

B: *Lo stesso giorno d'estate /.../ ebbe inizio la battaglia di Wagram. (str. 362)*

Primjer (35) zorno pokazuje kako Andrić perfektom glagola *zadrhtati* izražava početnosvršeni aspekt glagola, odnosno naglašava da je izvršen početni trenutak radnje označene osnovnim glagolom (*drhtati*). Dakle, pokret rukom, koji je fra Ivo napravio, za vrijeme razgovora sa gospođom Davil, djelovao je tako negativno na nju da se u jednom trenutku počela tresti. Isti karakter iskazu u svojoj interpretaciji daje i prevodilac B. *Pasato remotom* izražava glagol *fare* (ovdje je u funkciji tzv. kauzativnoga glagola koji se kombinira sa infinitivom glagola *rabbrivire*, bos. *drhtati*, kako bi se izrazilo ostvarenje radnje koju uzrokuje subjekt, bos. *učiniti da zadrhti*) i naglašava da je fra Ivo svoje izlaganje pratio takvim pokretom ruke da je kod gospođe Davil u jednom trenutku izazvao strah i drhtanje, koje nije bila u stanju kontrolirati. Prevodilac S se, međutim, odlučuje za upotrebu *imperfetta* povratnoga glagola *sentirsi* (bos. *osjećati se*). Ovaj je glagol kombiniran sa glagolom *rabbrivire* (bos. *drhtati*) i takvom se konstrukcijom izražava kontinuiranost iskazivanja osjećanja drhtanja, koje kod gospođe Davil izaziva fra Ivino ponašanje.

U preostalim primjerima iz ove grupe Andrić i prevodilac B na isti način iskazuju glagolsko vrijeme. Dakle, Andrić koristi perfekt glagolâ *upoznati*, *pokazati*, *uznemiriti se*, *spustiti se*, *osetiti*, *trgnuti*, *iskrsnuti* i *početi* kako bi označio sljedeće:

(36) “Mladi konzul” je uspostavio odnos sa svim važnim osobama na pazaru.

(37) Fratar je Defoseu pokretom ruke skrenuo pažnju na pravac kojim će on krenuti na put.

(38) Najava dolaska još jednoga konzula u Travnik izazvala je nespokoj među lokalnim Turcima.

(39) Nakon što je u bijesu i kroz plač izgovorila mnoštvo kritika svome suprugu, gospođa von Miterer je osjetila takvu malaksalost da je u jednom trenutku naglo sjela u fotelju.

(40) Ljudi iz čaršije su shvatili da je došao trenutak kada bi mogli napakostiti svima koji ih na bilo koji način ugrožavaju.

(41) Gotovo besvjesno stanje koje su kod Davila izazivali umor i neprospavane noći, naglo je prekinula pomisao da je u obavezi napisati izvještaj o dešavanjima u Travniku i Bosni.

(42) U opisu zimskog pejzaža dominira iznenadno pojavljivanje jahača iz dva konzulata (francuskog i austrijskog; Nap. N. Č.).

(43) Vremenskom odrednicom *toga istog letnjeg dana* naglašava se početni trenutak odvijanja bitke kod Vagrama.

Prevodilac B *passato remotom* glagolâ *fare* (ovdje čini dio izraza *fare conoscenza*, bos. *upoznati*), *indicare* (bos. *pokazati*), *essere* (ovdje je, kao kopulativni glagol, dio konstrukcije *essere allarmato*, bos. *uznemiriti se*), *accasciarsi* (bos. *klonuti*), *capire* (bos. *shvatiti*), *riscuotere* (bos. *trgnuti*), *vedere* (ovdje je u kombinaciji sa glagolom *passare*, bos. *vidjeti kako prolazi*) i *avere* (ovdje je dio izraza *aver inizio*, bos. *početi*) u potpunosti zadržava označavanje finitivnosti izvršenja glagolske radnje.

Budući da prevodilac S koristi *imperfetto* glagolâ *conoscere* (bos. *poznavati*), *mostrare* (bos. *pokazivati*), *preoccuparsi* (bos. *brinuti se*), *abbandonarsi* (bos. *spuštati se*), *sentire* (bos. *osjećati*), *sconvolgere* (bos. *remetiti*), *apparire* (bos. *pojavljivati se*) i *cominciare* (bos. *počinjati*), zaključuje se da on navedene aktivnosti izražava u njihovom trajanju i eventualnom kraćem ili dužem ponavljanju u prošlosti.

b-9) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo*

Primjere koji slijede podijelit ćemo u sljedeće dvije grupe: 1) primjeri u kojima prevodioci istim leksičkim sredstvima interpretiraju izvorni tekst i 2) primjeri u kojima prevodioci koriste različita leksička sredstva za interpretaciju izvornog teksta. Za obje grupe primjera zajedničko je to da prevodioci na različit način shvataju glagolski aspekt aktivnosti koje su u izvornom tekstu izražene perfektom svršenih glagola. Prema tome, različita je i njihova interpretacija na italijanskom jeziku.

1) prevodioci koriste ista leksička sredstva

(44)

A: /.../ **mladić je** u svoj kratki dnevnik /.../ **zapisao** o Davilu svega ovoliko /.../ (str. 58–59)

S: /.../ *questi, nel suo breve giornale* /.../ **scriveva** /.../ (str. 70)

B: /.../ *questi, nel suo breve diario* /.../ **aveva scritto** di Daville solo /.../ (str. 81)

(45)

A: *Kapidžibaša je* uistinu **doneo** smrtnu osudu vezirovu. (str. 40)

S: *Egli portava la condanna a morte del visir* /.../ (str. 49)

B: *In realtà il kapidžibaša aveva portato la condanna a morte per il visir.* (str. 56)

(46)

A: /.../ **završio je** taj kolega. (str. 60)

S: /.../ **concludeva** Keren. (str. 72)

B: /.../ **aveva concluso** Kèrène. (str. 83)

(47)

A: *I dok je to pričao kavaz je pokazao mladiću, iznad puta, pored šljivika, maleno tursko groblje, u kom su se isticala dva visoka nišana od belog kamena.* (str. 111)

S: *Mentre il kavas raccontava queste cose, mostrava al giovane sopra alla strada un piccolo cimitero turco, in cui si notavano due alte stelle in pietra bianca.* (str. 132)

B: *Parlando, il kavaz gli aveva mostrato, sopra il sentiero, accanto a un pruneto, un piccolo cimitero turco dove spiccavano due alti turbe in pietra bianca.* (str. 155)

(48)

A: *To je još povećalo ogorčenje.* (str. 135)

S: */.../ e questo aumentava il risentimento.* (str. 161)

B: *E questo non aveva fatto che aumentare il malcontento generale.* (str. 190)

(49)

A: *U onoj gužvi u Konaku Davil je primetio još mnogo novih i neobičnih lica.* (str. 148)

S: *Tra la folla del konak Daville notava anche molti volti nuovi.* (str. 176)

B: *Tra la folla del Konak Daville aveva notato molte facce nuove e strane.* (str. 208)

(50)

A: *Sejmeni su doveli dvojicu osuđenika /.../* (str. 250)

S: *Gli sgherri portavano i due condannati /.../* (str. 298)

B: *I gendarmi avevano portato i due condannati /.../* (str. 354)

(51)

A: */.../ dolačke i travničke žene /.../ proširile su po celoj varoši pričanja o skladnom porodičnom životu /.../* (str. 277)

S: */.../ le donne di Dolatz e di Travnik /.../ diffondevano per tutta la città notizie dettagliate sull'armonica vita /.../* (str. 330)

B: */.../ le donne di Dolac e di Travnik /.../ avevano diffuso per tutto il paese storie sulla vita familiare armoniosa /.../* (str. 392)

(52)

A: */.../ onda je seo /.../ i jecajući pričao svima kako mu je /.../ Rota kazao da je fon Miterer /.../ odneo pedeset hiljada talira /.../* (str. 349)

S: */.../ si era seduto /.../ e aveva cominciato a raccontare balbettando che Rota gli aveva /.../ confidato /.../ che von Mitterer /.../ portava con sé cinquantamila talleri /.../* (str. 417)

B: *.../ si accasciò .../ raccontando tra i singhiozzi che Rotta .../ gli aveva confidato .../ che von Mitterer .../ aveva portato con sé cinquantamila talleri .../ (str. 493)*

Navedenim se primjerima ilustrira kako prevodilac B koristi *trapassato prossimo* za izražavanje svršenoga glagolskog aspekta sljedećih glagola: *scrivere* (bos. *napisati*), *portare* (bos. *donijeti*), *concludere* (bos. *zaključiti*), *mostrare* (bos. *pokazati*), *aumentare* (bos. *povećati*), *notare* (bos. *opaziti*), *diffondere* (bos. *proširiti*) i *portare* (bos. *odnijeti*). Kao i u prethodnoj kategoriji analiziranih primjera, upotrijebljeno je prošlo svršeno glagolsko vrijeme kojim se označava apsolutni završetak odvijanja aktivnosti, odnosno svršenost radnje, koju ističe i Andrić koristeći perfekt glagolâ *zapisati*, *doneti*, *završiti*, *pokazati*, *povećati*, *primetiti*, *dovesti*, *proširiti* i *odneti*. Prema tome, Andrić i prevodilac B naglašavaju da su na samo jedan trenutak na vremenskoj osi ograničene sljedeće aktivnosti: bilježenje u dnevnik rečenice kojom mladić iznosi zaključak o tome kako vidi Davila; izricanje smrtno kazne veziru; zaključivanje izlaganja; usmjeravanje pogleda i pažnje na određeni cilj; pojačanje intenziteta osjećanja ogorčenja; registriranje čulom vida novih osoba; dovođenje osuđenika na trg; objavljivanje vijesti o skladnom životu porodice Davil; uzimanje i odnošenje određene sume novca. Za razliku od njih, prevodilac S koristi iste glagole kao i prevodilac B, ali budući da ih izražava *imperfettom*, označava trajni karakter glagolske radnje, odnosno svojim načinom prevođenja ističe kontinuiranost u vršenju navedenih aktivnosti uz mogućnost njihovog ponavljanja.

2) prevodioci koriste različita leksička sredstva

(53)

A: *Tu je Salko berberin ugledao kćer gospodina fon Miterera.* (str. 160)

S: *.../ e qui Salko il barbiere poteva contemplare la figlia del signor von Mitterer.* (str. 191)

B: *Li Salko l'apprendista barbiere aveva intravisto la figlia del signor von Mitterer.* (str. 225)

(54)

A: *A ozdo iz doline jedino je njen muž opazio zeleni veo na bregu i slao mu zabrinute poglede, dok se "glečer" .../ opraštao sa njim .../ (str. 291)*

S: *Dal fondo della valle solo suo marito osservava il velo verde sulla collina e gli lanciava sguardi preoccupati, mentre il suo interlocutore .../ seguitava a congedarsi da lui .../ (str. 348)*

B: *Ma dal basso, nella vallata, solo suo marito aveva notato il velo verde sul monte e le aveva lanciato sguardi preoccupati mentre “il ghiacciaio” /.../ si accomiatava da lui /.../ (str. 413)*

Primjeri (53) i (54) učinili su nam se zanimljivim zbog gotovo iste upotrebe glagolâ *ugledati* i *opaziti*. Semantička vrijednost ovih prijelaznih glagola je identična, a razlika je u objektu koji se odnosi na njih. Potpuno izvršenje aktivnosti opažanja, čije je trajanje ograničeno na samo jedan trenutak, Andrić je izrazio perfektom navedenih glagola. I prevodilac B je izvršenje aktivnosti uočavanja određenog objekta smjestio u jedan trenutak u prošlosti, a to je izrazio *trapassato proximom* glagolâ *intravedere* (bos. *primijetiti*) i *notare* (bos. *uočiti*). Prevodilac S *imperfettom* izražava glagole *potere* (bos. *moći*, ovdje je u službi modalnoga glagola i, kombiniran sa infinitivom glagola *contemplare*, bos. *posmatrati*, dodatno određuje značenje tog glagola – označava mogućnost odvijanja radnje izražene glagolom *contemplare*) i *osservare* (bos. *posmatrati*). Ovakvim načinom izražavanja navedenih glagola, prevodilac S naglašava kontinuiranost u vršenju aktivnosti posmatranja objekata iz oba primjera (kćerka gospodina von Miterera i zeleni veo), što nikako ne odgovara izvornom tekstu (kao ni interpretaciji prevodioca B), gdje se jasno vidi da je aktivnost uočavanja navedenih objekata izvršena u jednom trenutku.

Navest ćemo još nekoliko primjera iz ove kategorije u kojima se vidi kako prevodioci na različite načine posmatraju originalni iskaz i nude različita leksička sredstva u svojim interpretacijama.

(55)

A: *Ali sada, kad se posle toliko meseci iščekivanja ta pretnja zaista ostvarila, to ga je zabrinulo manje nego što se moglo očekivati. (str. 79)*

S: *Ma ora che, dopo tanti mesi di attesa, questa minaccia si realizzava, la cosa gli appariva assai meno preoccupante di quanto si sarebbe aspettato /.../ (str. 94)*

B: *Ma ora che, dopo tanti mesi di attesa, questa minaccia era diventata concreta, lo preoccupava molto meno di quanto pensasse. (str. 110)*

(56)

A: *Sad je, sa svećom u ruci, pomolila glavu kroz poluotvorena vrata. (str. 118)*

S: *Ed ora, con il lume in mano, ella sporgeva la testa attraverso la porta socchiusa. (str. 141)*

B: *Ora, con il lume in mano, **si era affacciata** dalla porta socchiusa.* (str. 165)

(57)

A: *Dok sve one mučne sumnje i kolebanja, koje **je** pobeda **raspršila** kao maglu /.../* (str. 235)

S: *Ma fino a quando sarebbero durati quei dolorosi dubbi e quelle incertezze, che la vittoria **dissipava** come nebbia /.../* (str. 282)

B: */.../ quei dubbi dolorosi e quelle incertezze che la vittoria **aveva dissolto** come nebbia /.../* (str. 335)

(58)

A: *I za jedno i za drugo tu je bila Ana Marija, jer **su** njena rečitost i njena osećajnost prosto **ukočile** gospođu Davil.* (str. 281)

S: */.../ Anna Maria parlò per l'una e per l'altra, dato che la sua loquacità e la sua sensibilità **inchiodavano** quasi la signora Daville.* (str. 335)

B: */.../ parlava solo Anne Marie, perché la sua loquacità e il suo sentimentalismo **avevano** praticamente **paralizzato** la signora Daville.* (str. 398)

I ovaj put Andrić koristi perfekt svršenih glagolâ *ostvariti se*, *pomoliti (glavu)*, *raspršiti* i *ukočiti* s namjerom da označi potpuno izvršenje aktivnosti koje ti glagoli izražavaju (konačno pretvaranje prijetnje u stvarnost; iznenadno i samo djelimično pojavljivanje gospođe Davil na vratima – izlaganjem glave pogledu njenog supruga; nestanak mučnih sumnji i kolebanja pod utjecajem pobjede; dovođenje gospođe Davil u stanje nepomičnosti zbog ponašanja gospođe von Miterer). Prevodilac B u potpunosti razumije svršeni aspekt izvršenja navedenih aktivnosti i izražava ga *trapassato prossimom* glagolâ *diventare* (bos. *postati*, ovdje je u kombinaciji s pridjevom *concreta*, bos. *postati stvarna*), *affacciarsi* (bos. *pojaviti se*), *dissolvere* (bos. *raspršiti*) i *paralizzare* (bos. *učiniti nepomičnim*). Prevodilac S koristi slične leksičke elemente, ali budući da koristi *imperfetto*, u njegovoj je interpretaciji iskazâ naglašena trajnost vršenja navedenih aktivnosti, odnosno dominira nesvršeni aspekt glagolâ *realizzarsi* (bos. *ostvarivati se*), *sporgere* (ovdje je u kombinaciji sa imenicom *la testa*, bos. *pomaljati glavu*), *dissipare* (bos. *rasipati*) i *inchiodare* (bos. *činiti nepomičnim*).

b-10) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *passato remoto*

U korpusu smo pronašli i primjer upotrebe sadašnjeg vremena (u interpretaciji na italijanskom jeziku) za izražavanje radnje koja je izvršena u prošlosti.

(59)

A: *.../ Davil je savladan umorom /.../ **zaspao** na svom pisaćem stolu /.../ (str. 385)*

S: *.../ sul suo tavolo da lavoro, Daville **dorme** /.../ (str. 464)*

B: *.../ Daville, sopraffatto dalla stanchezza /.../ **si addormentò** sulla sua scrivania /.../ (str. 545)*

Ono što je zanimljivo u ovom primjeru jeste pomalo neobičan način na koji prevodilac S interpretira glagolsku radnju i aspekt izvornog teksta. Andrić je perfektom glagola *zaspati* naglasio da je završen početni trenutak radnje označene osnovnim glagolom (*spavati*), a podrazumijeva se da poslije tog trenutka radnja može neograničeno trajati. Budući da prevodilac B koristi *passato remoto* glagola *addormentarsi* (bos. *zaspati*), zaključujemo da i on želi istaknuti svršeni aspekt aktivnosti početka spavanja. Sa druge strane, prevodilac S koristi *presente* glagola *dormire* (bos. *spavati*), čime ističe durativnost odvijanja aktivnosti spavanja. Iako je prošla glagolska radnja izražena sadašnjim vremenom (podrazumijeva se da je to historijski ili narativni prezent, kojim se naglašava dramatičnost opisa), u ovom je prijevodu neobična upotreba glagola *dormire*, čija semantička vrijednost onemogućava ograničavanje aktivnosti spavanja na jedan trenutak u prošlosti.

b-11) prevodilac S koristi *condizionale composto*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo*

U sljedećem je primjeru posebno zanimljivo kako se u prijevodu na italijanski jezik složenim oblikom kondicionala izražava prošla radnja.

(60)

A: *To su bili trofeji pobjede nad srpskom ustaničkom vojskom “koju **su** Rusi **organizovali** i predvodili”. (str. 176)*

S: *Erano questi i trofei della vittoria sulla truppa ribelle serba, che i russi **avrebbero organizzato** e guidato. (str. 210)*

B: *Erano i trofei della vittoria riportata sull'esercito ribelle serbo che “i russi **avevano organizzato** e capeggiato”. (str. 249)*

Andrić je perfektom glagola *organizzare* izrazio potpuno izvršenje aktivnosti pripreme pobjede. Oba se prevodioca odlučuju za upotrebu istoga glagola kojim se izražava predikat zavisne rečenice – glagola *organizzare* (bos. *organizirati*) – ali se semantička i aspekatska vrijednost ovoga glagola mijenja u zavisnosti od glagolskog načina i vremena kojim je izražen. Izbor prevodioca B je *trapassato prossimo*, a to znači da i on izvršenje aktivnosti pripreme pobjede ograničava na određeni trenutak u prošlosti. Kod prevodioca S uočavamo upotrebu složenog oblika kondicionala glagola *organizzare*, što navodi na sljedeća dva zaključka: prevodilac je ili imao namjeru izraziti tzv. budućnost u prošlosti, što ne odgovara kontekstu, ili je želio izraziti pretpostavku o izvršenju radnje u prošlosti, za što postoji više opravdanja.

4.1.1.2. Nesvršeni glagolski aspekt

- a) Analiza primjera u kojima su prevodioci uskladili izbor sintaksičkih i leksičkih elemenata za izražavanje nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *imperfetto*

(61)

A: *Davil se pribirao.* (str. 21)

S: *Allora Daville ritrovava se stesso* /.../ (str. 24)

B: *Allora Daville riusciva a concentrarsi.* (str. 27)

(62)

A: *Vežir je izjahivao sa njima u polje, posmatrao vježbe* /.../ (str. 38)

S: *Il visir cavalcava con loro, osservando gli esercizi* /.../ (str. 46)

B: *Il visir usciva con loro a cavallo, ne osservava le esercitazioni* /.../ (str. 52)

(63)

A: A “mladi konzul” je /.../ *prilazio* bez i najmanjeg snebivanja ljudima, *razgovarao* sa njima /.../ (str. 64)

S: *Des Fosses* /.../ *accostava* senza la minima esitazione la gente, *parlava* con loro /.../ (str. 77)

B: *Il “giovane console”* /.../ *avvicinava* senza tanti problemi la gente del popolo, *parlava* con tutti /.../ (str. 90)

(64)

A: /.../ *i molti **su sumnjičili** starijeg brata i podgovarali Musu da tuži i traži svoje pravo.* (str. 113)

S: /.../ *e molti **dubitavano** del fratello più anziano e incitavano Mussa ad accusarlo e a difendere i suoi diritti* /.../ (str. 134)

B: /.../ *molti **sospettavano** del fratello maggiore e cercarono di convincere Musa a far valere i suoi diritti.* (str. 158)

(65)

A: *Iz Zagreba **su nabavljani** vezovi na brokatu* /.../ (str. 163)

S: *Da Zagabria **facevano venire** dei ricami di broccato* /.../ (str. 195)

B: *Da Zagabria **si facevano arrivare** ricami di broccato* /.../ (str. 230)

(66)

A: /.../ ***govorio je** vezir.* (str. 187)

S: /.../ ***diceva** il visir.* (str. 224)

B: /.../ ***diceva.*** (str. 265)

(67)

A: /.../ *nego **je trčkao** po varoši /.../ **šuškao** poverljivo sa ljudima* /.../ (str. 322)

S: /.../ *ma **camminava** per la città /.../ **chiacchierando** e **bisbigliando** con quelle poche persone* /.../ (str. 384)

B: /.../ *ma **trotterellava** per la città /.../ **parlottando** /.../ con la gente* /.../ (str. 455)

Ono što je zajedničko za navedene primjere jeste gotovo potpuno suglasje u načinu prenošenja glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst. U svim se primjerima jasno vidi da Andrić perfektom izražava manje-više uobičajeno i trajno vršenje aktivnosti koje su označene glagolima *pribirati se, izjahivati, prilaziti, razgovarati, sumnjičiti, nabavljati, govoriti, trčkati* i *šuškati*. Iako prevodioci nemaju uvijek usklađen odabir leksičkih sredstava, u najvećem su broju slučajeva *imperfettom* označili aktivnost vršenja radnji, a to znači da su apsolutno prepoznali kontinuiranost vršenja radnje, koja je opisana u izvornom tekstu. Tako se može zaključiti sljedeće:

(61) Glagolima *ritrovare* (ovdje je dio konstrukcije *ritrovare se stesso*, bos. *držati pod kontrolom osjećanja i misli*) i *concentrarsi* (bos. *koncentrirati se*, ovaj je glagol u infinitivu i prethodi mu glagol *riuscire*, bos. *polaziti za rukom*, kojim se naglašava durativni karakter glagola koji je nosilac

značenja) insistira se na kontinuiranom odvijanju aktivnosti uspostavljanja kontrole, koju Davil pokušava izvršiti nad sobom s namjerom da se pripremi za važan susret.

(62) Prevodioci koriste *imperfetto* glagolâ *cavalcare* (bos. *jahati*) i *uscire* (ovdje čini dio izraza *uscire a cavallo*, bos. *izlaziti na konju*) kako bi izrazili učestalost odvijanja aktivnosti izlaženja iz Konaka na konju.

(63) Iako aktivnost prilaženja ljudima prevodioci izražavaju *imperfettom* različitih glagola (prevodilac S glagolom *accostare* a prevodilac B glagolom *avvicinare*), semantička vrijednost navedenih glagola je identična – bos. *prilaziti*. Odvijanje aktivnosti razgovaranja sa ljudima oba prevodioca označavaju glagolom *parlare* (bos. *razgovarati*).

(64) Prevodioci su istomišljenici oko prenošenja aspekta glagola kojim označavaju aktivnost izražavanja pretpostavke da odgovornost za raspodjelu novca snosi Musin brat. Glagole *dubitare* (prevodilac S) i *sospettare* (prevodilac B) izražavaju *imperfettom* i tako ističu kontinuiranost vršenja radnje u prošlosti. I pored toga što u svojim interpretacijama iskaza upotrebljavaju različite glagole, značenje oba glagola se podudara (bos. *sumnjati*) i semantička vrijednost iskaza u oba prijevoda ostaje ista.

(65) Neprekidno odvijanje aktivnosti kupovine i dopremanja neophodnih stvari (*vezovi na brokatu*) iz Zagreba oba prevodioca izražavaju tzv. kauzativnom strukturom, koja se sastoji od glagola *fare* (bos. *činiti*) i infinitiva glagola koji je nosilac značenja: ovdje su to glagoli *venire* i *arrivare*, a oba glagola imaju jednaku značenjsku vrijednost (bos. *doći*), što se zaključuje i na osnovu konteksta. Kauzativnim glagolom *fare* se označava dopuštenje da neko drugo lice vrši određenu aktivnost (u ovom slučaju nabavka vezova na brokatu).

(66) Za izražavanje opetovanog odvijanja aktivnosti saopćavanja određene informacije prevodioci koriste *imperfetto* glagola *dire* (bos. *govoriti*).

(67) *Imperfetto* je prošlo vrijeme kojim prevodioci izražavaju glagole *camminare* (bos. *hodati*) i *trotterellare* (bos. *trčkarati*) kako bi označili učestalo odvijanje aktivnosti odlaženja na razna mjesta radi obavljanja određenih zadataka. Predikat koordinirane rečenice (u izvornom tekstu) oba prevodioca izražavaju prostim oblikom gerundiva (*gerundio semplice*) glagolâ *chiacchierare*, *bisbigliare* i *parlottare* (navedeni glagoli imaju isto značenje – bos. *govorkati*) kako bi istakli iterativnu varijantu kontinuiranog odvijanja aktivnosti ogovaranja šaputanjem.

a-2) oba prevodioca koriste *passato prossimo*

(68)

A: *Zdrav, čestit, preduzimljiv i veseo, on je s vremenom postajao osetljiv, kolebljiv, spor, nepoverljiv i sklon melanholiji.* (str. 59)

S: *Sano, onesto, intraprendente e allegro, col tempo è diventato suscettibile, incerto, lento, diffidente e propenso alla malinconia.* (str. 71)

B: *Lui che era sano, onesto, intraprendente e allegro, col tempo è diventato suscettibile, esitante, lento, sospettoso e incline alla malinconia.* (str. 82–83)

Andrić perfektom glagola *postajati* izražava postepenost u mijenjanju karakternih osobina i ponašanja Davila, a to je dodatno precizirano i odrednicom *s vremenom*. Oba prevodioca koriste *passato prossimo* glagola *diventare* (bos. *postati*) i tako objašnjavaju da je aktivnost izražena navedenim glagolom u potpunosti izvršena u prošlosti. Budući da je *passato prossimo* glagolsko vrijeme kojim se izražava potpuno izvršenje radnje u prošlosti, u interpretacijama oba prevodioca nije došla do izražaja postepenost u odvijanju navedene aktivnosti.

a-3) oba prevodioca koriste *passato remoto*

(69)

A: *Obilazili su svuda, odlazili kod kajmakama, razgledali sa mutevelijom vakufske zgrade.* (str. 14)

S: *Girarono dappertutto, si recarono anche dal kaimakan, e col mutevelija passarono in rassegna /.../* (str. 15)

B: *Andarono un po' dappertutto, anche dal kajmakam, il rappresentante del visir. Visitarono accuratamente, accompagnati dall'amministratore del Vakuf, il mutevelija, gli immobili di quell'opera pia.* (str. 17–18)

(70)

A: *Idućih dana Davna je dolazio na referisanje kao obično.* (str. 45)

S: *I giorni successivi Davna venne a rapporto come al solito.* (str. 54)

B: *Nei giorni successivi Davna venne a fare il suo rapporto come sempre.* (str. 62)

(71)

A: *Tu se dakle otvarala pozornica /.../ (str. 23)*

S: *Così dunque si aprì il palcoscenico /.../ (str. 28)*

B: *Si aprì così il palcoscenico /.../ (str. 32)*

(72)

A: *Ulazio je u kuće travničkih Jevreja. (str. 60)*

S: *Entrò nelle case di diversi ebrei di Travnik /.../ (str. 72)*

B: *Fu ricevuto nelle case di diversi ebrei di Travnik. (str. 83)*

(73)

A: *Ne razumevajući potpuno, mladić je ipak mahao šeširom na pozdrav. (str. 77)*

S: *Senza capire bene Des Fosses fece segno di saluto col cappello /.../ (str. 93)*

B: *Senza capire bene, il giovane agitò il cappello in segno di saluto. (str. 109)*

(74)

A: *U toku noći prilazili su sumnjivi ljudi zgradi Konzulata. Psi su lajali i konzulovi momci čuvali stražu. Sutradan je nađena kudelja i katran kojom su hteli da potpale zgradu Konzulata. (str. 142)*

S: *Nel corso della notte degli individui sospetti si aggirarono intorno all'edificio del consolato; i cani latrarono e i servitori del consolato vegliarono montando la guardia. L'indomani si trovò della canapa e del catrame con i quali si era tentato di dar fuoco all'edificio. (str. 169)*

B: *Durante la notte furono visti individui sospetti aggirarsi intorno all'edificio del consolato. I cani abbaiarono, gli uomini del console vegliarono montando la guardia. L'indomani furono trovati del catrame e della canapa con i quali evidentemente si era pensato di appiccare il fuoco al consolato. (str. 199)*

Izražavajući perfektom glagole *obilaziti, odlaziti, razgledati, dolaziti, otvarati se, ulaziti, mahati, prilaziti, lajati* i *čuvati*, Andrić ističe neprekidno trajanje radnje koju navedeni glagoli označavaju. To se trajanje odnosi na određeni kraći ili duži period u prošlosti (uz mogućnost ponavljanja aktivnosti izraženih navedenim glagolima) koji je bio potreban za:

(69) obilaženje, odnosno odlazak kod kajmakama i razgledanje vakufskih zgrada kako bi se našla odgovarajuća kuća za Francuski konzulat

(70) Davnino uobičajeno svakodnevno odlaženje kod Davila kako bi mu podnio izvještaj o dešavanjima

(71) otvaranje pozornice pred Davilom svaki put kada bi se pred njim otvarala kapija Konaka

(72) Defoseovo upoznavanje sa *svetom* tako što je *obilazio varoš i okolinu* i *ulazio u kuće travničkih Jevreja*

(73) Defoseovo mahanje šeširoom kada ga je fratar pozdravio nakon što mu je pokušao objasniti na koji će način on dalje putovati

(74) približavanje sumnjivih ljudi zgradi Konzulata, glasanje pasa i stalni nadzor konzulovih momaka

Iako izbor leksičkih elemenata nije isti u svim slučajevima, oba prevodioca pronalaze isto rješenje kada je riječ o upotrebi prošloga glagolskog vremena. Aktivnosti koje su trajale određeno vrijeme ili su se obično dešavale u prošlosti (zaključuje se na osnovu odrednice *kao obično* u primjeru (70) i u oba prijevoda *come al solito*, bos. *kao obično* i *come sempre*, bos. *kao uvijek*) oba prevodioca izražavaju koristeći *passato remoto*. Upotrebom ovog prošlog vremena insistira se na smještanju radnje u određeni vremenski okvir. Naime, ograničeno je na jedan trenutak u prošlosti odvijanje aktivnosti izraženih glagolima *girare* (bos. *obići*), *andare* (bos. *obići* kada je u kombinaciji sa prilogom *dappertutto*, bos. *svuda, na sve strane*), *recarsi* (bos. *otići*) i *andare* (bos. *otići*), *passare* (bos. *pregledati* u izrazu *passare in rassegna*) i *visitare* (bos. *pregledati*)²⁸, *venire* (bos. *doći*)²⁹, *aprirsi* (bos. *otvoriti se*)³⁰, *entrare* (bos. *ući*) i pasivna forma *essere ricevuto* (*biti ugošćen*)³¹ i *fare* (kao dio izraza *fare segno di saluto col cappello*, bos. *pozdraviti mašući šeširoom*) i *agitare* (kao dio izraza *agitare il cappello in segno di saluto*, bos. *mahnuti šeširoom u znak pozdrava*)³² *essere* (ovdje je dio pasivne konstrukcije s participom prošlim glagola *vedere*: *essere visto*, bos. *biti viđen*); ova se konstrukcija direktno odnosi na glagol *aggirarsi*, bos. *obilaziti*), *latrare* (bos. *lajati*), *abbaiare* (bos. *lajati*) i *vegliare* (ovdje čini dio izraza *vegliare montando la guardia*, bos. *čuvati stražu*). Dakle, u ovim je prijevodima istaknut perfektivni aspekt glagola kojima su izražene gore navedene aktivnosti (precizno određene na temporalnoj osi).

Analizirat ćemo primjer koji je zanimljiv zbog načina na koji prevodioci interpretiraju aktivnosti koje Andrić izražava perfektom glagolâ *vikati*,

²⁸ Primjer (69)

²⁹ Primjer (70)

³⁰ Primjer (71)

³¹ Primjer (72)

³² Primjer (73)

unositi se, pitati i zaklinjati se kako bi označio vršenje sljedećih aktivnosti: kazivanje povišenim tonom; potpuno približavanje kome s namjerom da se nešto dokaže; traženje odgovora na postavljena pitanja; davanje obećanja.

(75)

A: **Vikala je** da francuski konzul ima pravo što se druži sa čifutima koji su bolje vaspitani od ovih turskih katolika. **Unosila mu se u lice, pitala ga da li je on generalni konzul ili sakristan. Zaklinjala se da njena noga neće više stupiti ni u crkvu ni u dolačku kuću.** (str. 165)

S: Gli **gridò** che il console francese aveva ragione di frequentare gli ebrei, che erano più educati di quei cattolici turchi; gli **chiese** minacciosamente, **andandogli** quasi sotto il naso, se egli fosse un console generale o un sacrestano, e infine **giurò** che non avrebbe più messo piede in chiesa né nella Casa di Dolatz. (str. 198)

B: Gli **gridò** che il console francese aveva ragione a frequentare gli ebrei – certo più educati dei cattolici turchi – e **avvicinandosi** sempre di più al suo viso gli **chiese** minacciosamente se fosse un console generale o piuttosto un sacrestano. **Giurò** che non avrebbe mai più messo piede in chiesa né nel monastero di Dolac. (str. 233–234)

Gotovo sve navedene aktivnosti prevodioci izražavaju *passato remoto* glagolâ *gridare* (bos. *viknuti*), *chiedere* (bos. *upitati*) i *giurare* (bos. *zakleti se*), a aktivnost unošenja u lice izražena je prostim oblikom gerundiva (*gerundio semplice*) glagolâ *andare* (ovdje je dio izraza *andare sotto il naso*, bos. *unositi se u lice*) i *avvicinarsi* (bos. *primicati se*). Gerundivom navedenih glagola izražen je predikat vremenske rečenice kojim se ističe period u kojem je trajalo odvijanje aktivnosti približavanja gospođe von Miterer fra Ivi s namjerom da mu se unese u lice i saopći svoje nezadovoljstvo. Ova se aktivnost odvijala istovremeno sa aktivnostima izraženim predikatima koordiniranih rečenica, ali njihovo izvršenje ima finitivan karakter. Dakle, ovakva interpretacija upućuje na sljedeći zaključak: gospođa von Miterer je fra Ivi viknula povišenim glasom svoj zaključak o postupcima drugih, prijeteći mu postavila pitanje, s namjerom da odmah dobije odgovor i, konačno, potpuno razočarana, dala mu obećanje o svojim postupcima u budućnosti.

U sljedećoj smo grupi primjera (gdje oba prevodioca i dalje koriste *passato remoto*) napravili analizu upotrebe glagolâ kojima se izražava sposobnost govora, odnosno prenošenje poruke riječima.

(76)

A: /.../ **šaputao je** Davna, gledajući preda se i ne upuštajući se u dalji razgovor. (str. 39)

S: /.../ **sussurò** Davnà guardando davanti a sé, e non si lasciò più trascinare nel discorso. (str. 47)

B: /.../ **insisté** Davna guardando davanti a sé e non lasciando spazio ad altre domande. (str. 54)

(77)

A: U Francuskom konzulatu **su**, prilikom neminovnih ogovaranja “onih s druge strane Lašve”, **govorili** da “gospođa fon Miterer gradi novi Schönbrunn”. (str. 93)

S: *Qualcuno, parlando al consolato francese di tutto quel gran da fare, disse che la signora fon Mitterer al di là della Lashva stava costruendo una nuova Schönbrunn.* (str. 111)

B: *Qualcuno al consolato francese, durante le inevitabili chiacchiere su quelli dell'altra riva della Lašva, disse che la signora von Mitterer “stava costruendo una nuova Schönbrunn”.* (str. 130)

(78)

A: Defose, koga je sada grejalo jelo i vino /.../ **nastavljao je** sa pričanjem. (str. 67)

S: *Des Fosses, che /.../ adesso si sentiva riscaldato dal vino e dal cibo /.../ continuò /.../* (str. 80)

B: *Scaldatosi con cibo e vino /.../ des Fossés continuò /.../* (str. 93)

(79)

A: Fratar mu **je objašnjavao** da on mora drugim putem. (str. 77)

S: *Il frate gli spiegò che doveva andare per un'altra strada.* (str. 92)

B: *Il frate gli spiegò che doveva prendere un'altra strada.* (str. 108)

(80)

A: Kao slučajno našao je na svom stolu dekret /.../ i **objašnjavao** ga opširno svome posetiocu. (str. 83)

S: /.../ come per caso, rivenne sulla tavola il decreto /.../ e lo **illustrò** ampiamente al suo visitatore. (str. 100)

B: *Come per caso, trovò sul suo tavolo il decreto /.../ e lo **illustrò** ampiamente all'ospite.* (str. 116–117)

(81)

A: *Davil ga **je prekidao** tvrdeći da taj grlati i pijani sused nije neki izuzetak /.../* (str. 113)

S: *Daville lo **interruppe** affermando che quel vicino chiassoso ed ubriacone non era una eccezione /.../* (str. 135)

B: *Daville lo **interruppe** sostenendo che quel vicino chiassoso e ubriacone non rappresentava un'eccezione /.../* (str. 159)

(82)

A: *Davna **je**, stojeći na istom mestu, ne menjajući ni glas ni položaj, na sva njegova uzbuđena pitanja **odgovarao** kratkim i neodređenim izrazima.* (str. 40)

S: *Davnà rimase fermo al suo posto e, senza mutare né voce né posizione, **rispose** a tutte le sue eccitate domande con frasi brevi ed evasive.* (str. 48)

B: */.../ mentre l'altro, immobile, senza mutare né tono di voce né atteggiamento, **rispose** alle sue domande concitate con le frasi laconiche ed evasive.* (str. 55)

(83)

A: *Fratar mu **je prevodio** reč po reč.* (str. 274)

S: */.../ fra' Giuliano glielo **tradusse** parola per parola.* (str. 327)

B: *Il frate glielo **tradusse** parola per parola.* (str. 387)

Učestalo vršenje radnje označene nesvršenim glagolima *šaputati, govoriti, nastavljati, objašnjavati, prekidati, odgovarati* i *prevoditi* Andrić izražava perfektom i na taj način naglašava sljedeće:

(76) Davna je neprekidno govorio tiho i prigušeno, odnosno u vremenskim je razmacima više puta šapatom iznosio svoje mišljenje o kapidžibaši.

(77) Osoblje Francuskog konzulata je u svojim zapažanjima o životu “*onih s druge strane Lašve*” (Misli se na osoblje Austrijskog konzulata. Nap. N. Č.) manje-više redovno komentiralo i način na koji se, po dolasku u Travnik, gospođa von Miterer posvećivala uređivanju kuće i bašte.

(78) Defose, okrijepljen jelom i vinom, nije prekidao svoje *glasno razmišljanje*, odnosno bio je uporan u nastojanju da Davilu iznese svoja objašnjenja za postupke ljudi koji su bili tema njihovog razgovora.

(79) Pokušavajući dati odgovor na pitanje koje mu je postavio Defose, a budući da se teško izražavao na italijanskom jeziku, fratar je ulagao dodatni napor kako bi objasnio Defoseu na koji će način on nastaviti put.

(80) Nakon što je na svom radnom stolu *slučajno* našao jedan važan dokument, Davil je von Mitereru, koji mu je došao u posjetu, *opširno* tumačio značenje tog dokumenta.

(81) Dok je Defose Davilu izlagao svoje mišljenje o *Musi Pjevaču i ljudima kao što je on*, Davil je uporno prekidao ta izlaganja kako bi iznio svoje tvrdnje o Musi Pjevaču.

(82) Davna je odgovarao Davilu na veliki broj pitanja o kapidžibašinoj smrti. Aktivnost odgovaranja na pitanja se u prošlosti odvijala u nekoliko navrata, odnosno svaki put kada je Davil htio dobiti neku novu informaciju od Davne.

(83) Fratar je Defoseu polagano izgovarao prijevod teksta pjesme na latinskom jeziku. Vršenje ove aktivnosti je bilo kontinuirano u dužem ili kraćem periodu.

I u prijevodu na italijanski jezik vidljiva je upotreba prošlog vremena. Oba se prevodioca odlučuju za *passato remoto* glagolâ *sussurare* (bos. *šapnuti*) i *insistere* (bos. *uporno tvrditi*), *dire* (bos. *reći*), *continuare* (bos. *nastaviti*), *spiegare* (bos. *objasniti*), *illustrare* (bos. *objasniti*), *interrompere* (bos. *prekinuti*), *rispondere* (bos. *odgovoriti*) i *tradurre* (bos. *prevesti*). Bez obzira na to što prevodioci u svojim interpretacijama koriste i ista leksička sredstva, uočava se bitna razlika između izvornog teksta i interpretacije na italijanskom jeziku. Naime, zbog izražavanja navedenih aktivnosti upravo *passato remotom*, prevodioci su izvršenje radnje ograničili na jedan trenutak u prošlosti.

U primjerima koji slijede oba se prevodioca odlučuju za upotrebu *passato remota*, a analizirali smo glagole kojima se izražava rezultat procesa razmišljanja, odnosno donošenje određenih sudova i zaključaka.

(84)

A: *Ali je uvidao i sam kako mu je taj čovek bio neophodan i od stvarne koristi.* (str. 32)

S: */.../ ma presto si persuade egli stesso quanto quell'uomo gli fosse necessario e di quanta utilità.* (str. 38)

B: *Ma presto si rese conto di quanto quell'uomo potesse essergli indispensabile e di reale utilità.* (str. 43)

(85)

A: *Pomišljao je i na vezira i na neprijatnost koju za njega mora da znači smrt ovoga dostojanstvenika upravo u njegovoj kući.* (str. 40)

S: *Pensò invece al visir e al dispiacere che doveva rappresentare per lui la morte di un simile dignitario proprio nella sua casa /.../* (str. 48)

B: *Pensò anche al visir e all'imbarazzo che doveva avergli procurato la morte di quel grande personaggio proprio sotto il suo tetto.* (str. 55)

Perfektom glagola *uvidati*, Andrić insistira na činjenici da je Davil postepeno postajao svjestan neophodnosti Davninog prisustva. Istim glagolskim oblikom izražava i glagol *pomišljati* kako bi opisao vršenje aktivnosti neprestanog usmjeravanja misli prema neprijatnom događaju (kapidžibašina smrt) koji opterećuje Davila. U oba je slučaja Andrić naglasio ponavljanje navedenih aktivnosti u određenim vremenskim razmacima u prošlosti.

U prvom slučaju, prevodioci koriste različita leksička sredstva, ali postižu isti rezultat jer glagolsku radnju izražavaju *passato remotom*. Ovim prošlim glagolskim vremenom prevodilac S izražava glagol *persuadersi* (bos. *uvjeriti se*) a prevodilac B glagolski izraz *rendersi conto* (bos. *shvatiti*) kako bi istakli da je u jednom trenutku u prošlosti Davil došao do zaključka kako mu je potreban Davna.

U drugom se slučaju oba prevodioca odlučuju za upotrebu glagola *pensare* (bos. *pomisliti*), a upotreba svršenoga glagolskog vremena (*passato remoto*) utječe na mijenjanje karaktera glagola u odnosu na izvorni tekst. Umjesto izražavanja učestalosti oblikovanja misli o onome što se dogodilo, prevodioci u svojoj interpretaciji opisa objašnjavaju da je Davil u samo jednom trenutku u prošlosti pomislio na neprijatnost koju su svi osjećali zbog kapidžibašine smrti.

Slijede primjeri u kojima je naša pažnja usmjerena na perfekt glagolâ *ostajati* i *stajati*, kojima Andrić opisuje durativni karakter aktivnosti zadržavanja na istom mjestu (*ostajati*) i provođenja vremena na jednom mjestu u određenom položaju (*stajati*). I u ovoj je grupi primjera u oba prijevoda upotrijebljen *passato remoto*.

(86)

A: **Ostajao je** u radnji i, još bleđi i tužniji, zamišljao divnu, stranu devojčicu. (str. 162)

S: /.../ **ma rimase** in bottega un po' più pallido e mesto del solito a fantasticare su quella giovane meravigliosa ragazza straniera. (str. 194)

B: **Rimase** in bottega più pallido e triste del solito a fantasticare sulla meravigliosa ragazza straniera. (str. 229)

(87)

A: /.../ **stajao je** iznenađen i zamišljen nad tim ljubaznim i vedrim pismom. (str. 185)

S: /.../ **rimase** a lungo a meditare stupito su quella lettera gentile e serena. (str. 221)

B: /.../ **rimase** sconcertato e perplessa dinanzi a quella lettera affabile e serena. (str. 262)

(88)

A: **Hintov je stajao** i dalje u srednjem dvorištu Konaka /.../ (str. 184)

S: La carrozza **restò** per un pezzo in mezzo alla corte del konak /.../ (str. 220)

B: La carrozza **restò** a lungo nel cortile principale del Konak /.../ (str. 260)

Odvijanje navedenih aktivnosti Andrić posmatra u njihovom trajanju i eventualnom uobičajenom ponavljanju. Međutim, prevodioci se odlučuju za upotrebu *passato remota* glagolâ *rimanere* (bos. *ostati*) i *restare* (bos. *ostati*), a to znači da je njihovo posmatranje navedenih aktivnosti takvo da je opisan i završni trenutak zadržavanja, odnosno stajanja na jednom mjestu. Dakle, u interpretaciji prevodilaca uočava se sljedeće: Salko Maluhija je ostao u radnji; Davil je zastao zbog sadržaja pisma; fijaker je postavljen u jedno od dvorišta Konaka.

Analizirat ćemo još nekoliko primjera u kojima prevodioci *passato remotom* interpretiraju nesvršeni glagolski aspekt iz originala.

(89)

A: *Sa tvrđave su pucali* topovi. (str. 38)

S: *I Cannoni tuonarono* dalla fortezza. (str. 46)

B: *Dalla fortezza tuonarono* i cannoni. (str. 52)

(90)

A: *Kapija je odjekivala tvrdo i muklo od udaraca.* (str. 241)

S: *Il portone rimbombò sordamente sotto i colpi del battente /.../* (str. 289)

B: *Il portone risuonò sordamente sotto i colpi del kavaz.* (str. 343)

Glagoli *pucati* i *odjekivati* imaju nesvršeni aspekt i izvršenje radnje označene ovim glagolima Andrić izražava perfektom. Tako objašnjava sljedeće: u čast dolaska kapidžibaše obavljano je gađanje iz topova i to u dužem ili kraćem periodu, odnosno svaki put kada bi to bilo potrebno; na kapiji se snažno razlijegao snažan zvuk koji je proizvodilo kavazovo lupanje. Budući da prevodioci glagole *tuonare* (bos. *puknuti*), *rimbombare* (bos. *odjeknuti*) i *risuonare* (bos. *odjeknuti*) izražavaju *passato remotom*, zaključuje se da oni ne insistiraju na trajanju izvršenja radnje izražene navedenim glagolima, a to znači da su navedene aktivnosti vremenski ograničene u prošlosti.

(91)

A: */.../ i Davilu se tada, u njegovim unutarnjim nevoljama i kolebanjima, ukazivala svetla i stalna tačka /.../* (str. 54)

S: */.../ anche a Daville, con tutti i suoi interni dissidi e le sue indecisioni, apparve come un punto fermo e luminoso /.../* (str. 65)

B: *Come tanti altri spiriti turbati, vacillanti e deboli, anche Daville scopri allora, in mezzo alle sofferenze e alle lacerazioni interiori, un punto fermo e luminoso /.../* (str. 75)

Ukazivati se je glagol koji Andrić koristi u perfektu s namjerom da izrazi vršenje aktivnosti koja se neprekidno odvijala u prošlosti. Naime, upotrebom ovoga glagola Andrić objašnjava kako *se Davilu*, dok je razmišljao zaokupljen nevoljama, pojavljivao lik generala Bonaparte, i to je *ukazivanje* pozitivno djelovalo na njega, bilo je *svetla i stalna tačka*. Prevodioci ovakav opis predstavljaju *passato remotom* glagolâ *apparire* (bos. *pojaviti se*) i *scoprire* (bos. *pronaci*) i tako izražavaju trenutosvršeni aspekt navedenih glagola. U svojim interpretacijama prevodioci ističu kako je ukazanje Bonapartinog lika u jednom trenutku prekinulo Davila u njegovim razmišljanjima o nevoljama koje su ga mučile i pružilo mu dodatnu snagu u suočavanju s problemima.

(92)

A: *Jedan trenutak posmatrali su se mladić i fratar, ćutke i nepoverljivo.* (str. 75)

S: *Per un istante i due si squadrarono in silenzio e con diffidenza.* (str. 90)

B: *Per un momento il cancelliere e il frate si fissarono in silenzio, con diffidenza.* (str. 105)

(93)

A: *Rukovali su se dugo i gledali bez reči jedan drugom u oči kao dva brodolomnika.* (str. 178)

S: */.../ si strinsero la mano a lungo e si guardarono, senza pronunciare una parola, negli occhi come due naufraghi.* (str. 212)

B: *Si strinsero la mano a lungo e si guardarono negli occhi senza dire una parola, come due naufraghi.* (str. 251)

Perfektom uzajamno-povratnih glagola *posmatrati se* i *gledati se*, Andrić označava durativnost trajanja aktivnosti pažljivog usmjeravanja pogleda koje su vršili Defose i fratar (primjer 92) i Davil i von Miterer (primjer 93). U prvom je primjeru trajanje navedene aktivnosti ograničeno na *jedan trenutak* u prošlosti. Precizno ograničavanje izvršenja aktivnosti međusobnog usmjeravanja pogleda, koje se desilo između Defosea i fratra, prevodioci ističu vremenskim odrednicama *per un istante* (prevodilac S) i *per un momento* (prevodilac B), a semantička vrijednost obje odrednice je ista – *na (jedan) trenutak*. Međutim, za razliku od Andrića, prevodioci se odlučuju za izražavanje navedene aktivnosti *passato remotom*. Prevodilac S upotrebljava glagol *squadrarsi* (bos. *pogledati od glave do pete*) i ističe da su Defose i fratar u jednom trenutku jedan drugog odmjerili očima od glave do pete. Glagolom *fissarsi* (bos. *uperiti pogledom*) prevodilac B objašnjava da su Defose i fratar fiksirali jedan drugog pogledom. Dakle, oba prevodioca u svojim interpretacijama izvornog teksta ističu finitivnost izvršenja navedenih aktivnosti. I u drugom je primjeru naglašeno potpuno izvršenje aktivnosti pažljivog posmatranja i to upotrebom *passato remota* glagola *guardarsi* (bos. *gledati jedno drugo*). Ovakav odabir prošloga glagolskog vremena ne odgovara izvornom tekstu, a to znači da nije istaknuta durativna varijanta trajnog aspekta navedenog glagola.

a-4) oba prevodioca koriste *trapassato prossimo*

(94)

A: *Malo-pomalo on **je dobijao** onaj suvi i drski ton koji imaju kavazi i tumači na Bliskom istoku /.../ (str. 101)*

S: *Piano piano egli **aveva acquistato** quel tono secco e duro che hanno i traduttori e i kavaz nel vicino Oriente /.../ (str. 120)*

B: *A poco a poco **aveva assimilato** il tono secco e arrogante dei kavaz e degli interpreti in Medio Oriente /.../ (str. 141)*

(95)

A: */.../ onaj “stari” svet bede i niskosti, od kojeg **je bežao** po cenu najvećih napora /.../ (str. 101)*

S: */.../ il vecchio mondo della sua fanciullezza, così pieno di miserie e di bassezze, e dal quale egli **era sfuggito** a prezzo di tanti sforzi /.../ (str. 121)*

B: */.../ quel mondo “vecchio”, fatto di miserie e di bassezze, dal quale **era fuggito** a costo di tanti sforzi /.../ (str. 141)*

U ovim se primjerima vidi kako Andrić perfektom nesvršenih glagola predstavlja polagano vršenje glagolske radnje u prošlosti. Opisujući trenutke iz perioda života kada se Rota razvijao u profesionalnom smislu, Andrić je naročito istakao načine na koje je ovaj kurir i prevodilac savladavao sve složene i mučne poslove koji su mu povjeravani, a to je rezultiralo promjenom načina ophođenja prema ljudima. Perfektom glagola *dobijati* Andrić je označio postepenost vršenja mijenjanja boje glasa. Naime, kako je vrijeme prolazilo (Andrić to ističe vremenskom odrednicom *malo-pomalo*), u Rotinom se glasu postepeno osjećala suhoća i drskost, što je, prema ponuđenom opisu, inače karakteristična osobina kurira i prevodilaca na Bliskom istoku. Perfekt glagola *bežati* Andrić koristi kako bi izrazio Rotino kontinuirano udaljavanje od “*starog*” sveta bede i niskosti koji ga je uporno uznemiravao i kojeg se nije mogao riješiti.

Prevodioci su za izražavanje navedenih aktivnosti uskladili glagolsko vrijeme ali i leksička sredstva. Za razliku od načina na koji Andrić ističe durativnu varijantu kontinuiranog aspekta navedenih glagola, prevodioci u svojim interpretacijama koriste *trapassato prossimo* i označavaju aktivnosti izvršenja radnji u prošlosti. Glagolima *acquistare* (bos. *dobiti*) i *assimilare* (bos. *poprimiti*) objasnili su da je Rota poprimio boju glasa koju inače imaju kuriri i prevodioci na Bliskom istoku, a glagolima *sfuggire* (bos.

pobjeći) i *fuggire* (bos. *pobjeći*) objasnili su da se Rota uspio riješiti problema koji ga je mučio. Dakle, izvršenje aktivnosti izraženih navedenim glagolima ograničeno je na određeni trenutak u prošlosti.

Izdvojiti ćemo još jedan primjer zanimljiv zbog načina na koji prevodioci izražavaju vršenje i izvršenje aktivnosti u odnosu na izvorni tekst.

(96)

A: *Kao svi pravi ljubavnici, Salko nije svoju ljubav ni kazivao ni pokazivao, ali je pronašao način da je bar donekle zadovolji.* (str. 159)

S: *Come tutti i veri innamorati, Salko non aveva mostrato o dichiarato il suo amore, ma aveva trovato il modo di poterlo soddisfare almeno fino a un certo punto.* (str. 190)

B: *Salko, come tutti i veri innamorati, non aveva mai parlato del suo amore né lo aveva manifestato in alcun modo, ma aveva trovato come poterlo soddisfare, almeno in parte.* (str. 224)

Andrić perfektom izražava nesvršene glagole *kazivati* i *pokazivati*, a odričnom formom tih glagola naglašava da Salko Maluhija nije imao običaj pričati o svojoj ljubavi prema konzulovoj kćerki niti ju je ispoljavao na bilo koji način. Budući da prevodioci koriste *trapassato prossimo* glagolâ *dichiarare* (bos. *objasniti*) i *parlare* (bos. *kazati*), odnosno *mostrare* (bos. *pokazati*) i *manifestare* (bos. *pokazati*), oni u svojim interpretacijama ističu da su aktivnosti objašnjavanja, saopćavanja i pokazivanja izvršene u prošlosti. Zanimljivo je da prevodioci istim prošlim vremenom izražavaju i glagol *trovare* (bos. *pronaći*), kojim označavaju izvršenje aktivnosti uspješnog otkrivanja načina na koji će Salko zadovoljiti svoju ljubav prema konzulovoj kćerki. I ovu aktivnost Andrić izražava perfektom (glagol *pronaći*), a upotreba ovoga glagolskog oblika je adekvatna s obzirom na to da se radi o svršenom glagolu. Dakle, prevodioci nisu napravili razliku između vršenja i izvršenja glagolskih radnji u prošlosti, koje su predstavljene predikatima glavne i koordiniranih rečenica.

U naredna ćemo dva primjera posmatrati kako prevodioci interpretiraju odvijanje radnje u glavnoj i zavisnoj rečenici u odnosu na izvorni tekst.

(97)

A: */.../ nešto od onog nestrpljivog čuđenja koje ga je tako zbunjivalo i vređalo dok je razgovarao sa vezirom i njegovim saradnicima.* (str. 181)

S: *.../ qualcosa di quell'impaziente stupore che lo aveva tanto sorpreso e offeso mentre discorreva col visir e con i suoi collaboratori. (str. 216)*

B: *.../ qualcosa dello stesso impaziente stupore che tanto lo aveva turbato e offeso mentre discuteva con il visir e i suoi collaboratori. (str. 256)*

(98)

A: *Dok mu je govorio o Roti .../ fon Miterer je i nehوتيčno obarao oči i glas mu je postajao nesiguran. (str. 288)*

S: *Mentre gli parlava di Rota .../ von Mitterer senza volere aveva abbassato gli occhi, e la sua voce era diventata poco sicura. (str. 344)*

B: *Mentre parlava .../ di Rotta .../ von Mitterer aveva involontariamente abbassato gli occhi. La sua voce era diventata meno sicura .../ (str. 408)*

Istovremeno odvijanje radnji predstavljenih predikatima glavne, koordinirane i zavisne vremenske rečenice Andrić je istakao tako što je sve predikate izrazio perfektom nesvršenih glagolâ *zbunjivati*, *vredati*, *obarati* i *postajati*. Naglašeno je da je odvijanje radnje glavne (dovođenje u zabunu, spuštanje pogleda) i koordinirane rečenice (nanošenje uvrede, pokazivanje nesigurnosti bojom glasa) izvršavano istovremeno sa odvijanjem radnje vremenske rečenice (vođenje razgovora). Prevodioci, međutim, prave razliku u načinu izražavanja navedenih aktivnosti pa se, prema tome, ne uočava njihovo istovremeno odvijanje. Vršenje vođenja razgovora izražavaju *imperfettom* glagola *parlare* (bos. *pričati*), a *trapassato proximom* su izraženi glagoli *sorprendere* (bos. *iznenaditi*) i *turbare* (bos. *uznemiriti*), *offendere* (bos. *uvrijediti*), te *abbassare* (dio je izraza *abbassare gli occhi*, bos. *spustiti pogled*) i *diventare* (bos. *postati*), što znači da je odvijanje aktivnosti koje oni izražavaju ograničeno na jedan trenutak u prošlosti.

b) Analiza primjera u kojima prevodioci koriste različite sintaksičke i leksičke elemente za izražavanje glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

U nastavku slijede grupe primjera kojima ćemo pokazati kako prevodioci nude različita rješenja za izražavanje odvijanja radnje u prošlosti, a koju Andrić i dalje izražava perfektom nesvršenih glagola.

b-1) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato remoto*
(99)

A: *Tako su se redom otvarale kapije i podizali mušepci i za trenutak pomaljala lica, puna mržnje i fanatičnog zanosa. (str. 21)*

S: *Cosí uno dopo l'altro **si aprivano** i battenti o **si scostavano** le gelosie, e per un istante **apparivano** dei volti pieni di odio e di furore fanatico.* (str. 25)

B: *Allo stesso modo, uno dopo l'altro, **si aprirono** i portoni successivi, **si socchiusero** le imposte e per un momento **si intravidero** volti pieni di odio e di livore fanatico.* (str. 28–29)

(100)

A: */.../ a sva **se** ta masa **kretala** ka velikoj sali u kojoj se drži Divan /.../* (str. 24–25)

S: *E tutta questa massa **si muoveva** verso il grande salone in cui si teneva il Divano.* (str. 29)

B: */.../ tutti insieme **si dirissero** verso la grande sala del Divan.* (str. 33)

(101)

A: *Sve **je** to **služeno** za vreme razgovora, sa najvećom pažnjom, neupadljivo, brzo i vešto.* (str. 26)

S: *E tutto **veniva servito** con la maggiore attenzione, senza disturbare, rapidamente e con grande destrezza.* (str. 32)

B: *Tutto **fu servito** durante il colloquio, con grande attenzione, discretamente, in modo rapido e abile.* (str. 36)

(102)

A: ***Poveravane** su mu sitnije misije na brodovima i kod vlasti.* (str. 99)

S: *Gli **venivano affidate** piccole mansioni sui battelli piú piccoli e presso le autorità.* (str. 118)

B: */.../ gli **furono affidati** piccoli incarichi sulle navi e presso le autorità portuali.* (str. 138)

(103)

A: *Tako se desilo da niko **nije** ništa **vikao** i da **je** svetina **stajala** u iščekivanju /.../* (str. 140)

S: *Cosí ancora nessun grido **si udiva** e la gente **stava** in attesa /.../* (str. 167)

B: *Nessuno **gridò** e tutti **rimasero** in attesa /.../* (str. 197)

(104)

A: *Svetina se razmicala pred konjanikom /.../* (str. 140–141)

S: *La folla si apriva davanti al cavaliere /.../* (str. 168)

B: *La folla si aprì davanti al cavaliere /.../* (str. 198)

Nakon analize upotrebe glagolskih oblika i vremena u primjerima iz ove grupe, može se zaključiti da nesvršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta u potpunosti zadržava i u italijanskom jeziku prevodilac S. Dakle, opis radnje u njenom kraćem ili dužem trajanju u prošlosti Andrić izražava perfektom nesvršenih glagola *otvarati se, podizati se, pomaljati se, kretati se, služiti* (u pasivnoj formi), *poveravati* (u pasivnoj formi), *vikati, stajati* i *razmicati se*.

Prevodilac S se odlučuje da *imperfettom* izrazi glagole *aprirsi* (bos. *otvarati se*), *scostarsi* (bos. *odmicati*), *apparire* (bos. *pojavljivati se*), *muoversi* (bos. *kretati se*), *venire* (dio je pasivne forme kojoj pripada i *participio passato* glagolâ *servire* – *venire servito*, bos. *biti posluživano*, i *affidare* – *venire affidato*, bos. *biti povjeravano*), *udire* (bos. *slušati*, ovdje je u bezličnoj formi, prethodi mu zamjenica *si*), *stare* (ovdje je dio strukture *stare in attesa*, bos. *biti u iščekivanju, iščekivati*) i *aprirsi* (bos. *razmicati se*). Na taj je način naglasio nesvršeni aspekt navedenih glagola, odnosno durativnu varijantu kontinuiranosti odvijanja opisanih aktivnosti. Međutim, iako koristi gotovo iste leksičke elemente, prevodilac B se opredjeljuje za *passato remoto* glagolâ *aprirsi* (bos. *otvoriti se*), *socchiudersi* (bos. *odškrinuti*), *intravedere* (bos. *nazreti*), *dirigersi* (bos. *uputiti se*), *essere* (dio je pasivne forme kojoj pripada i *participio passato* glagolâ *servire* – *essere servito*, bos. *biti posluženo*, i *affidare* – ovdje je dio pasivne forme *essere affidato*, bos. *biti povjereno*), *gridare* (bos. *viknuti*), *rimanere* (bos. *ostati*) i *aprirsi* (bos. *razmaknuti se*). Izborom ovog prošloga glagolskog vremena pokazuje da aktivnostima daje karakter svršenosti, a to znači da izražava trenutnost odvijanja radnje, tj. izražava radnju koja se u prošlosti završila u određenom trenutku.

Ono što je zajedničko za sve navedene slučajeve jeste to da je perfektom nesvršenih glagola u izvornom tekstu i *imperfettom* odgovarajućih glagola u italijanskom jeziku (prevodilac S) istaknuto postepeno odvijanje navedenih radnji.

Našu ćemo pažnju usmjeriti na još nekoliko primjera u kojima prevodioci koriste različita glagolska vremena kako bi interpretirali nesvršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta.

(105)

A: /.../ **bito** mu **je** ponovo i stidno i teško i **dolazilo** mu **je** i da plače i da se smeje. (str. 34)

S: /.../ **si vergognava** di nuovo e nello stesso tempo gli **veniva** da piangere e da ridere. (str. 41)

B: /.../ **si sentì** di nuovo a disagio e pieno di vergogna. E gli **venne** da ridere e da piangere nello stesso tempo. (str. 47)

(106)

A: *Ta pomisao je sada pratila stalno i ta bolna i nakazna vizija **nije htela da je ostavi** danima.* (str. 94–95)

S: *Questo pensiero ora accompagnava continuamente Anna Maria e quella visione morbosa **non l'abbandonava** per intere giornate.* (str. 113)

B: *Quel pensiero non l'abbandonava e la visione mostruosa e dolorosa le **rimase** davanti agli occhi per molti giorni.* (str. 132)

(107)

A: *Umesto njih **ukazivala** mu se na zamagljenom staklu njegova osvetljena soba* /.../ (str. 118)

S: *Ma al loro posto sul vetro appannato **appariva** soltanto l'immagine della sua stanza illuminata* /.../ (str. 141)

B: *Al loro posto, però, **vide** riflessa sul vetro appannato solo l'immagine della sua stanza illuminata* /.../ (str. 166)

(108)

A: *Davil se **vraćao** po smrznutom putu koji se jedva razlikovao od ostale snežne beline.* (str. 133)

S: *Daville **tornava** verso Travnik lungo la strada gelata, che appena si distingueva dal resto della bianca pianura nevosa.* (str. 158–159)

B: *Daville **rientrò** per la strada ghiacciata, a stento visibile nella bianca pianura innevata.* (str. 186)

(109)

A: *I nebo **je tannelo**.* (str. 133)

S: */.../ il cielo **si faceva piú fosco**.* (str. 159)

B: *Anche il cielo **si oscurò**.* (str. 187)

(110)

A: *Pred ličnosšću novog teftedara **gasila se sama od sebe svaka uvreda i svaka pomisao na podsmeh**.* (str. 150)

S: *Dinanzi alla personalità del nuovo segretario infatti **cadeva** ogni possibilità di disprezzo e ogni pensiero di derisione /.../* (str. 179)

B: *Davanti alla personalità del nuovo teftedar ogni intento ingiurioso **svani** da solo, così come ogni idea di scherno anche sottintesa.* (str. 211)

(111)

A: *Senka u kojoj su sedeli **bivala je sve duža**.* (str. 297)

S: *L'ombra alla quale sedevano **diventava sempre piú fonda**.* (str. 354)

B: *L'ombra **si allungò** sempre più sul terrazzo.* (str. 421)

(112)

A: *Pa ipak, istina **je polako izbijala** na videlo.* (str. 337)

S: *Malgrado ciò la verità **affiorava** pian piano alla luce del sole.* (str. 403)

B: *Tuttavia, piano piano, la verità **affiorò**.* (str. 475)

(113)

A: *Svakim danom **su rasli** i njegovi bezobzirni ispadi protiv begova i najuglednijih.* (str. 378)

S: *E di pari passo con la sua superbia, **augmentavano** i suoi indiscriminanti attacchi contro i bey piú autorevoli di Travnik /.../* (str. 455)

B: *Col tempo **augmentarono** anche la sua arroganza e la sua brutale aggressività verso i bey e i notabili turchi.* (str. 535)

U ovim se primjerima može vidjeti kako Andrić perfektom glagolâ *biti*³³, *dolaziti*, *hteti* (ovdje je u funkciji nepotpunoga glagola kojim se određuje značenje glagola *ostaviti*, izraženog prezentom), *ukazivati se*, *vraćati*

³³ Glagol *biti* je u kategoriji dvoaspekatskih glagola, a na osnovu konteksta iz ovog primjera, zaključuje se da ovdje ima nesvršeni glagolski aspekt.

se, tamneti, gasiti se, bivati, izbijati i rasti daje sljedeće opise: opis stanja u kojem su se nalazili Davil i Ana Marija³⁴, opis aktivnosti koju je izvršavao Davil i opis ambijenta. Ovakvim načinom izražavanja istaknut je nesvršeni glagolski aspekt navedenih glagola, a to znači da je opisano stanje koje je trajalo određeno vrijeme u prošlosti. Durativni karakter navedenih glagola u prijevodu na italijanski jezik zadržava prevodilac S. On, dakle, upotrebom *imperfetta* glagolâ *vergognarsi* (bos. *stidjeti se*), *venire* (bos. *dolaziti*), *abbandonare* (bos. *ostavljati*), *apparire* (bos. *pojavljivati se*), *tornare* (bos. *vraćati se*), *fare* (ovdje je dio glagolskog izraza *farsi più fosco*, bos. *postajati tamniji*), *cadere* (bos. *nestajati*), *diventare* (bos. *postajati*), *affiorare* (bos. *pojavljivati se*) i *aumentare* (bos. *rasti*) naglašava opis stanja u kojem su se nalazili likovi romana u kraćem periodu, opis aktivnosti kretanja, te opis vidljivih promjena koje su se dešavale u određenom prostoru. Za razliku od njega, prevodilac B isti opis interpretira koristeći *passato remoto*, zbog čega se zaključuje sasvim suprotno o vremenu trajanja opisa stanja. Ovakav bi odabir prošlog vremena bio prihvatljiv da je Andrić imao namjeru izraziti potpuno završen proces odvijanja navedenih aktivnosti i stanja. Dakle, budući da je glagole *sentirsi* (bos. *osjećati se*), *venire* (bos. *doći*), *rimanere* (bos. *ostati*), *vedere* (bos. *vidjeti*), *rientrare* (bos. *vratiti se*), *oscurarsi* (bos. *postati taman*), *svanire* (bos. *nestati*), *allungarsi* (bos. *produljiti se*), *affiorare* (bos. *pojaviti se*) i *aumentare* (bos. *povećati se*) izrazio svršenim glagolskim vremenom, prevodilac B nije naglasio imperfektivnost, postepenost i uobičajenost u odvijanju opisanih aktivnosti i stanja bez obzira na činjenicu da je u nekim iskazima u izvornom tekstu ali i u prijevodima to odvijanje precizirano i vremenskim odrednicama (*stanno, danima, polako, svakim danom; continuamente*, bos. *neprestano; per intere giornate*, bos. *danima; per molti giorni*, bos. *danima; pian piano*, bos. *polako; piano piano*, bos. *polako; col tempo*, bos. *s vremenom*).

³⁴ Ime supruge austrijskog konzula von Miterera Andrić piše onako kako se ono izgovara (Ana Marija), što ćemo i mi učiniti u objašnjenjima primjera, a prevodioci ga pišu na dva načina: Anna Maria (prevodilac S poštuje pravopisna pravila italijanskog jezika) i Anne Marie (prevodilac B poštuje pravopisna pravila francuskog jezika).

b-2) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo*

(114)

A: *Kralj je, i sam tronut, naredio da kočija ide korakom, skidao je širokim pokretom svoj veliki šešir i na složne uzvike /.../ odgovarao jasnim glasom /.../ (str. 52)*

S: *Il re, commosso anche lui, aveva dato ordine che il cocchiere andasse al passo, si levava con un ampio gesto il grande cappello, e alle grida della folla /.../ rispondeva con voce squillante /.../ (str. 62–63)*

B: *Il re, anch'egli commosso dall'accoglienza, aveva ordinato al cocchiere di proseguire a passo d'uomo; togliendosi con un gesto maestoso il regale copricapo, aveva risposto ad alta voce /.../ (str. 72)*

(115)

A: */.../ gospođa fon Mitterer je /.../ tražila od pukovnika da piše u Beč /.../ (str. 122)*

S: */.../ la signora von Mitterer /.../ chiedeva al colonnello di scrivere a Vienna /.../ (str. 146)*

B: */.../ la signora von Mitterer /.../ aveva detto al colonnello di scivere a Vienna /.../ (str. 171–172)*

(116)

A: *Ulazeći sve dublje u golet i divljinu, posmatrao je polegle kolibe /.../ (str. 74)*

S: *Inoltrandosi sempre più profondamente in quella zona deserta e selvaggia, Des Fosses guardava le capanne infossate /.../ (str. 88)*

B: *Inoltrandosi sempre più profondamente in quel paesaggio nudo e selvaggio, aveva visto le basse capanne /.../ (str. 103–104)*

(117)

A: *A ozdo iz doline jedino je njen muž opazio zeleni veo na bregu i slao mu zabrinute poglede, dok se “glečer” /.../ opraštao sa njim /.../ (str. 291)*

S: *Dal fondo della valle solo suo marito osservava il velo verde sulla collina e gli lanciava sguardi preoccupati, mentre il suo interlocutore /.../ seguitava a congedarsi da lui /.../ (str. 348)*

B: *Ma dal basso, nella vallata, solo suo marito aveva notato il velo verde sul monte e le aveva lanciato sguardi preoccupati mentre “il ghiacciaio” /.../ si accomiatava da lui /.../ (str. 413)*

U ovim se primjerima može vidjeti kako se vršenje radnje, koje Andrić označava perfektom glagolâ *odgovarati*, *tražiti*, *posmatrati* i *slati*, predstavlja na dva načina u italijanskom jeziku. Izražavajući *imperfettom* glagole *rispondere* (bos. *odgovarati*), *chiedere* (bos. *tražiti*), *guardare* (bos. *posmatrati*) i *lanciare* (dio je konstrukcije *lanciare sguardi*, bos. *bacati poglede*), prevodilac S prenosi opise iz izvornog teksta, i to:

(114) opis trenutka kada *je* kralj Luj XVI *naredio da kočija*, u kojoj je prolazio kroz varoš, *ide korakom*, i, dok se vozio u kočiji, *skidao je šešir, pozdravljao* okupljeni narod i sav oduševljen *odgovarao* im uzvikom svaki put kada bi čuo njihov uzvik

(115) opis scene za večerom kada *je* gospođa von Miterer *uporno molila* pukovnika (svoga supruga) da konačno napiše pismo u kojem će tražiti premještaj

(116) opis Defoseovih reakcija zbog onog što je imao priliku vidjeti na putu od Splita prema Travniku; opisan je trenutak kada *je*, sav u čudu zbog prizora koji mu je bio pred očima, *posmatrao polegle kolibe*

(117) opis dijela scene kada gospodin von Miterer upućuje poglede prema svojoj supruzi nakon što je opazio njen veo u daljini

Što se tiče navedenih opisa, prevodilac B nije u suglasju s prevodiocem S kod izražavanja vršenja radnji u tim opisima. Iako u opisu iz primjera (114) i prevodilac B koristi glagol *rispondere* (bos. *odgovoriti*), zbog izražavanja radnje *trapassato prossimom*, ovaj prevodilac ističe da *je kralj* u jednom trenutku i samo jedanput *odgovorio* uzvikom okupljenom narodu, umjesto da je ta aktivnost trajala, odnosno ponavljala se određeno vrijeme u prošlosti. U opisu (115) prevodilac B glagol *dire* (bos. *reći*) izražava *trapassato prossimom* i na taj način označava da je gospođa von Miterer u potpunosti završila izricanje molbe, odnosno da *je pukovniku* u jednom trenutku *rekla da napiše pismo*. Za opis u primjeru (116) prevodilac B *trapassato prossimom* izražava glagol *vedere* (bos. *vidjeti*) i tako označava da *je, ulazeći sve dublje u golet i dvljinu*, Defose u određenom trenutku *ugledao niske kolibe*. Konačno, u opisu iz primjera (117) naglašen je trenutak u kojem je završena aktivnost posmatranja.

Analizirat ćemo još nekoliko primjera interpretacije nesvršenoga glagolskog aspekta u kojima se vidi kako prijevodi nisu usklađeni u odnosu na izvorni tekst.

(118)

A: /.../ *ono će im dugo zujati u ušima i titrati pred očima. Jer, **nastupala su konzulska vremena.*** (str. 13)

S: /.../ *che risuonavano a lungo nelle loro orecchie e ballavano davanti ai loro occhi, perché **si avvicinavano** i tempi dei consoli.* (str. 14)

B: *Per molto tempo questo nome ronzerà nelle loro orecchie e vibrerà davanti ai loro occhi. Il tempo dei consoli **era arrivato.*** (str. 16)

(119)

A: *Tu **se otvarala** između konzula i mladića nova i ogromna razdaljina prema kojoj je konzul bio naročito osjetljiv.* (str. 70)

S: *Così **si apriva** fra il console e il suo cancelliere un'altra irreparabile frattura, di fronte alla quale Daville era molto sensibile.* (str. 84)

B: ***Si era creata** così tra Daville e il giovane una nuova e irreparabile frattura alla quale il console era particolarmente sensibile.* (str. 98)

(120)

A: *Ali pod uticajem jela, pića i topline, sve **se kravilo i smirivalo.*** (str. 77)

S: *Ma sotto l'influenza del cibo, delle bevande e del calore tutto **si scioglieva e si quietava** /.../* (str. 92)

B: *Ma sotto l'effetto del cibo, della rakija e del fuoco, la tensione **si era allentata** e l'atmosfera **era divenuta** più tranquilla.* (str. 107–108)

Za razliku od prethodnih nekoliko slučajeva, u kojima se opisuju aktivnosti likova romana, u ovim su primjerima predstavljeni opisi ambijenta u kojima se odigravaju određene scene. Opis dešavanja koja služe kao okvir za konkretne događaje, Andrić izražava perfektom glagolâ *nastupati, otvarati se, kraviti se i smirivati se*. S obzirom na vrstu glagola i glagolski oblik (kojim se iskazuje prošlost), jasno je da Andrić insistira na označavanju postepenosti u odvijanju aktivnosti nastupanja novog perioda u Travniku (118), kontinuiranosti formiranja *nove i ogromne razdaljine između konzula i mladića* (119) i neprekidnog stvaranja opuštene atmosfere i stišavanja napetosti, koji se ispoljavaju pod *uticajem jela, pića i topline* (120). Kada je riječ o označavanju imperfektivnosti predstavljanja dešavanja, prevodilac S navedene opise posmatra na isti način i izražava ih *imperfettom*. Povratnim glagolom *avvicinarsi* (bos. *približavati se*) naglašava da je sve bliži trenutak kada će konzuli vladati u Travniku. Povratni glagol

aprirsi (bos. *otvarati se*) koristi kako bi istakao da *se između konzula i De-fosea otvarao jedan novi neminovan rascjep*. *Imperfetto* je glagolsko vrijeme kojim prevodilac S izražava glagole *sciogliersi* (bos. *stvarati opuštenu atmosferu*) i *quietarsi* (bos. *stišavati se*). Pomoću navedenih glagola ovaj je prevodilac označio da je, pod utjecajem hrane, pića i topline, sve postajalo opuštenije i smirivalo se. Budući da prevodilac B opis ambijenta izražava *trapassato prossimom* glagolâ *arrivare* (bos. *doći*), *creare* (bos. *stvoriti*, ovdje je u bezličnom obliku, kombiniran je sa zamjenicom *si*), *allentarsi* (bos. *oslabiti*) i *divenire* (dio je izraza *divenire tranquillo*, bos. *smiriti se*), zaključuje se da ovaj prevodilac označava perfektivnost u predstavljanju opisa.

b-3) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato prossimo* (121)

A: *Rusi koji su pomagali ustanike u vođenju operacija napustili su Srbiju.* (str. 186)

S: *I russi che aiutavano i ribelli nella condotta delle operazioni hanno abbandonato la Serbia.* (str. 223)

B: *I russi che hanno aiutato i ribelli hanno lasciato la Serbia.* (str. 264)

Andrić je perfektom izrazio durativnu varijantu nesvršenog aspekta glagola *pomagati*. *Imperfettom* glagola *aiutare* (bos. *pomagati*) prevodilac S izražava durativnost u odvijanju aktivnosti pružanja pomoći. Prevodilac B se također odlučuje za upotrebu glagola *aiutare* (bos. *pomoći*). Međutim, on ga izražava *passato prossimom* i tako ističe izvršenje navedene aktivnosti u jednom trenutku u prošlosti.

b-4) prevodilac S koristi *passato remoto*, prevodilac B koristi *imperfetto* (122)

A: *Studena jeza koja je prolazila celom travničkom dolinom kazivala je da je za ovu godinu došao kraj sedenjima i razgovorima na Sofi.* (str. 8)

S: *Quel brivido di freddo che scosse tutta la valle di Travnik, annunciava la fine per quell'anno delle sedute e delle chiacchiere al Divano.* (str. 8)

B: *Il brivido gelido che scuoteva tutta la vallata di Travnik annunciava che per quell'anno le riunioni sul "sofà" erano terminate.* (str. 9)

Predikat glavne i predikat zavisne rečenice Andrić izražava perfektom nesvršenih glagola *prolaziti* i *kazivati*, čime se naglašava nesvršeni karak-

ter iskaza. Naime, istaknuto je da su aktivnosti izražene navedenim glagolima u prošlosti trajale kraće ili duže vrijeme. Svršeni aspekt oba glagola u svom prijevodu prenosi i prevodilac B. Dakle, prevodilac shvata neprekidnost odvijanja radnje u prošlosti opisane *imperfettom* glagolâ *scuotere* (bos. *tresti*), koji u ovom dijelu iskaza ima preneseno značenje, i *annunciare* (bos. *najavljivati*). Međutim, prevodilac S upotrebljava *passato remoto* glagola *scuotere* ističući tako svršeni aspekt glagolske radnje. Zbog odabira ovog prošloga glagolskog vremena, primalac poruke shvata da se *studena jeza* u travničkoj dolini osjetila samo u jednom trenutku. Dakle, označena je radnja koja je u prošlosti ograničena na jedan trenutak, radnja koja je završila u jednom trenutku, a to je radnja koja ima završnosvršeni aspekt. Što se tiče izražavanja predikata glavne rečenice, i prevodilac S se opredjeljuje za *imperfetto* glagola *annunziare* (bos. *najavljivati*) i, na taj način, zadržava nesvršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta.

U narednim ćemo primjerima analizirati rješenja koja nude prevodioci prilikom interpretiranja glagola *govoriti*, koji je u izvornom tekstu izražen perfektom.

(123)

A: *.../ **govorio je** vezir kao čovek koji i pored svega uzdržavanja ne može potpuno da prećuti ono što ga boli.* (str. 42)

S: *.../ **disse** il visir, come un uomo che, per quanto faccia violenza a se stesso, non riesce a tacere e a nascondere il suo dolore.* (str. 50)

B: *.../ **diceva** il visir con l'aria di chi, pur cercando di trattenersi, non riesce completamente a nascondere il suo dolore.* (str. 58)

(124)

A: *Videći da se život nastavlja nepromenjen, on **je govorio** sebi: Znači da i tako može da bude.* (str. 46)

S: *Vedendo che la vita rimaneva immutata, egli **si disse**: "Vuol dire che può essere anche così" .../* (str. 55)

B: *Vedendo che la vita continuava immutata, **si diceva**: significa dunque che può essere anche così.* (str. 63–64)

Budući da Andrić koristi perfekt glagola *govoriti*, može se zaključiti da je u primjeru (123) vezir često ponavljao aktivnost izraženu navedenim glagolom, odnosno da je imao običaj davati svoje mišljenje o onome što se

dešavalo, a da se u primjeru (124) Davil često prepuštao razmišljanjima o stvarima koje ga okružuju. Prevodilac B razumije nesvršeni aspekt navedenih glagola i upotrebom *imperfetta* glagolâ *dire* (bos. *govoriti*) i *dirsi* (bos. *govoriti sebi, pomišljati*) naglašava durativnost opisanih radnji. Prevodilac S, međutim, ova dva glagola izražava *passato remotom*, čime radnju iskazanu tim glagolom vremenski ograničava. Dakle, prevodilac B načinom prevođenja poručuje da je vezir svojim kazivanjem objašnjavao sagovorniku svoja osjećanja i da je to potrajalo u prošlosti (123), odnosno da je Davil imao običaj “razgovarati sa samim sobom” i donositi određene zaključke (124). Sa druge strane, prevodilac S je samo istakao da je vezir u jednom trenutku rekao ono što se odnosi na opis njegovih osjećanja u prošlosti.

Osvrnut ćemo se na još nekoliko primjera u kojima je nesvršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta interpretiran na različite načine.

(125)

A: *On je odmah i svuda **znao** šta hoće i šta mu treba, i to **tražio** bez ustručavanja i bez mnogo reči.* (str. 51)

S: ***Si rese subito conto** di quel che gli occorreva, e lo **disse** senza circonlocuzioni e senza troppe frasi o cerimonie.* (str. 61)

B: ***Si rendeva conto** subito e ovunque di quel che gli serviva e lo **domandava** senza troppi giri di parole né inutili cerimonie.* (str. 71)

(126)

A: *Fon Miterer **je** na lep i umeren način **isticao** pred Davilom svoj veliki uticaj na fratre i njihovu pastvu, a fratri su i držanjem i govorom to **potvrđivali**.* (str. 219)

S: *Von Mitterer **fece rivelare** in modo misurato ed elegante a Daville la sua grande influenza sui frati e sul loro gregge, e i frati con la loro condotta e con i loro discorsi la **confermarono**.* (str. 261)

B: *Con tatto e misura von Mitterer **faceva rivelare** a Daville la sua forte influenza sui frati e sul clero mentre i frati, con il loro comportamento e le loro parole, lo **confermavano**.* (str. 310)

Durativnost vršenja radnje izražene perfektom glagolâ *znati*, *tražiti*, *isticati* i *potvrđivati* prevodioci interpretiraju na različite načine. Prevodilac S sve aktivnosti, označene navedenim glagolima, smatra u potpunosti završenima u prošlosti i izražava ih *passato remotom* glagolâ *rendere* (ovdje je dio glagolskog izraza *rendersi conto*, bos. *shvatiti*), *dire* (bos. *reći*),

fare (ovdje je dio kauzativne konstrukcije *far rivelare*, bos. *istaknuti*) i *confermare* (bos. *potvrditi*). Izbor prošloga glagolskog vremena je drugačiji kod prevodioca B. Upotrebom *imperfetta* glagolâ *rendere* (dio je glagolskog izraza *rendersi conto*, bos. *shvatati*), *domandare* (bos. *tražiti*), *fare* (dio je kauzativne konstrukcije *far rivelare*, bos. *isticati*) i *confermare* (bos. *potvrđivati*), ovaj prevodilac naglašava sljedeće: mladić je uvijek i svuda shvatao šta hoće i šta mu treba i to je tražio, svaki put kada je to bilo potrebno; trajala je i eventualno se ponavljala aktivnost isticanja utjecaja koji je von Miterer imao na fratre, a i fratri su svojim ponašanjem to odobravali.

(127)

A: *Dok je bio mlad, Davil je sebi često postavljao pitanje /.../ (str. 69)*

S: *Finché era stato giovane egli si era posto spesso il problema /.../ (str. 83)*

B: *Quando era ancora giovane Daville si chiedeva spesso /.../ (str. 97)*

Vršenje radnje, koje je Davil imao običaj izvoditi u prošlosti, *dok je bio mlad*, Andrić izražava perfektom nesvršenoga glagola *postavljati* i kombinira ga sa deverbativnom imenicom *pitanje*. Ovom izrazu dodaje još i prilog *često*, leksičko sredstvo pomoću kojeg se precizira manje ili više redovno ponavljanje aktivnosti kojoj se prepuštao Davil u svojim razmišljanjima o vrijednostima koje posjeduje – razgovor sa samim sobom i analiza vlastitih kvaliteta. Tako je označena iterativna varijanta nesvršenog aspekta navedenoga glagolskog izraza. Prevodilac B povratni glagol *chiedersi* (bos. *pitati se*) izražava *imperfettom* i, na taj način, prenosi nijansu nesvršenog aspekta iz izvornog teksta. Učestalost ponavljanja vršenja aktivnosti izražene navedenim glagolom ovaj prevodilac dodatno određuje prilogom *spesso* (bos. *često*). Prevodilac S je upotrijebio *trapassato prossimo* glagolskog izraza *porsi il problema* (bos. *postaviti pred sebe neki problem*, odnosno *razmišljati o nekom problemu*). Iako je i ovaj izraz određen prilogom *spesso*, upotreba *trapassato prossima* vremenski je ograničila trajanje izvršenja aktivnosti koju je obavljao Davil u periodu *kada je bio mlad*. Tako bi se moglo zaključiti da je Davil u nekoliko navrata *postavio pred sebe problem o kojem je razmišljao*, a ta je aktivnost, svaki put kada bi se desila, bila završena u jednom trenutku u prošlosti.

(128)

A: *Dva konzula su se gledala, oči u oči, nastojeći da ne budu usiljeni u razgovoru /.../ (str. 83)*

S: *I due consoli si guardarono in faccia cercando di rendere la conversazione più disinvolta /.../ (str. 99)*

B: *I due consoli si guardavano negli occhi, cercando di non essere troppo impacciati /.../ (str. 116)*

Andrić opisuje scenu u kojoj su dva konzula razgovarala i istovremeno gledala jedan drugoga u oči, vodeći pri tome računa o svom držanju, ali i trudeći se da budu što opušteniji. Za taj opis koristi perfekt glagola *guardarsi* se kako bi izrazio kontinuiranost odvijanja aktivnosti međusobnog posmatranja. *Imperfetto* je prošlo glagolsko vrijeme pomoću kojeg i prevodilac B izražava trajni karakter nesvršenog aspekta uzajamno-povratnoga glagola *guardarsi* (bos. *posmatrati se uzajamno*). U njegovoj je interpretaciji iskaza vidljivo da su konzuli neprestano gledali jedan drugoga u oči dok su se, u isto vrijeme, silno trudili da se ponašaju što prirodnije. *Passato remoto* je prošlo vrijeme kojim prevodilac S izražava uzajamno-povratni glagol *guardarsi* (bos. *pogledati se*). Na taj je način ovaj prevodilac istakao prošlu radnju koja ima svršeni aspekt s naglašavanjem završnog trenutka izvršenja opisane aktivnosti. Dakle, prevodilac S smatra da su konzuli, dok su razgovarali i pokušavali da pokažu svoju neusiljenost u razgovoru, pogledali jedan drugome u lice u jednom trenutku u prošlosti.

(129)

A: *Konzul i mladić su ćutali.* (str. 113)

S: */.../ il console e il giovane tacquero.* (str. 135)

B: *Il console e il giovane tacevano.* (str. 159)

Andrićev opis trenutka u kojem su se konzul i mladić, šuteći, prepustili razmišljanjima izražen je perfektom glagola *ćutati*. Ovako izraženim glagolom označeno je da je stanje kada su konzul i mladić šutjeli neprekidno trajalo u prošlosti. Nesvršeni aspekt glagola *tacere* (bos. *šutjeti*) prevodilac B izražava *imperfettom*. Dakle, u njegovoj je interpretaciji također naglašeno neprekidno trajanje stanja šutnje, koje je izraženo navedenim glagolom. Prevodilac S se odlučuje za upotrebu *passato remota* glagola *tacere* (bos. *zašutjeti*), što radnji izraženoj ovim glagolskim vremenom daje sasvim drugi karakter. Ne radi se više o opisu trenutka u kojem su konzul i mladić šutjeli, nego se precizira trenutak kada su oni zašutjeli, odnosno počeli šutjeti. Dakle, izražen je početnosvršeni glagolski aspekt navedenoga glagola, odnosno svršeni početak glagolske radnje.

(130)

A: *Svaki je svome suparniku pridavao snage i osobine* /.../ (str. 85)

S: *Ciascuno dei due poi alla fine mise fortemente in rilievo* /.../ (str. 101–102)

B: *Ognuno attribuiva naturalmente al proprio antagonista doti e qualità* /.../ (str. 119)

Perfektom glagola *pridavati* Andrić izražava durativni aspekt navedenoga glagola, kojim se označava aktivnost davanja pozitivnih osobina (jedan drugome), koju su obavljala dva konzula dok su dugo sastavljali službene izvještaje o svom prvom susretu. Prevodilac B *imperfettom* izražava glagol *attribuire* (bos. *pripisivati*), na osnovu čega zaključujemo da način označavanja neprekidnog vršenja aktivnosti predstavljene navedenim glagolom odgovara onom koji je ponuđen u izvornom tekstu. Za razliku od njega, prevodilac S u svojoj interpretaciji koristi *passato remoto* glagola *mettere* (dio je glagolskog izraza *mettere in rilievo*, bos. *istaknuti*) i tako izražava da je aktivnost isticanja osobina, koju su konzuli izvršili u prošlosti, ograničena na jedan trenutak.

(131)

A: *Dečak je postepeno ulazio u pisarske poslove.* (str. 99)

S: *Pian piano il ragazzo entrò nelle faccende della cancelleria.* (str. 118)

B: *Il ragazzo partecipava sempre più ai lavori di cancelleria* /.../ (str. 138)

U ovom iskazu Andrić koristi perfekt glagola *ulaziti* kako bi istakao da se aktivnost učenja i ozbiljnog bavljenja pisarskim poslovima odvijala postepeno u prošlosti. Nesvršeni aspekt glagolske radnje prepoznaje se i kod prevodioca B, koji koristi *imperfetto* glagola *partecipare* (bos. *učestvovati*). Tako ovaj prevodilac objašnjava da je dečak sve više i kontinuirano učestvovao u bavljenju pisarskim poslovima u vremenski neograničenom trenutku u prošlosti, a tu kontinuiranost označava i priloškim izrazom *sempre più* (bos. *sve više*). Iako prevodilac S koristi izraz *pian piano* (bos. *postepeno*), kojim se ističe progresivnost, odnosno postepenost odvijanja radnje, u njegovoj je interpretaciji opisano da je dečak postepeno ušao u pisarske poslove. Dakle, *passato remotom* glagola *entrare* (bos. *ući*) istaknuto je da je aktivnost ulaska u pisarske poslove precizno određena na vremenskoj osi i da joj je trajanje ograničeno.

(132)

A: *Prelazio je u Beograd zbog poverljivih poslova, saslušavao strance u karantinu.* (str. 100)

S: *Andò poi a Belgrado con missioni di fiducia, e fece l'interrogatorio degli stranieri in quarantena.* (str. 119)

B: *Andò a Belgrado per sbrigare missioni di fiducia: interrogava gli stranieri in quarantena /.../* (str. 140)

Nesvršene glagole *prelaziti* i *saslušavati* Andrić izražava perfektom kako bi označio aktivnosti koje su se obično dešavale u prošlosti. Istaknuta je, dakle, učestalost vršenja radnji, odnosno činjenica da je *mladić* više puta u vremenskim razmacima *odlazio u Beograd* i *saslušavao strance*. Prevodilac S ističe da je *mladić* otišao u Beograd i da je saslušao strance, što se zaključuje na osnovu upotrebe *passato remota* glagolâ *andare* (bos. *otići*) i *fare* (dio je glagolskog izraza *fare l'interrogatorio*, bos. *saslušati nekoga*). Upotrebom ovog prošloga glagolskog vremena označen je završetak izvršenja aktivnosti izraženih navedenim glagolima. U svojoj interpretaciji i prevodilac B glagol *andare* izražava *passato remotom*, ali upotrebom *imperfetta* glagola *interrogare* (bos. *ispitivati*), ističe iterativnu varijantu kontinuiranog aspekta navedenih glagola.

(133)

A: *Rota se već osećao prevaren i premoren /.../* (str. 101)

S: */.../ Rotta si sentì già disingannato e stanco /.../* (str. 121)

B: */.../ Rotta si sentiva già ingannato e stanco /.../* (str. 142)

Andrić koristi perfekt glagola *osećati se* kako bi opisao stanje u kojem se nalazio Rota u periodu života kada je shvatao da je prevaren i premoren. Glagolom *osećati se* Andrić označava neprekidnost trajanja Rotinog spoznavanja stanja u kojem se nalazio. Potpuno isti karakter stanju označenom povratnim glagolom *sentirsi* (bos. *osjećati se*) daje i prevodilac B i to tako što navedeni glagol izražava *imperfettom*. Na taj je način označena varijanta kontinuiranosti nesvršenog aspekta tog povratnoga glagola, kojom je istaknuto da se Rota osjećao prevarenim i umornim. Izrazivši *passato remotom* povratni glagol *sentirsi* (bos. *osjetiti se*), prevodilac S naglašava da je Rota u jednom trenutku u prošlosti postao svjestan činjenice da je prevaren i umoran, a to znači da je ta spoznaja bila vremenski ograničena u prošlosti.

b-5) prevodilac S koristi *trapassato prossimo*, prevodilac B koristi *imperfetto*

U narednim ćemo primjerima analizirati na koji način Andrić opisuje atmosferu u kojoj se kontinuirano odvijaju razne aktivnosti.

(134)

A: /.../ našao se opet lice u lice sa tišinom noći koja **je** sporo **odmicala**. (str. 121)

S: /.../ si ritrovò faccia a faccia col silenzio che **si era** per poco **allontanato**. (str. 145)

B: /.../ si ritrovò di nuovo faccia a faccia con il silenzio della notte che **avanzava** lentamente. (str. 170)

(135)

A: U Bosni **je postajalo** tešnje i mračnije, sukobi sve češći, život sve teži i sa sve manje reda i izvesnosti. (str. 12)

S: L'orizzonte in Bosnia **si era fatto** sempre più stretto e più fosco, gli scontri eran divenuti più frequenti, la vita sempre più dura, l'ordine e la sicurezza sempre più precari. (str. 13)

B: In Bosnia la situazione **diventava** sempre più difficile e buia, gli scontri sempre più violenti, la vita sempre più dura, mentre il disordine e l'incertezza dilagavano. (str. 14)

(136)

A: U Konaku **se nije** ništa **dešavalo**. (str. 284)

S: /.../ nulla **era avvenuto** al konak. (str. 339)

B: Nel Konak **non accadeva** nulla. (str. 402)

Budući da je Andrić perfektom izrazio nesvršene glagole *odmicati*, *postajati* i *dešavati se*, jasno je da je imao namjeru naglasiti da su se aktivnosti dešavale postepeno i bez prekida (nazirao se kraj noći; postepeno su se ispoljavale negativne manifestacije, koje su bile odraz dešavanja u Bosni; evidentne promjene u zemlji nisu utjecale na odvijanje uobičajenih aktivnosti u Konaku). Trajnost u izvršavanju navedenih radnji shvatio je i prevodilac B i izražava ih *imperfettom* glagolâ *avanzare* (bos. *napredovati*), *diventare* (bos. *postajati*) i *accadere* (bos. *dogadati se*). Međutim, prevodilac S se odlučuje za upotrebu *trapassato prossima* glagolâ *allontanarsi* (bos. *udaljiti se*), *farsi* (bos. *postati*) i *avvenire* (bos. *desiti se*). Na

ovaj je način precizirao na vremenskoj osi izvršenje radnji iz navedenih opisa i označio njihov završni trenutak.

I u naredna se tri primjera uočava da se prevodioci odlučuju za upotrebu različitih prošlih glagolskih vremena, te na različite načine interpretiraju glagolski aspekt u odnosu na izvorni tekst.

(137)

A: *Strast za štednjom potiskivala je kod njega sve drugo.* (str. 102)

S: *.../ la passione del risparmio aveva preso ormai il sopravvento su ogni cosa.* (str. 122)

B: *La sua passione per il risparmio metteva tutto il resto in secondo piano.* (str. 143)

(138)

A: *Travnička čaršija .../ pratila je godinama pokušaje Selima III .../* (str. 136)

S: *Il mercato di Travnik .../ aveva seguito per anni i tentativi di Selim III .../* (str. 163)

B: *La gente della čaršija .../ seguiva da anni i tentativi di Selim III .../* (str. 192)

(139)

A: *Ona nije krila svoje nepoverenje i svoju mržnju prema sultanovim nastojanjima i ona je to izražavala često .../* (str. 136)

S: *.../ i bosniaci non avevano nascosto la loro diffidenza e la loro avversione per i tentativi del Sultano, anzi avevano manifestato spesso .../* (str. 163)

B: *I bey non nascondevano la loro diffidenza e il loro odio verso i disegni del sultano, anzi, li manifestavano spesso .../* (str. 192)

Kontinuiranost odvijanja aktivnosti izraženih nesvršenim glagolima *potiskivati*, *pratiti*, *kriti* i *izražavati*, Andrić obilježava perfektom. Tako se zaključuje da su se aktivnosti označene navedenim glagolima vršile postepeno i bez prekidanja, a to znači sljedeće:

(137) U jednom periodu njegovog života (kada je bio mlađi) Rotina je strast za štednjom bila toliko jaka da nije dozvoljavala drugim strastima i drugim osjećanjima da dođu do izražaja – *potiskivala ih je*.

(138) Travnička čaršija je godinama pomno primala i analizirala obavještenja o pokušajima Selima III da preuredi Tursku Carevinu – *pratila je njegove pokušaje*.

(139) Travnička čaršija je otvoreno pokazivala *svoje nepoverenje i svoju mržnju prema sultanovim nastojanjima – nije ih krila* i to je često davala do znanja i drugima – *izražavala je* to tako što je slala izvještaje u Carigrad.

U sva tri slučaja prevodilac S navedene aktivnosti označava *trapassato prossimo* ističući tako da su aktivnosti potiskivanja (označena izrazom *prendere il sopravvento*, bos. *nadmašiti*), praćenja (označena glagolom *seguire*, bos. *pratiti*), skrivanja (označena glagolom *nascondere*, bos. *sakriti*) i izražavanja (označena glagolom *manifestare*, bos. *objaviti*) bile vremenski ograničene i da su izvršene u određenom trenutku u prošlosti. Ipak, prisustvo priloških odrednica u nekim slučajevima izražavanja navedenih aktivnosti (*per anni*, bos. *godinama*, *spesso*, bos. *često*) olakšava razumijevanje prave varijante izražavanja kontinuiranog aspekta navedenih glagola.

Osim što upotrebom odgovarajućih priloških odredbi (*da anni*, bos. *godinama*, *spesso*, bos. *često*) dodatno određuje značenje glagolskog izraza *mettere in secondo piano* (bos. *stavljati u drugi plan*) i glagolâ *seguire* (bos. *pratiti*), *nascondere* (bos. *kriti*) i *manifestare* (bos. *obavještavati*), prevodilac B sve navedene glagole izražava *imperfettom*. Tako pokazuje da je u potpunosti prenio durativnu varijantu nesvršenog aspekta upotrijebljenih glagola, odnosno pokazuje da je Rotina strast za štednjom sve drugo stavljala u drugi plan; da je travnička čaršija godinama pratila kako je Selim III pokušavao preurediti Tursku Carevinu; da travnička čaršija nije krila svoje nepovjerenje i mržnju prema tim nastojanjima Sultana III i o tome je često obavještavala i druge.

b-6) prevodilac S koristi *trapassato prossimo*, prevodilac B koristi *passato remoto*

(140)

A: *To je sve gledao i slušao dečak /.../ dok mu oduševljena svetina koja je stajala iza njega nije nabila na oči njegov /.../ šešir /.../ (str. 52)*

S: *Queste cose egli aveva visto e udito da ragazzo /.../ interrotto bruscamente dal popolo entusiasta che, pigiandosi alle sue spalle, gli aveva calcato sugli occhi il cappello /.../ (str. 63)*

B: *Il ragazzo guardò e ascoltò tutto questo /.../ fino al momento in cui la folla entusiasta, che premeva dietro di lui, non gli aveva calcato sugli occhi il cappello /.../ (str. 72)*

(141)

A: *Na kraju, predlagao je da ona, ako baš neće da ide, ostane sa detetom u Beču.* (str. 92)

S: */.../ ed infine le aveva proposto, se proprio non voleva venire, di rimanere con la figlia a Vienna.* (str. 110)

B: *Infine le propose, se proprio non se la sentiva di partire, di rimanere con la figlia a Vienna.* (str. 129)

Ove smo primjere izdvojili zbog toga što način izražavanja glagolske radnje u prijevodima nije vjeran onom koji je predstavljen u izvornom tekstu. Dok Andrić perfektom označava durativnost u odvijanju aktivnosti, prevodioci se odlučuju za upotrebu dva različita prošla glagolska vremena kako bi označili finitivnost izvršenja glagolske radnje.

Perfektom glagolâ *gledati* i *slušati*, Andrić opisuje trajanje odvijanja aktivnosti pažljivog praćenja dešavanja čulom vida i čulom sluha, koje je zadivljeni dječak izvršavao. Odvijanje tih aktivnosti je trajalo do određenog trenutka u prošlosti – *dok mu svetina nije nabila šešir na oči*. Perfekt glagola *predlagati* Andrić koristi kako bi izrazio neprekidno vršenje aktivnosti iznošenja ideja kojima je von Miterer namjeravao olakšati Ani Mariji donošenje odluke u vezi s planiranjem života u budućnosti.

Iako prevodioci ne koriste isto prošlo svršeno glagolsko vrijeme, navedene aktivnosti posmatraju na isti način. Prevodilac S koristi *trapassato prossimo* glagolâ *vedere* (bos. *vidjeti*), *udire* (bos. *čuti*) i *proporre* (bos. *predložiti*), a prevodilac B koristi *passato remoto* glagolâ *guardare* (bos. *gledati*), *ascoltare* (bos. *slušati*) i *proporre* (bos. *predložiti*). U obje je interpretacije istaknuto da je dječak sve vidio i čuo u jednom trenutku u prošlosti, odnosno izvršenje navedenih aktivnosti je ograničeno na određeni trenutak u prošlosti – trenutak kada je dječaku *svetina nabila šešir na oči*. Upotreba vezničkog izraza *fino al momento in cui* (bos. *sve do trenutka kada*), kojim se uvodi vremenska rečenica, pokazuje da su aktivnosti izražene predikatima glavne i koordinirane rečenice potrajale u prošlosti i završile se u trenutku kada je *dečaku svetina nabila šešir na oči*.

Na isti način prevodioci posmatraju i aktivnost izraženu *trapassato proximom* (prevodilac S) i *passato remotom* (prevodilac B) glagola *proporre*. Prema njihovoj interpretaciji, dok je von Miterer tješio Anu Mariju i stišavao njena osjećanja, u jednom trenutku joj je saopćio svoj prijedlog o planiranju i organiziranju života u budućnosti.

b-7) prevodilac S koristi *passato remoto*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo*

(142)

A: Davil ga je predstavio veziru i glavnim ljudima u Konaku, ali mladić **je** ostalo **svršavao** sam. (str. 60)

S: Daville l'aveva presentato al visir e ai dignitari del konak, ma il giovane **sbrigò** poi tutto il resto da solo. (str. 72)

B: Daville lo aveva presentato al visir e alle persone più influenti nel Konak; per il resto des Fossés **se l'era sbrigata** da solo. (str. 83)

(143)

A: Komandant ga **je posmatrao** ukočeno nekim svetlim očima kao u pijanog čoveka. (str. 74)

S: Il comandante lo **guardò** fisso con gli occhi luminosi, come si guarda un ubriaco /.../ (str. 88)

B: Il comandante lo **aveva guardato** fisso e i suoi occhi brillavano come quelli di un ubriaco /.../ (str. 103)

I u ovoj se grupi primjera primjećuje kako se prevodioci ne slažu u načinu izražavanja prošle radnje u odnosu na izvorni tekst. Za razliku od prethodnog slučaja, radnju koja je precizno određena na vremenskoj osi prevodilac S izražava *passato remotom*, a prevodilac B se odlučuje za *trapassato prossimo*. Međutim, iako koriste različita prošla vremena, semantička i aspekatska vrijednost iskaza je ista kod oba prevodioca.

Andrić koristi perfekt glagolâ *svršavati* i *posmatrati* kako bi izrazio proces vršenja aktivnosti samostalnog dovođenja do kraja poslova na koje je Defose nailazio (142), te proces vršenja aktivnosti kontinuiranog usmjerenja pogleda koji je iznenađeni *komandant mesta* upućivao Defoseu kako bi izrazio čuđenje zbog postavljenog pitanja (143).

Odlučivši se za upotrebu *passato remota* i *trapassato prossima*, prevodioci u svojim interpretacijama ograničavaju izvršenje radnje na jedan trenutak u prošlosti. Glagolom *sbrigare* (bos. *obaviti*), kombinacijom tog glagola sa zamjenicama *si* i *la* – *sbrigarsela* (bos. *izvršiti*) i glagolom *guardare* (bos. *pogledati*) označen je apsolutni završetak izvršavanja aktivnosti obavljanja poslova, koje je Defose imao pred sobom, te usmjerenja pogleda prema Defoseu, kojim je komandant izrazio svoje iznenađenje.

b-8) prevodilac S koristi *passato prossimo*, prevodilac B koristi *trapasato prossimo*

(144)

A: /.../ *pred ovakvim zidom pred kakvim je noćas stajao pukovnik fon Miterer.* (str. 128)

S: /.../ *davanti ad un muro simile a quello di fronte al quale si è fermato questa notte il colonnello von Mitterer.* (str. 153)

B: /.../ *davanti a un muro come quello che aveva incontrato quella notte il colonnello von Mitterer.* (str. 180)

Ovo je još jedan primjer u kojem se vidi kako nije usklađen način izražavanja prošle radnje u izvornom tekstu i u interpretaciji na italijanskom jeziku. Andrić je glagol *stajati* izrazio perfektom kako bi označio kontinuirano trajanje stanja mirovanja u kojem se nalazio von Miterer, odnosno njegovog boravljenja pored prozora. Prevodioci, međutim, navedeno stanje izražavaju *passato proximom* povratnoga glagola *fermarsi* (bos. *stati, zastaviti se*) i *passato remotom* glagola *incontrare* (bos. *naći*). Na taj su način opisali trenutak u kojem je von Miterer ugledao *zid od leda i mraka*, a nadao se da će iza zavjesa u mračnoj noći naći neku utjehu za svoju muku zbog pisanja molbe za premještaj.

b-9) prevodilac S koristi *futuro semplice*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(145)

A: Tako **su** /.../ **živela** dva konzula sa svojim porodicama i svojim saradnicima. (str. 85)

S: Così /.../ **vivranno** i due consoli con le loro famiglie ed i loro collaboratori. (str. 102)

B: Ormai, dunque, /.../ **vivevano** i due consoli con le loro famiglie e i loro collaboratori. (str. 119)

I u ovom se primjeru vidi kako se prevodioci odlučuju za upotrebu različitih glagolskih vremena, ali oba prevodioca ispravno prenose nesvršeni aspekt glagola iz izvornog teksta. Durativnu varijantu vršenja aktivnosti provođenja života u Travniku Andrić je izrazio perfektom glagola *živeti*. Oba prevodioca za označavanje neprekidnog vršenja navedene aktivnosti koriste glagol *vivere* (bos. *živjeti*), ali prave razliku u načinu izražavanja tog glagola. Dok se prevodilac B opredjeljuje za upotrebu *imperfetta* nave-

denoga glagola (*konzuli su živjeli sa svojim porodicama*) i tako na uobičajen način izražava imperfektivnost u prošlosti, prevodilac S koristi *futuro semplice* istoga glagola (*konzuli će živjeti sa svojim porodicama*). To je tzv. historijski ili pripovjedački futur, kojim se označava budućnost u odnosu na trenutak iz prošlosti. Ova je vrsta futura karakteristična za pripovjedački stil izražavanja i veoma ga često koristi i sâm Andrić u svojim djelima.

U primjerima iz kategorija b-10 i b-11 prevodioci koriste različita glagolska vremena, ali ćemo te primjere, zbog njihove specifičnosti, posmatrati paralelno.

b-10) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *imperfetto*
(146)

A: /.../ **odbijao je** vezir svaku utehu. (str. 327)

S: /.../ **risponde** il visir refrattario ad ogni consolazione. (str. 391)

B: *Il visir rifiutava ogni parola di conforto.* (str. 461)

b-11) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *passato remoto*
(147)

A: /.../ **govorio je** Davilu opraštajući se. (str. 327)

S: /.../ **dice** egli a Daville congedandosi. (str. 391)

B: /.../ **augurò** a Daville accomiatandosi. (str. 462)

Perfektom glagolâ *odbijati* i *govoriti* Andrić je naglasio da je vezir, razgovarajući sa Davilom, kontinuirano davao odgovore na postavljena pitanja i iznosio svoje komentare. Za izražavanje tih aktivnosti prevodilac S koristi *presente* glagolâ *rispondere* (bos. *odgovarati*) i *dire* (bos. *reći*). Upotreba sadašnjeg vremena se može opravdati činjenicom da je riječ o označavanju vršenja uobičajene glagolske radnje, koja se može odnositi na bilo koje vrijeme. Trajanje odvijanja navedenih aktivnosti prevodilac B posmatra drugačije. Glagol *rifiutare* (bos. *odgovarati*) izražava *imperfettom*, a to je glagolsko vrijeme kojim označava aktivnost kontinuiranog davanja odgovora na pitanja koja Davil postavlja veziru. Za označavanje izvršenja aktivnosti iskazivanja dobrih želja prije rastanka, ovaj je prevodilac upotrijebio *passato remoto* glagola *augurare* (bos. *poželjeti*) i tako je trajanje navedene aktivnosti vremenski ograničio u prošlosti.

b-12) prevodilac S koristi *condizionale composto*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(148)

A: *Nije mogao da prežali kad bi mu miševi zaista pojeli zečje salo /.../ (str. 210)*

S: *Certo non avrebbe potuto sopportare il colpo se i topi gli avessero mangiato davvero l'unguento di lepre /.../ (str. 251)*

B: *Quando i topi gli mangiavano il suo unguento a base di grasso di coniglio /.../ non riusciva a darsi pace. (str. 298)*

(149)

A: *Dirnut, Davil je hteo nešto da kaže /.../ (str. 348)*

S: *Daville, commosso, avrebbe voluto dire subito qualcosa /.../ (str. 416)*

B: *Commosso, Daville voleva dire qualcosa /.../ (str. 492)*

Andrić je perfektom glagolâ *moći* i *hteti* izrazio durativni karakter odvijanja radnje označene prezentom glagolâ *prežaliti* i *kazati*. Na ovaj način, insistira na označavanju:

(148) neposjedovanja sposobnosti za obavljanje aktivnosti prestanka žaljenja zbog eventualnog gubitka izuzetno vrijedne stvari (ova je aktivnost izražena glagolom *prežaliti*)

(149) posjedovanja želje da se nešto saopći (ova je aktivnost izražena glagolom *kazati*)

Neprekidnost u odvijanju navedenih aktivnosti prevodilac B izražava *imperfettom* glagolâ *riuscire* (bos. *polaziti (kome) za rukom*; budući da ovdje prethodi glagolskom izrazu *darsi pace*, bos. *smiriti se*, zaključuje se da izražava posebnu nijansu semantičke vrijednosti navedenog izraza) i *volere* (bos. *htjeti*, ovdje je u službi modalnoga glagola i posebno označava semantičku vrijednost glagola *dire*, bos. *reći*). Ovo je najčešći način izražavanja ove vrste nesvršenoga glagolskog aspekta.

Iako koristi leksička sredstva koja imaju istu semantičku vrijednost, prevodilac S se odlučuje za potpuno drugačiji način izražavanja vršenja navedenih aktivnosti. Složenim oblikom kondicionala (*condizionale composto*) izražava modalne glagole *potere* (bos. *moći*, ovim se glagolom posebno ističe značenje glagola *sopportare*, bos. *podnijeti* – ističe se mogućnost za izvršavanje radnje označene navedenim glagolom) i *volere* (bos. *htjeti*, ovdje dodatno određuje značenjsku vrijednost glagola *dire*, bos. *reći*)

– naglašava se želja za izvršavanjem aktivnosti izražene navedenim glagolom). U prvom slučaju, složenim oblikom kondicionala izražen je predikat glavne rečenice, koja čini dio složene pogodbene rečenice, odnosno iskaza kojim se označava apsolutna irealnost u izvršavanju uslova označenog predikatom zavisne rečenice (ovaj je predikat izražen glagolom *mangiare*, bos. *pojesti*, u *congiuntivo trapassatu*). U drugom slučaju, složenim oblikom kondicionala prevodilac je vjerovatno želio označiti pretpostavku o eventualnom izvršenju navedene aktivnosti u prošlosti.

4.1.2. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog aoristom

U ovom ćemo poglavlju analizirati primjere u kojima Andrić upotrebljava aorist kako bi opisao radnju, stanje ili zbivanje koja se desila u prošlosti i čije je trajanje ograničeno na temporalnoj osi. Budući da se aorist najčešće koristi u pripovjedačkom načinu izražavanja, isticanje stilske obilježenosti iskaza je osnovna funkcija koju ovaj glagolski oblik ima u Andrićevom romanu. Aoristom su izraženi samo svršeni glagoli i u analizi ćemo naglasiti vrste svršenoga glagolskog aspekta pojedinih glagola.

Iako je jasno da ne treba uvijek izjednačavati aorist i *passato remoto*³⁵, zanimljivo je da u interpretaciji na italijanskom jeziku nismo pronašli mnogo primjera upotrebe *passato remota*, prošloga glagolskog vremena kojim prevodioci označavaju “punktualnu radnju kratkog trajanja” (Džindo, 2010, str. 75).

U zavisnosti od načina na koji su prevodioci interpretirali izvorni tekst, primjere ćemo podijeliti u sljedeće dvije grupe: a) primjeri u kojima su prevodioci uskladili način izražavanja prošlosti i b) primjeri u kojima prevodioci nude različita rješenja za izražavanje prošle radnje.

- a) Analiza primjera u kojima su prevodioci uskladili način izražavanja prošlosti u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *passato remoto*

(150)

A: *Izgovorivši ljutito poslednje reči, Hamdi-beg zastade i u potpunoj tišini odbi jedan dim pa nastavi /.../ (str. 7)*

S: *E pronunziate con aria risentita queste ultime parole Hamdibeg si alzò, e fra il silenzio generale buttò fuori un po' di fumo, poi continuò /.../ (str. 8)*

³⁵ Karakteristike ovog prošlog svršenog vremena predstavili smo u uvodnom dijelu.

B: *Dopo aver pronunciato con rabbia le ultime parole, Hamdi-bey fece una pausa e nel silenzio assoluto emise un'altra voluta di fumo, poi concluse /.../ (str. 8)*

Upotrebom aorista glagolâ *zastati*, *odbiti* i *nastaviti*, Andrić je istakao najprije prekid aktivnosti koja se odvijala u prošlosti (Hamdibegovo iznošenje razmišljanja, zaključaka i savjeta u vezi sa dolaskom konzula u Travnik), potom trenutno izvršenje druge dvije aktivnosti (odbijanje dima cigare i nastavljanje iznošenja zaključaka u vezi sa događajem koji je izazvao veliku pažnju svih prisutnih na *Sofi*). Prevodioci su složni kod upotrebe prošlog svršenog vremena – koriste *passato remoto*. Međutim, kada se radi o upotrebi leksičko-semantičkih elemenata, postoje bitne razlike. Za razliku od prevodioca B, koji pravilnim odabirom leksike zadržava i semantičke karakteristike iskaza (*passato remotom* izražava glagol *fare*, ovdje je dio izraza *fare una pausa*, bos. *napraviti pauzu*), prevodilac S upotrebljava glagol *alzarsi* (bos. *ustati*) u *passato remotu* i iskazu daje sasvim drugo značenje. Iako se pravilnom upotrebom prošlog svršenoga glagolskog vremena prenosi glagolski aspekt iz izvornog teksta, zbog neadekvatnog odabira glagola, ovakvom se interpretacijom daje do znanja da je vršilac radnje u jednom trenutku ustao, a onda izvršio preostale aktivnosti. Međutim, vršilac radnje nije ustao, nego je u jednom trenutku zastao, odnosno zaustavio se u izlaganju svojih razmišljanja, a potom je izvršio druge aktivnosti (odbio je dim cigare i ponovo počeo iznositi svoja razmišljanja i zaključke o dolasku konzula u Travnik). Kada je riječ o interpretiranju aktivnosti koje, nakon kratke pauze, izvršava Hamdibeg, oba prevodioca prenose svršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta. *Passato remoto* je glagolsko vrijeme kojim izražavaju glagole *buttare* (dio je izraza *buttare fuori un po' di fumo*, bos. *odbiti malo dima*) i *emettere* (dio je izraza *emettere un'altra voluta di fumo*, bos. *odbiti još jedan kolut dima*) i glagole *continuare* (bos. *nastaviti*) i *concludere* (bos. *zaključiti*) naglašavajući tako da je izvršenje aktivnosti označenih navedenim glagolima ograničeno u prošlosti (Hamdibeg je nakon kraće pauze odbio dim i nastavio, odnosno zaključio svoje izlaganje).

I u naredna ćemo tri primjera našu pažnju fokusirati samo na upotrebu aorista i *passato remota*.

(151)

A: *Pijani ludak je žmirkao pred strancem a onda **se zatrča**, **uze** kantarsku sohu ispred jednog dućana i **pođe** pravo put njega.* (str. 63)

S: *Lubriaco batté gli occhi davanti allo straniero, poi **corse a prendere** un'asta di bilancia davanti ad un negozio e **si diresse** dritto verso di lui.* (str. 76)

B: *Il pazzo, ubriaco, strizzava gli occhi davanti allo straniero. Poi **corse a prendere** l'asta di una bilancia davanti a una bottega e **si diresse** dritto verso di lui.* (str. 89)

(152)

A: *Sada kad se prvi put otvorila pred njim ta nepoznata kapija, odred mame-luka **se razdvoji** i **sjaha** a Davil sa užom pratnjom ujaha u dvorište.* (str. 24)

S: *Ora, quando per la prima volta si fu aperta davanti a lui la porta sconosciuta il reparto dei mammalucchi **si divise in due** e **scese da cavallo**, mentre Daville col resto del seguito entrò nel cortile.* (str. 29)

B: *Quando quel portone sconosciuto si aprì davanti a Daville per la prima volta, il reparto dei mammalucchi **si disperse** e gli uomini **scesero da cavallo**, mentre lui entrava nella corte con il suo seguito.* (str. 33)

(153)

A: *Iznenaden, mladić **se zagleda** u to lice i **vide** kako ta snažna usta lako zadržtaše na krajevima, kao od uzdržanog plača, dok su smeđe oči sjale osmejkom koji nisu mogle da sakriju.* (str. 167)

S: *Sorpreso, il giovane **guardò** quel volto e **si accorse** che quella bocca forte tremava leggermente agli angoli, come per un pianto rattenuto, mentre gli occhi bruni splendevano di un sorriso che non riuscivano a nascondere.* (str. 200)

B: *Sorpreso, il giovane **guardò** quel volto e **vide** la forte bocca di lei tremare leggermente agli angoli come per un pianto trattenuto, mentre gli occhi scuri splendevano di un sorriso impossibile da nascondere.* (str. 235–236)

Osim što su gotovo u potpunosti uskladili upotrebu leksičkih elemenata, prevodioci su u suglasju i kod izražavanja odvijanja glagolske radnje (označena je predikatima koordiniranih rečenica) u odnosu na izvorni tekst. Andrić aoristom glagolâ *zatrčati se*, *uzeti*, *poći*, *razdvojiti se*, *sjahati*, *zagledati se* i *videti*, izražava aktivnosti koje su se, jedna nakon druge, izvršile u kratkom vremenu u prošlosti (istaknute su nijanse svršenoga glagolskog aspekta).

(151) Našavši se pred strancem, *pijani ludak* je, nakon učestalog ponavljanja aktivnosti naizmjeničnog zatvaranja i otvaranja očiju, naprije izvršio radnju čiji je kraj označen na samom početku njenog izvršenja – zatrčao se (izražen je početnosvršeni aspekt glagola *zatrčati se*), zatim je izvršio aktivnost koja je ograničena na jedan trenutak u prošlosti – uzeo je kantarsku sohu (izražen je trenutnosvršeni aspekt glagola *uzeti*) i, konačno, izvršio je još jednu aktivnost završenu u određenom trenutku u prošlosti – izazivački je krenuo prema Defoseu (izražen je trenutnosvršeni aspekt glagola *krenuti*).

(152) Kada su se otvorila vrata Konaka, pred kojima se nalazio Davil u pratnji stražarâ na konjima, stražari su se odjednom podijelili u dvije grupe, a potom su sišli s konjâ. Dakle, istaknut je trenutnosvršeni aspekt glagolâ *razdvojiti se* i *sjahati*, kojima je označeno potpuno izvršenje aktivnosti koje su se desile iznenada i veoma kratko trajale u prošlosti.

(153) Budući da nije očekivao da će, u trenutku kada je prolazio pored Jelke, djevojka podići glavu i pokazati mu svoje lice, Defose je bio zatečen takvom njenom reakcijom, te je uperio pogled prema njoj i zadržao ga na njenom licu dovoljno dugo da, na osnovu pokreta njenih usta i očiju, shvati kako se djevojka osjećala u tom trenutku. I u ovom je slučaju istaknut trenutnosvršeni aspekt upotrijebljenih glagola (*zagledati se* i *videti*).

Nabrajanje aktivnosti, čije je izvršenje ograničeno na određeni trenutak u prošlosti, oba prevodioca izražavaju *passato remotom* sljedećih glagola:

(151) *correre* (dio je izraza *correre a prendere*, bos. *potrčati sa namjerom da se nešto uzme*) i *dirigersi* (bos. *uputiti se*). Iako radnju glavne rečenice izražavaju različitim prošlim vremenima (prevodilac S koristi *passato remoto* glagola *battere*, dio je izraza *battere gli occhi*, bos. *žmirkati*; prevodilac B koristi *imperfetto* glagola *strizzare*, dio je izraza *strizzare gli occhi*, bos. *namigivati*), semantički karakter iskaza nije narušen takvim interpretacijama.

(152) *dividersi*³⁶ (dio je izraza *dividersi in due*, bos. *podijeliti se u dvije grupe*), *dispersersi*³⁷ (bos. *raspršiti se, razdvojiti se*) i *scendere*³⁸ (dio je izraza *scendere da cavallo*, bos. *sići s konja*). Osim razlike u upotrebi leksičkih elemenata, vidljiva je i razlika u semantičkim vrijednostima iskazivanja aktivnosti razdvajanja stražara u grupe. Prevodilac S precizira da su

³⁶ Prevodilac S

³⁷ Prevodilac B

³⁸ Oba prevodioca

se stražari na konjima podijelili u dvije grupe prije nego što su sišli s konjâ, a prevodilac B jednostavno navodi da su se stražari razdvojili.

(153) *guardare* (bos. *pogledati*), kojim oba prevodioca označavaju aktivnost kratkotrajnog zadržavanja pogleda na Jelkinom licu, a za označavanje iznenadnog uočavanja detalja na licu djevojke prevodioci koriste različite glagole: *accorgersi* (bos. *opaziti*) i *vedere* (bos. *vidjeti*).

a-2) oba prevodioca koriste *presente*

(154)

A: “Ej, *ode* ti daleko, komšija”, zaustavljam ga ja, ali on se samo smješka, rđa latinska, i hvata se za brk /.../ (str. 6)

S: “Eh! Come *corri compare!*” dico io come per fermarlo. Ma egli ride col suo sorriso maligno, e toccandosi un baffo mi dice /.../ (str. 7)

B: “Eh quanto *corri, compare*” lo interrompo, ma lui ridacchia, questa caniglia di latino, e arricciandosi un baffo continua /.../ (str. 7)

U ovom je primjeru Andrić naglasio preneseno značenje glagola *otići*. Navedeni glagol, izražen aoristom, čini dio razgovornog jezika, a služi da se dodatno istakne psihološko i subjektivno djelovanje u izvršenju radnje. Izborom aorista (a ne perfekta) naglašena je želja govornika da njegovo kazivanje dobije prizvuk značajnog. Naime, kako bi izrazio nezadovoljstvo zbog onog što je čuo za vrijeme razgovora sa jednim Splitsaninom, Sulejman-beg Ajvaz mu se obraća uzvikom *Ej!* (naročito je karakterističan za dijaloške situacije) u kombinaciji s frazeološkim izrazom *otići daleko* (*pretjerati u čemu*). Ovakvom se upotrebom leksičkih sredstava želi skrenuti pažnja na činjenicu da je Splitsanin pretjerao u iznošenju komentara i zaključaka u vezi s eventualnim dolaskom konzula u Travnik.

Oba prevodioca vjerno interpretiraju dominantni element dijaloške situacije – uzvik *Eh!* (bos. *hej*), kojim se otvara iskaz u čijem je središtu *presente* glagola *correre* (ovdje ima preneseno značenje: bos. *nagliti, srljati*), a namjera im je da istaknu nepromišljenost i veliku brzinu u izvršavanju aktivnosti donošenja zaključaka.

Kako u izvornom tekstu tako i u interpretacijama prevodilaca, ovakvim je načinom izražavanja navedenih glagola označeno naglo izvršenje aktivnosti neumjerenog iznošenja zaključaka. Dakle, označen je trenutnosvršeni aspekt tih glagola.

I sljedeći je primjer ilustracija za upotrebu aorista kako bi se označilo iznenadno i trenutno izvršenje aktivnosti.

(155)

A: *Najposle Hamdi-beg svojim začudo mladim glasom **prekide** nagađanja /.../ (str. 7)*

S: *Alla fine Hamdibeg, con la sua voce stranamente giovane, **interrompe** le supposizioni /.../ (str. 7)*

B: *La sua voce stranamente giovanile **mette fine** a tutte le preoccupazioni /.../ (str. 8)*

Aoristom glagola *prekinuti* označen je privremeni prestanak trajanja aktivnosti iznošenja mišljenja o dolasku konzula u travničku varoš. I u ovom je slučaju, upotrebom upravo ovog prošlog vremena, stavljen naglasak na trenutnosvršeni karakter navedenoga glagola, odnosno na iznenadno i kratkotrajno onemogućavanje prisutnih da nastave sa svojim komentarima.

Za interpretaciju navedene aktivnosti prevodioci koriste *presente* glagolâ *interrompere* (bos. *prekinuti*) i *mettere* (ovdje je dio izraza *mettere fine*, bos. *zaustaviti*). Iako se odlučuju za različita leksička sredstva, jasno je da je njihova semantička vrijednost identična. I u prijevodima je, dakle, izvršenje radnje ograničeno na jedan trenutak u prošlosti.

b) Analiza primjera u kojima prevodioci na različite načine interpretiraju prošlost u odnosu na izvorni tekst

b-1) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *passato remoto*

(156)

A: *Odjednom **se** naglo **otvoriše** vrata.* (str. 124)

S: *D'un tratto **si apre** rapidamente la porta.* (str. 149)

B: *La porta **si spalancò** di colpo.* (str. 174)

Opis aktivnosti koje je vršio von Miterer prekinut je naglo opisom u kojem se ističe da je izvršenje otvaranja vrata bilo vremenski ograničeno u prošlosti. Trenutnost izvršenja radnje u prošlosti, izražene aoristom glagola *otvoriti se*, precizirano je i upotrebom prilogâ *odjednom* i *naglo*. Osim što prave razliku u izboru glagola kojim označavaju izvršenje aktivnosti zatvaranja vrata, prevodioci tu aktivnost izražavaju različitim glagolskim vremenima. *Presente*

je glagolsko vrijeme kojim prevodilac S izražava glagol *aprirsi* (bos. *otvoriti se*), a značenje ovoga glagola dodatno određuje upotrebom priloškog izraza *d'un tratto* (bos. *iznenada*) i priloga *rapidamente* (bos. *brzo*). Iako je osnovna funkcija prezenta izražavanje radnje (stanja ili zbivanja) koja se odnosi na trenutak kada se o njoj govori, dakle, na sadašnjost, u ovom je primjeru italijanskim prezentom izraženo da je gospođa von Miterer iznenada i brzo otvorila vrata sobe u kojoj se nalazio von Miterer i tim naglim postupkom, ali i svojim prisustvom, prekinula užitak pisanja i razmišljanja kojem se prepustio njen suprug. Upotrebom ove vrste prezenta – tzv. *presente drammatico* – postignut je veći nivo dramatičnosti opisane radnje. Prevodilac B se odlučuje za upotrebu *passato remota* glagola *spalancarsi* (bos. *otvoriti se širom*), a njegovo značenje precizira upotrebom priloškog izraza *di colpo* (bos. *odjednom*) kako bi označio aktivnost otvaranja vrata, koju je gospođa von Miterer, sva uzbuđena, izvršila odjednom i veoma brzo. Vrlo je vjerovatno da se prevodilac S opredjeljuje za izražavanje navedene aktivnosti glagolom *spalancarsi* kako bi doza opisa dramatičnosti stanja u kojem se nalazila gospođa von Miterer bila veća. Dakle, nakon što je naglo i iznenada širom otvorila vrata i *uzbuđeno i hučno upala* u sobu, izgovorila je *mnoštvo nepovezanih i razdraženih reči* dok je nervozno udarala potpeticama po podu.

Naredni primjer sadrži iskaz koji se direktno odnosi na prethodno komentirani.

(157)

A: *Uzbuđeno i hučno upade* gospođa fon Miterer. (str. 124)

S: *Sconvolta entra* la signora von Mitterer. (str. 149)

B: *Sconvolta e strepitante irruppe* la signora von Mitterer. (str. 174)

Za označavanje izvršenja aktivnosti iznenadnog i neočekivanog ulaznja u sobu, Andrić je upotrijebio aorist glagola *upasti*, a to je logičan način isticanja leksičkih, sintaksičkih i semantičkih karakteristika iskaza u odnosu na onaj iz prethodnog primjera.

Iako se prevodioci razilaze kako u izboru leksičkih elemenata tako i u izboru glagolskog vremena, jasno je da su prenijeli istu poruku u odnosu na izvorni tekst – činjenicu da je gospođa von Miterer iznenada ušla u sobu. Izbor prevodioca S je *presente* glagola *entrare* (bos. *ući*), a prevodilac B se odlučuje za *passato remoto* glagola *irrompere* (bos. *hrupiti na vrata*). Iako pripadaju različitim kategorijama za izražavanje vremena u kojem se odvija aktivnost, ova dva glagolska vremena imaju istu funkciju – naglasiti

napetost u izvršenju aktivnosti naglog ulaska u sobu, čime je gospođa von Miterer možda htjela pokazati svome suprugu koliko je mučna situacija u kojoj su se nalazili.

b-2) prevodilac S koristi *passato remoto*, prevodilac B koristi *imperfetto*

U naredna dva primjera posmatrat ćemo kako se prevodioci razilaze u načinu interpretiranja nabiranja aktivnosti koje su u potpuno istoj temporalnoj ravni i čije izvršenje slijedi jedno nakon drugog.

(158)

A: *Sada kad se prvi put otvorila pred njim ta nepoznata kapija, odred mame-luka se razdvoji i sjaha a Davil sa užom pratnjom **ujaha** u dvorište.* (str. 24)

S: *Ora, quando per la prima volta si fu aperta davanti a lui la porta sconosciuta il reparto dei mammalucchi si divise in due e scese da cavallo, mentre Daville col resto del seguito **entrò** nel cortile.* (str. 29)

B: *Quando quel portone sconosciuto si aprì davanti a Daville per la prima volta, il reparto dei mammalucchi si disperse e gli uomini scesero da cavallo, mentre lui **entrava** nella corte con il suo seguito.* (str. 33)

(159)

A: *Stari lekar ponudi mladića ceremoniozno da sedne, ali sam **ostade** stojeći /.../* (str. 242)

S: *Il vecchio medico invitò cerimoniosamente il giovane a sedersi, mentre egli **rimase** in piedi /.../* (str. 290)

B: *Il vecchio medico invitò cerimoniosamente il giovane a sedersi, mentre egli **rimaneva** in piedi /.../* (str. 344)

Andrić je aoristom glagolâ *ujahati* i *ostati* izrazio finalni trenutak izvršenja sljedećih aktivnosti: Davilov ulazak na konju u dvorište Konaka i Defoseovu odluku da i dalje stoji. Prva aktivnost čini dio niza aktivnosti koje se izvršavaju jedna nakon druge (razdvajanje stražara u grupe i silazak s konjâ), a druga je aktivnost uslijedila nakon što je Kolonja predložio Defoseu da sjede. Važno je naglasiti da vremenski razmak između izvršenja navedenih aktivnosti nije veliki, a to znači da period njihovog izvršenja pripada istoj vremenskoj zoni. U oba je slučaja Andrić sve aktivnosti izrazio aoristom, ističući tako nijansu svršenoga glagolskog aspekta. Međutim, prevodioci reagiraju različito: prevodilac S u potpunosti razu-

mije Andrićev iskaz i *passato remotom* izražava aktivnost ulaska na konju (koristi glagol *entrare*, bos. *ući*) i aktivnost zadržavanja stojećeg položaja (glagol *rimanere*, ovdje je dio izraza *rimanere in piedi*, bos. *ostati stajati*). I radnje koje prethode ovoj aktivnosti ovaj je prevodilac izrazio istim glagolskim vremenom. Prevodilac B u svojoj interpretaciji koristi iste glagole, ali budući da ih izražava *imperfetom*, njihov aspekt je drugačiji u odnosu na izvorni tekst (*entrare*, bos. *ulaziti*; *rimanere*, dio je izraza *rimanere in piedi*, bos. *i dalje stajati*). Dakle, Andrić i prevodilac S označavaju završnosvršeni aspekt aktivnosti, izraženih navedenim glagolima, a prevodilac B naglašava kontinuiranost u njihovom odvijanju.

U sljedećem je primjeru Andrić istakao svršeni početak izvršenja glagolske radnje.

(160)

A: *Lični mišići /.../ tamo gde je njegova rumena koža počinjala da vene i da se bora i opušta, **zaigraše** primetno.* (str. 389)

S: */.../ e i muscoli del viso /.../ là dove la sua pelle rosea aveva cominciato ad appassire e a rilassarsi, **scattarono** visibilmente.* (str. 467)

B: *I muscoli del volto /.../ laddove la sua pelle rosata cominciava ad avvizzire e a cedere, **tremavano** visibilmente.* (str. 549)

Glagol *zaigrati* izražen je aoristom kako bi se naglasio početni trenutak izvršenja radnje označene osnovnim glagolom (*igrati*). Stanje duševne uzbuđenosti, u kojem se nalazio Davil, u jednom je trenutku izazvalo pokretanje mišića na njegovom licu, a upotrebom aorista naročito se ističe stilaska obilježnost ove vrste pripovjedačkog izražavanja. Svršeni aspekt izvršenja navedene aktivnosti označio je i prevodilac S izražavajući *passato remotom* glagol *scattare* (bos. *naglo skočiti*). U njegovoj je interpretaciji jasno istaknuto da je izvršenje aktivnosti poskakivanja mišića na Davilovom licu završeno u jednom trenutku u prošlosti, a poslije toga navedena aktivnost može trajati neograničeno. Prevodilac B, međutim, koristi *imperfetto* glagola *tremare* (bos. *tresti se*) i tako opisuje drhtanje mišića na Davilovom licu, odnosno vršenje aktivnosti kontinuiranog pokretanja mišića. Ovakvim odabirom prošlog vremena, ovaj prevodilac insistira na nesvršenom aspektu opisane aktivnosti.

b-3) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato remoto*
(161)

A: *I ta gužva ga zaista **prenese** preko ono nekoliko širokih stepenica koje su vodile iz avlije u Divan. (str. 25)*

S: */.../ e questa folla, in verità, lo **trasportava** attraverso alcune grandi scalinate che conducevano alla corte del Divano. (str. 30)*

B: *Ed è vero che la folla lo **trasportò** letteralmente, per i pochi ampi scalini, fino al Divan. (str. 34)*

(162)

A: *Odněkud mu **se učini** kao da ga vezirov ćurak štiti od svetine, zato ga i nehotice malo jače **prigrnu** /.../ (str. 29)*

S: *Gli **pareva** a tratti che la pelliccia del visir lo salvasse dalla gente e perciò, quasi senza accorgersene, la **stringeva** più a sé. (str. 35)*

B: *Gli **sembrò** che in qualche modo la pelliccia del visir lo proteggesse dalla gente: inconsciamente se la **strinse** ancora di più al corpo /.../ (str. 40)*

(163)

A: *Hladan i odvratn zadah vlažne soli i ustajale krvi **prođe** Divanom. (str. 176)*

S: */.../ mentre un odore freddo e repulsivo di sale umido e di sangue fermentato **si spandeva** per il Divano. (str. 210)*

B: *Un odore acre e disgustoso di sale umido e di sangue fermentato **si diffuse** per tutto il Konak. (str. 249)*

(164)

A: *Svi **pojuriše** ka mestu mučenja. (str. 251)*

S: *Tutti **si affrettavano** sul luogo dell'esecuzione. (str. 299)*

B: *Tutti **si precipitarono** verso il luogo dell'esecuzione /.../ (str. 356)*

(165)

A: *Tu Salomon **pogleda** zbunjeno u svoje znojne ruke /.../ (str. 390)*

S: *Salomone **fissava** pensieroso le sue mani sudate /.../ (str. 469)*

B: *Qui Salomon imbarazzato **si guardò** le mani madide /.../ (str. 551)*

Aoristom glagolâ *preneti*, *učiniti se*, *prigrnuti*, *proći*, *pojuriti* i *pogledati*, označene su nijanse svršenoga glagolskog aspekta. Upotrebom ovog prošlog svršenoga glagolskog vremena, izražene su radnje čije je trajanje ograničeno na jedan kratki trenutak, odnosno izražen je završetak odvijanja sljedećih aktivnosti:

(161) premještanje nošenjem osobe sa jednog mjesta na drugo (Okupljeni narod je prenio zbunjenog Davila preko stepenica koje vode u Divan.)

(162) uviđanje korisnosti posjedovanja ogrtača i nastojanje da se on još više pripije uz tijelo (U trenutku kada je Davil pomislio da mu vezirov ogrtač, koji je imao na sebi, služi kao zaštita od okupljene svjetine, još ga je više povukao preko tijela.)

(163) rasprostiranje neugodnog mirisa (U trenutku kada su ičoglani u Konak donijeli “trofeje pobjede”, osjetio se neugodan miris.)

(164) kretanje velikom brzinom prema određenom cilju (Radoznali narod je žurno krenuo prema mjestu gdje su Romi mučili osuđenika.)

(165) usmjeravanje pogleda prema određenom objektu (Salomon je napravio pauzu u svom izlaganju i kratko zadržao pogled na svojim rukama.)

U svim je primjerima istaknuto da je izvršenje navedenih aktivnosti ograničeno na jedan kratki trenutak. Razlika između navedenih aktivnosti je u vrsti trenutka izvršenja radnje, koji je tačno određen na vremenskoj osi (početnosvršeni aspekt je označen glagolima *pojuriti* i *pogledati*; trenutnosvršeni aspekt je označen glagolima *učiniti se* i *prigrnuti*; završnosvršeni aspekt je označen glagolima *preneti* i *proći*).

Apsolutno izvršenje opisanih aktivnosti shvatio je i prevodilac B, što se jasno vidi u njegovom izboru prošloga glagolskog vremena. *Passato remotom* glagolâ *trasportare* (bos. *prenijeti*), *sembrare* (bos. *učiniti se*), *stringere* (bos. *stegnuti*), *diffondersi* (bos. *raširiti se*), *precipitarsi* (bos. *jurnuti*) i *guardarsi* (bos. *pogledati*) u potpunosti je prenio karakter opisanih aktivnosti iz izvornog teksta.

Za razliku od njega, prevodilac S se odlučuje za *imperfetto*, čime označava duže ili kraće neprekidno vršenje radnje. Dakle, ovaj je prevodilac naglasio durativni glagolski aspekt glagolâ *trasportare* (bos. *prenositi*), *parere* (bos. *činiti se*), *stringere* (bos. *stezati*), *spandersi* (bos. *širiti se*), *affrettarsi* (bos. *požuriti se*) i *fissare* (bos. *zuriti*). Zbog upotrebe *imperfetto* ima se dojam da trajanje navedenih aktivnosti nije završeno u jednom trenutku, nego da su se duže ili kraće neprekidno odvijale u prošlosti.

b-4) prevodilac S koristi: *imperfetto*, prevodilac B koristi: *trapassato prossimo*

U primjeru koji slijedi Andrić je aoristom opisao samo jedan trenutak stanja u kojem se nalazio sultan Selim dok se borio sa jednim robom.

(166)

A: *Njegovo lice je menjalo boju. Usta **se otvoriše**, oči iskočiše.* (str. 190)

S: *Il volto cambiava colore, la bocca **si apriva**, gli occhi gli uscivano dall'orbita.* (str. 227–228)

B: *Il suo volto aveva cambiato colore, la bocca **si era spalancata**, gli occhi uscivano dalle orbite.* (str. 270)

U ovom ćemo primjeru analizirati samo način na koji je izražen povratni glagol *otvoriti se*. Andrić je odlučio aoristom označiti kratki trenutak u kojem je stezanje omče oko vrata sultana Selima izazvalo naglo otvaranje njegovih usta, što je istovremeno označilo i kraj njegovog života.

Prevodioci nisu složni u načinu izražavanja navedne aktivnosti. Proces radnje koja se u cijelosti izvršila u jednom trenutku u prošlosti, prevodilac B je označio *trapassato prossimo* glagola *spalancarsi* (bos. *otvoriti širom*), a to znači da i on prepoznaje i označava trenutnosvršeni glagolski aspekt. Međutim, prevodilac S koristi *imperfetto* glagola *aprirsi* (bos. *otvarati se*). Budući da su, osim aktivnosti izražene tim glagolom, u iskazu istim glagolskim vremenom opisane još dvije, zaključujemo da je prevodilac imao namjeru označiti kontinuirano odvijanje aktivnosti otvaranja usta, ali i istovremeno odvijanje drugih aktivnosti iz opisa, što ne odgovara izvornom tekstu.

b-5) oba prevodioca koriste *imperfetto*

U naredna ćemo dva primjera našu pažnju usmjeriti na pomalo neobičan način na koji prevodioci izražavaju aktivnost koju Andrić opisuje aoristom.

(167)

A: *Rakija koju momci donesoše i cicvara koja **zucvrča** na vatri pored njih prekinuše ovaj dijalog.* (str. 76)

S: *I garzoni portarono la rakija e il cićvara che **soffriggeva** sul fuoco, davanti a loro, interrompe questo dialogo.* (str. 90–91)

B: *I garzoni portarono la rakija e le frittelle che **erano** sul fuoco accanto a loro interrompendo il dialogo.* (str. 106)

(168)

A: *Njegovo lice je menjalo boju. Usta se otvoriše, oči iskočiše.* (str. 190)

S: *Il volto cambiava colore, la bocca si apriva, gli occhi gli uscivano dall'orbita.*(str. 227–228)

B: *Il suo volto aveva cambiato colore, la bocca si era spalancata, gli occhi uscivano dalle orbite.* (str. 270)

U navedenim je primjerima aoristom glagolâ *zacvrčati* i *iskočiti* izražen trenutak u kojem su potpuno izvršene aktivnosti ispuštanja zvuka prilikom prženja (cicvara je počela cvrčati na vatri) i pojavljivanja očiju izvan očnih duplji (nakon što mu je rob stegao omču oko vrata, sultanu Selimu su iznenada iskočile oči iz očnih duplji). Na vremenskoj je osi tačno određen trenutak u kojem su izvršene navedene aktivnosti, pa je, u skladu s tim, potrebno razlikovati početnosvršeni aspekt glagola *zacvrčati* i završnosvršeni aspekt glagola *iskočiti*.

Budući da navedene aktivnosti izražavaju *imperfettom*, zaključujemo da prevodioci nisu vodili računa o preciziranju trajanja vršenja, odnosno izvršenja aktivnosti, koje su opisane u izvornom tekstu. Njihov je način interpretacije glagolskog aspekta u potpunosti suprotan onome što je Andrić dao u opisima. U prvom slučaju, prevodilac S je *imperfettom* glagola *soffriggere* (bos. *pržiti*) naglasio kontinuiranost vršenja aktivnosti pripremanja hrane prženjem. Kraće ili duže vršenje radnje označio je i prevodilac B tako što je istim prošlim vremenom izrazio glagol *essere* (ovdje je dio izraza *essere sul fuoco*, bos. *nalaziti se na vatri*). U drugom slučaju, oba prevodioca koriste glagol *uscire* (bos. *izlaziti*) i isto prošlo vrijeme (*imperfetto*), te i ovaj put naglašavaju durativnu varijantu nesvršenog aspekta upotrijebljenoga glagola (potrajalo je vršenje aktivnosti iskakanja očiju iz očne duplje).

b-6) oba prevodioca koriste *presente* i *gerundio semplice*

(169)

A: *Hamza se oduševi i zakašlja.* (str. 302)

S: *Hamsa tosisce, schiarendosi la voce.* (str. 360)

B: *Hamza assume un'aria entusiasta e tossicchiando dice /.../* (str. 428)

Povratne glagole *oduševiti se* i *zakašljati se* Andrić izražava aoristom i time ograničava trajanje izvršenja radnje na određeni trenutak u prošlosti.

Navedenim su glagolima opisane aktivnosti koje je izvršio Hamza nakon što je čuo kako pjeva Murat: osjećaj divljenja prema Muratovom načinu izvođenja pjesme i početni trenutak odvijanja aktivnosti kašljanja pod utjecajem emocija koje su ga obuzele. Obje su se aktivnosti desile iznenada i trajale su veoma kratko, a na osnovu preciziranja trenutka u kojem je došlo do njihovog izvršenja, istaknut je trenutnosvršeni aspekt glagola *oduševiti se* i početnosvršeni aspekt glagola *zakašljati se* (što se, također, zaključuje i na osnovu karakterističnog prefiksa *za-* koji prethodi osnovnom glagolu *kašljati*).

Prevodilac S koristi *presente* glagola *tossire* (bos. *kašljati*) i prosti oblik gerundiva (*gerundio semplice*) glagola *schiarirsi* (ovdje se direktno odnosi na imenicu *la voce*, bos. *glas* i semantička vrijednost takve leksičke strukture je *izoštriti glas*). Upotrijebljen je historijski prezent kako bi se naglasila važnost iskaza, a, budući da je predikat koordinirane rečenice izražen gerundivom (*schiarire*), označena je istovremenost u odnosu na radnju izraženu predikatom glavne rečenice (*tossire*). I prevodilac B je dao istu vrijednost glagolima kojima su izraženi predikati glavne i zavisne rečenice. Ovaj se prevodilac odlučuje za *presente* glagola *assumere* (bos. *poprimiti*, ovdje se direktno odnosi na strukturu *un'aria entusiasta*, bos. *oduševljen izgled*, što upućuje na ispunjenost osjećanjem oduševljenja) i prosti oblik gerundiva (*gerundio semplice*) glagola *tossicchiare* (bos. *kašljucati*). Dakle, u odnosu na interpretaciju prevodioca S, ovaj je prevodilac zamijenio glagole kojima je izrazio predikat glavne i koordinirane rečenice i opet izrazio istovremenost u odvijanju radnje izražene predikatom glavne i predikatom koordinirane rečenice. Glagol *tossicchiare* ovdje ima i preneseno značenje: reagirati povremenim kašljanjem kako bi se izrazilo osjećanje oduševljenja. Na taj je način istaknuta iterativna varijanta nesvršenog aspekta tog glagola.

4.1.3. Interpretacija glagolskog aspekta izraženog pluskvamperfektom

U uvodnom smo dijelu već istakli da je pluskvamperfekt glagolski oblik kojim se izražava tzv. *gotova prošlost* i kod takve je upotrebe stilski obilježen. U korpusu smo pronašli samo jedan primjer upotrebe pluskvamperfekta, a zanimljivost tog primjera je i u tome što se, u odnosu na izvorni tekst, samo jedan prevodilac odlučuje za izražavanje prošlosti upotrebom *trapassato prossimo*. Budući da se gotova prošlost izražava uglavnom pluskvamperfektom svršenih glagola, u bosanskom su jeziku rijetki primjeri upotrebe pluskvamperfekta nesvršenih glagola.

(170)

A: *U borbi protiv fon Paulića on je sada bio našao dostojan cilj* /.../ (str. 320)

S: /.../ *trovava nella lotta contro von Paulić uno scopo* /.../ (str. 382)

B: /.../ *nella lotta contro von Paulich, aveva trovato un obiettivo* /.../ (str. 452)

Pluskvamperfektom glagola *naći* Andrić je naglasio da je izvršenje aktivnosti otkrivanja *dostojnog cilja* u potpunosti završeno u prošlosti. Iako u ovom slučaju nije riječ o dalekoj prošlosti, što potvrđuje i vremenska odrednica *sada*, Andrić je ipak želio naglasiti da se radi o prijevremenosti u odnosu na prošlu radnju, koja prethodi onoj iz navedenog primjera. Oba se prevodioca odlučuju za upotrebu sličnih leksičkih elemenata, ali opisanu aktivnost izražavaju različitim prošlim vremenima. Upotrebom *trapassato prossimo* glagola *trovare* (bos. *naći*), prevodilac B je u potpunosti prenio ideju izvornog teksta, odnosno naglasio je da je riječ o radnji koja je u potpunosti završena u jednom trenutku u prošlosti. Prevodilac S se odlučio za *imperfetto* glagola *trovare* (bos. *nalaziti*), čime je istakao nesvršeni aspekt navedenoga glagola, odnosno označio je kontinuiranost u odvijanju aktivnosti otkrivanja *dostojnog cilja*. Ovdje se radi o upotrebi pripovjedačkog imperfekta, ali nije došlo do izražaja označavanje radnje koja je prijevremena u odnosu na neku drugu prošlu radnju.

4.2. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću prezenta

Osim izražavanja radnje (stanja ili zbivanja) koja se dešava u trenutku kada se o njoj govori (u sadašnjosti), što je osnovna funkcija prezenta, ovim se glagolskim oblikom može označiti i radnja čija se realizacija odnosi na prošlost ili na budućnost. Budući da se ovim “univerzalnim” glagolskim oblikom mogu izraziti različite vrste svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta, primjere kojima ćemo potkrijepiti tvrdnje o raznovrsnoj upotrebi prezenta, podijelit ćemo u dvije grupe, i to u zavisnosti od toga da li se označava svršeni ili nesvršeni aspekt upotrijebljenoga glagola.

4.2.1. Svršeni glagolski aspekt

Italijanski prezent uglavnom nema izražena aspekatska obilježja, pa leksički elementi i sintaksička ograničenja u bosanskom jeziku diktiraju izražavanje vrste glagolskog aspekta u prijevodu na italijanski jezik.

Praveći poređenje između prezenta u Andrićevom romanu i načina na koji ga prevodioci interpretiraju na italijanskom jeziku, zapazili smo da u

većini slučajeva prevodioci nisu usklađeni u svojim interpretacijama, ali i da njihova interpretacija nije usklađena sa izvornim tekstom.

- a) Analiza primjera u kojima su prevodioci uskladili način interpretacije svršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *presente*

U primjeru koji slijedi analizirat ćemo način na koji prevodioci shvataju i označavaju aktivnost koju Andrić izražava prezentom glagola *ostvariti se*.

(171)

A: *Na kraju, sve se bojazni ostvaruju.* (str. 339)

S: *In fondo i miei timori si stanno realizzando tutti /.../* (str. 405)

B: *Alla fine le mie paure si avverano.* (str. 478)

Prevodilac B koristi *presente* glagola *avverarsi* (bos. *ostvariti se*) i tako ističe nijansu izvršenja opisane radnje, a prevodilac S koristi *presente* glagola *stare* koji, s prostim oblikom gerundiva (*gerundio semplice*) glagola *realizzarsi* (bos. *ostvariti se*), čini dio perifrastične glagolske konstrukcije, kojom se ističe progresivnost odvijanja radnje. Dakle, potpuno izvršenje aktivnosti pretvaranja u stvarnost Andrić i prevodilac B označavaju sadašnjim vremenom, a prevodilac S koristi posebnu vrstu sadašnjeg vremena (prezent je dio perifrastične glagolske konstrukcije), čime insistira na označavanju progresivne varijante trajanja navedene aktivnosti. Obratimo li pažnju na upotrebu posebnih leksičkih konstrukcija (*na kraju; in fondo i alla fine*, sa identičnim značenjem: bos. *na kraju, konačno*), zaključujemo da se, zahvaljujući mjestu koje zauzimaju u iskazu (inicijalna pozicija) i podudaranju njihovih semantičkih vrijednosti, navedenim leksičkim sredstvima dodatno ističe završni karakter opisane radnje.

a-2) oba prevodioca koriste *imperfetto*

U primjerima koji slijede, prevodioci se odlučuju za upotrebu prošlog vremena u odnosu na prezent, kojim Andrić označava radnju istovremenu s trenutkom kada se o njoj govori.

(172)

A: */.../ kaže grbavi čovek ne trepćući /.../* (str. 97)

S: */.../ diceva il gobbo senza scomporsi /.../* (str. 116)

B: */.../ rispondeva il gobbo senza battere ciglio /.../* (str. 136)

(173)

A: /.../ **kaže** mu jedan od staraca /.../ (str. 210)

S: /.../ **diceva** uno dei vecchi /.../ (str. 251)

B: /.../ **rilanciava** allora uno degli anziani /.../ (str. 299)

(174)

A: /.../ **kaže** jedan mlađi fratar namerno. (str. 211)

S: /.../ **proponeva** a bella posta un giovane frate. (str. 251)

B: /.../ **provocava** un giovane. (str. 299)

U svim primjerima Andrić koristi prezent glagola *kazati* kako bi označio izvršenje aktivnosti saopćavanja. U dijelu iskaza u kojem je predstavljena komunikacija između dvije osobe, ovim glagolom narator daje dodatna objašnjenja u vezi sa učesnicima komunikacije i sasvim je opravdana upotreba sadašnjeg vremena. Oba prevodioca u sva tri slučaja koriste *imperfetto* i tako označavaju durativnu varijantu kontinuiranog odvijanja aktivnosti izraženih glagolima *dire* (bos. *govoriti*), *rispondere* (bos. *odgovarati*), *rilanciare* (bos. *odvrćati*), *proporre* (bos. *predlagati*) i *provocare* (bos. *izazivati*). Upotrebu *imperfetta* moguće je opravdati činjenicom da se ovo prošlo vrijeme koristi u dijelu romana gdje se opisuju događaji koji se odnose na prošlost.

U narednom su primjeru, osim glagola *kazati*, prezentom izraženi i glagoli *doći* i *sesti*.

(175)

A: **Dođe** mušterija, bolesnik ili neko od bolesnikove porodice, **sedne** na ivicu tankog čepenka i **kaže** šta ima. (str. 198)

S: Se **veniva** un cliente malato, o uno della famiglia del malato, **si sedeva** sull'orlo della mostra e **diceva** di che si trattava. (str. 236)

B: Quando **arrivava** un cliente, un malato o un parente di un malato, **si sedeva** sul gradino della botteguccia ad **esporre** il suo caso. (str. 280–281)

I ovaj je put Andrić označio varijante svršenog aspekta navedenih glagola (trenutnosvršeni: *sesti* i završnosvršeni: *doći* i *kazati*). Za razliku od prethodno analiziranih primjera, ovdje se *historijskim prezentom* označava uobičajeno odvijanje aktivnosti u prošlosti (saopćavanje, stizanje na određite, zauzimanje sjedećeg položaja) i dodatno se ističe značaj njihovog

izvršavanja u prošlosti. *Imperfetto* je glagolsko vrijeme kojim prevodioci izražavaju glagole *venire* (bos. *dolaziti*), *arrivare* (bos. *stizati*), *sedersi* (bos. *sjedati*) i *dire* (bos. *kazivati*) označavajući tako duže ili kraće neprekidno i uobičajeno odvijanje aktivnosti u prošlosti. S obzirom na kontekst, u ovom je primjeru opravdana upotreba narativnog *imperfetta*, kojim je izražena radnja koja se zaista odnosi na prošlost.

b) Analiza primjera u kojima se prevodioci razilaze u interpretiranju svršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

b-1) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *futuro semplice* (176)

A: */.../ molim vas da kažete i njemu /.../ da ja **ostajem** prijatelj vaše plemenite zemlje /.../ (str. 131)*

S: *Vi prego di dire a lui /.../ che io **rimango** amico del vostro nobile paese /.../ (str. 157)*

B: *E la prego di dirgli che io **resterò** amico del vostro nobile paese /.../ (str. 185)*

Andrić je prezentom glagola *ostati* izrazio poruku vezira kojom želi naglasiti da on i dalje ostaje isti, odnosno da neće promijeniti prijateljski odnos i osjećanja prema Francuskoj. Iako nisu uskladili upotrebu glagolskih vremena, prevodioci pravilno interpretiraju originalni iskaz. Prevodilac S koristi *presente*³⁹ glagola *rimanere* (bos. *ostati*), a prevodilac B se opredjeljuje za *futuro semplice* glagola *restare* (bos. *ostati*). U izvornom tekstu i u oba prijevoda označeno je potpuno izvršenje aktivnosti zadržavanja pozitivnog odnosa prema nečemu (prijateljska naklonost prema *plemenitoj zemlji*), odnosno istaknut je završnosvršeni aspekt upotrijebljenih glagola.

b-2) prevodilac S koristi *condizionale semplice*, prevodilac B koristi *futuro semplice*

(177)

A: ***Ne možeš** ti, živa bila, dočerati u red ove naše crkve i kapele /.../ (str. 165)*

S: */.../ **non riusciresti** mai a mettere ordine in queste nostre chiese e cappelle /.../ (str. 197)*

³⁹ To je tzv. *presente pro futuro*, koji se koristi umjesto futura I (*futuro semplice*).

B: *Tu non potrai – che Dio ti protegga! – mettere ordine nelle nostre chiese e nelle nostre cappelle /.../* (str. 232)

Andrić koristi odričnu formu prezenta glagola *moći*⁴⁰ kako bi dodatno odredio značenje glagola kojem prethodi, a koji je u infinitivu (*dočerati*). Naime, završavajući razgovor sa gospođom von Miterer, ovakvim je načinom izražavanja fra Mijat Kolar negirao ostvarenje mogućnosti obavljanja određenih poslova u crkvi i kapeli, što je htjela preuzeti na sebe gospođa von Miterer. Želja za postizanjem određenog cilja odnosi se na budućnost i to je očigledno i u interpretaciji prevodioca B, koji koristi *futuro semplice* glagola *potere* (bos. *moći*, ovdje je u funkciji modalnoga glagola i dodatno određuje značenje glagolskog izraza *mettere in ordine*, bos. *dovesti u red*). Prevodilac S se opredjeljuje za prosti oblik kondicionala (*condizionale semplice*) glagola *riuscire* (bos. *uspjeti*, *poći za rukom*, ovdje određuje semantičke osobine glagolskog izraza kojem prethodi *mettere in ordine*, a čije su semantičke vrijednosti iste kao u interpretaciji prevodioca B). *Condizionale semplice* je dio govornog čina i koristi se za ublažavanje iskaza, umjesto previše napadnog prezenta ili imperativa, kojim se inače označava vrsta zapovijedi. Bez obzira na vrstu glagolskog načina za koji su se opredijelili Andrić i prevodioci, izražen je završnosvršeni aspekt navedenih glagola, odnosno glagolskog izraza.

b-3) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato remoto* (178)

A: */.../ kaže Davil mehanički i odsutno, i samo se čudi /.../* (str. 111)

S: */.../ diceva meccanicamente e distrattamente Daville, ma in realtà egli si meravigliava soltanto /.../* (str. 133)

B: */.../ ripeté meccanicamente Daville con aria assente ma in realtà stupito /.../* (str. 155)

Andrić je prezentom izrazio glagol *kazati* kako bi označio izvršenje aktivnosti izražavanja saopćenja. Budući da se razilaze u upotrebi prošlih vremena, prevodioci se razilaze i u obilježavanju vrste glagolskog aspekta. Prevodilac B koristi *passato remoto* glagola *ripetere* (bos. *ponoviti*) i na taj način označava da se kompletna aktivnost ponavljanja završila u jed-

⁴⁰ Glagol *moći* je u kategoriji dvoaspekatskih glagola i u navedenom se primjeru na osnovu konteksta (upotrijebljenih leskičkih elemenata i morfološkosintaksičkih sredstava) dolazi do zaključka o vrsti njegove aspekatske vrijednosti.

nom trenutku u prošlosti. Za razliku od njega, prevodilac S je *imperfetom* izrazio glagol *dire* (bos. *govoriti*) i time je označio kontinuirano vršenje aktivnosti saopćavanja, odnosno istakao je nesvršeni aspekt glagola.

4.2.2. Nesvršeni glagolski aspekt

U ovom ćemo dijelu posmatrati kako je Andrić prezentom izrazio nesvršeni glagolski aspekt, te na koji su način prevodioci shvatili i interpretirali na italijanskom jeziku ovu vrstu glagolskog aspekta. Budući da smo u korpusu pronašli kako primjere u kojima se vidi da su prevodioci uskladili upotrebu sintaksičkih elemenata tako i primjere u kojima su njihova rješenja potpuno različita, primjere ćemo podijeliti u dvije grupe i tako ćemo ih i analizirati.

- a) Analiza primjera u kojima prevodioci na isti način interpretiraju nesvršeni glagolski aspekt u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *presente*

Najprije ćemo analizirati primjere u kojima se vidi da oba prevodioca u svojim interpretacijama koriste *presente* i vrlo često ista ili slična leksička sredstva.

(179)

A: *Ljudima je nejasno, raspituju ga za pojedinosti i traže da ponovi već rečeno. Sulejman-beg objašnjava /.../ (str. 6)*

S: *La faccenda appare evidentemente poco chiara ai presenti, che chiedono sempre nuovi particolari e lo pregano di ripetere quello che ha già detto. E Suleiman Beg spiega /.../ (str. 6)*

B: *Il suo racconto però risulta un po' confuso, e i presenti che vogliono maggiori particolari, gli chiedono di ripetere quel che ha già detto. Sulejman-bey chiarisce /.../ (str. 6)*

(180)

A: *Sedeći na svojim mestima, begovi tiho razgovaraju; većina ih zamišljeno prati igru sunca i oblaka i zlovoljno kašljuca. (str. 5)*

S: *Seduti ai loro posti i bey conversano a bassa voce e la maggior parte di loro segue pensosa il gioco del sole e delle nuvole tossicchiando. (str. 6)*

B: *Seduti ai loro posti, i bey conversano sottovoce; la maggior parte segue pensierosa il gioco del sole e delle nuvole tossicchiando con disappunto. (str. 6)*

U navedenim ćemo primjerima našu pažnju usmjeriti na prezent glagolâ *biti*, *raspitivati*, *tražiti*, *objašnjavati*, *razgovarati*, *pratiti* i *kašljucati*. Naime, Andrić je ovakvim načinom izražavanja predikata glavnih i koordiniranih rečenica označio sljedeće:

- teško razumljiv smisao vijesti o kojoj govori Sulejman-beg (kombinacijom glagola *biti*, koji ovdje ima nesvršeni glagolski aspekt, i priloga *nejasno*)
- kraće ili duže kontinuirano vršenje sljedećih aktivnosti: postavljanje pitanja kako bi se dobilo što više informacija o najnovijoj vijesti (*raspitivati*), obraćanje sa molbom da se ponovi ono što je već rečeno (*tražiti*), tumačenje smisla onog što nije sasvim jasno (*objašnjavati*), razmjenjivanje mišljenja o određenoj temi (*razgovarati*), pažljivo posmatranje sunca i oblaka (*pratiti*) i isprekidano kašljanje sa ciljem pokazivanja neslaganja ili prisutnosti (*kašljucati*)

Navedenim je glagolima označena durativna varijanta kontinuiranog odvijanja aktivnosti.

Oba prevodioca koriste *presente* glagolâ *apparire* (bos. *izgledati*) i *risultare* (bos. *proizići*); *chiedere* (bos. *tražiti*) i *volere* (bos. *htjeti*); *pregare* (bos. *moliti*) i *chiedere* (bos. *tražiti*); *spiegare* (bos. *objašnjavati*) i *chiarire* (bos. *objašnjavati*); *conversare* (bos. *razgovarati*) i *seguire* (bos. *pratiti*, ovdje se misli na aktivnost praćenja pogledom, odnosno pažljivog posmatranja *igre sunca i oblaka*). Iako ne koriste uvijek ista leksička sredstva, njihove interpretacije jasno pokazuju da razumiju značenje iskaza i prenose nijansu nesvršenog aspekta glagola kojima je opisana radnja (ili stanje).

U primjeru (180) Andrić je prezentom glagola *kašljucati* istakao posebnu vrstu nesvršenog aspekta. Označio je učestalo odvijanje glagolske radnje, odnosno glagolsku radnju koja je više puta ponovljena u vremenskim razmacima. Prevodioci se odlučuju za upotrebu iterativnoga glagola *tossicchiare* (bos. *kašljucati*) i, iako ga izražavaju sasvim drugim glagolskim načinom, smisao iskaza ostaje manje-više isti. Naime, za razliku od sintaksičkog rasporeda elemenata u izvornom tekstu, gdje se prezentom glagola *kašljucati* izražava predikat koordinirane rečenice, prevodioci koriste *gerundio semplice* glagola *tossicchiare* kako bi izrazili predikat zavisne rečenice (načinska). Na ovaj su način označili istovremeno odvijanje radnji u glavnoj i zavisnoj rečenici.

Neophodno je istaknuti i činjenicu da prevodilac S nije dosljedan izvornom tekstu. Naime, ovaj prevodilac uopće ne prevodi prilog za način *zlovoljno* koji se odnosi na značenje glagola *kašljucati*. Međutim, prevodi-

lac B u potpunosti prenosi poruku, odnosno priloškim izrazom *con disappunto* (bos. *mrzovoljno*) interpretira prilog iz izvornog teksta, što u velikoj mjeri doprinosi značenju samog glagola u rečenici. Kada je u kombinaciji s navedenim prilogom (ili priloškim izrazom), glagolom *kašljucati* (odnosno *tossicchiare*) se, zapravo, izražava posebna vrsta negodovanja (Begovi su okupljeni na *Sofi* i kašljucanjem skreću pažnju na svoju prisutnost i istovremeno izražavaju svoje nezadovoljstvo zbog najnovije vijesti.).

U narednim ćemo primjerima posmatrati iterativnost u odvijanju radnje.

(181)

A: /.../ oni **pevuše** ili razgovaraju tiho /.../ (str. 298)

S: /.../ **canticchiano** o chiacchierano lentamente /.../ (str. 356)

B: /.../ **canticchiano** e chiacchierano a bassa voce /.../ (str. 422)

(182)

A: Čupka svijet Bunapartin pamuk /.../ (str. 300)

S: Esso **strappa** tranquillamente il cotone di Bonaparte /.../ (str. 358)

B: Alcuni **rubacchiano** il cotone di Bunaparta /.../ (str. 425)

Ponovljeno i učestalo vršenje radnje, s posebnim naglaskom na nijansu nesvršenoga glagolskog aspekta (iterativnost), Andrić je izrazio prezentom glagolâ *pevušiti* i *čupkati*. Na taj je način označio da se u vremenskim razmacima više puta ponavljaju sljedeće aktivnosti: tiho ispuštanje melodičnih tonova (*pevušiti*) i uzimanje manje količine pamuka (*čupkati*). Odvijanje navedenih aktivnosti prikazano je kao reakcija na izvršenje ili vršenje drugih aktivnosti i događaja iz iskazâ.

Budući da oba prevodioca koriste *presente* glagolâ *canticchiare* (bos. *pjevušiti*), *strappare* (bos. *otkidati*) i *rubacchiare* (bos. *pomalo krasti*), i u prijevodima je prikazano manje ili više redovno ponavljanje navedenih aktivnosti, koje zavisi od određenih uslova (dok u Musinoj bašti čekaju da dođe vrijeme za silazak u varoš, Musa i njegovi prijatelji tiho pjevaju; snažljivi narod tajno uzima određenu količinu pamuka, inače namijenjenog francuskoj vojsci).

a-2) oba prevodioca koriste *futuro semplice*

(183)

A: *Tu ne treba kaljati ruke.* (str. 187)

S: *Non ci sarà neppure bisogno di sporcarsi le mani!* (str. 223)

B: *Non ci sarà bisogno di sporcarsi le mani.* (str. 264)

U ovom je primjeru odričnom formom prezenta glagola *trebati*, Andrić istakao uzaludnost obavljanja radnje izražene infinitivom glagola *kaljati* (ovdje je dio frazeološkog izraza *kaljati ruke*, kojim se označava najčešće uzaludno započinjanje obavljanja određene aktivnosti). Naglasio je, dakle, da je beskorisno započinjati bavljenje poslom o kojem vezir priča Davilu (beskorisno je truditi se oko toga – *kaljati*, odnosno *prljati ruke* takvim poslom). Zanimljivo je da su se oba prevodioca odlučila kako za upotrebu istih leksičkih sredstava tako i za isto glagolsko vrijeme. Koriste *futuro semplice* glagola *essere* (ovdje je dio bezličnog izraza *esserci bisogno*, bos. *biti potrebno*; izraz je u odričnoj formi) kako bi izrazili predikat glavne rečenice, od koje zavisi realizacija aktivnosti izražene predikatom zavisne rečenice (subjekatska), odnosno kako bi označili beskorisnost vršenja aktivnosti bavljenja određenim poslom u budućnosti. Predikat zavisne rečenice je izražen infinitivom (*sporcarsi*, ovdje je dio frazeološkog izraza *sporcarsi le mani*, bos. *prljati ruke*), kojem prethodi prosti prijedlog *di*.

a-3) oba prevodioca koriste *imperfetto*

(184)

A: *Gospođa Davil je u poslednjim mesecima trudnoće /.../* (str. 359)

S: *La signora Daville era agli ultimi mesi della nuova gravidanza /.../* (str. 430)

B: *La signora Daville era agli ultimi mesi di una nuova gravidanza /.../* (str. 507)

(185)

A: */.../ smeje se i brani fra Luka.* (str. 210)

S: */.../ rideva difendendosi fra' Luka.* (str. 251)

B: */.../ rideva e si difendeva fra Luka.* (str. 299)

(186)

A: *Ali odmah prihvataju drugi.* (str. 211)

S: *E subito intervenivano gli altri /.../* (str. 251)

B: *A quel punto intervenivano gli altri.* (str. 299)

(187)

A: *Po ceo dan provodi sa radnicima, u vrtu.* (str. 359)

S: *Ella trascorrevva tutto il giorno nel giardino assieme ai lavoranti.* (str. 430)

B: *Passava le sue giornate con i lavoranti in giardino.* (str. 507)

Prezentom glagolâ *biti, smejati se, braniti se, prihvatati i provoditi*, Andrić je opisao stanje, odnosno kontinuirano odvijanje uobičajenih aktivnosti. Opis vršenja aktivnosti i stanja, izraženih navedenim glagolima, odnosi se na trenutak koji je prijevremen trenutku kada se o njima govori. Za taj opis Andrić koristi narativni prezent, čime dodatno određuje i naglašava semantičku vrijednost iskaza.

Zanimljivo je da su prevodioci dali ista rješenja u svojim interpretacijama. Oba se prevodioca odlučuju za *imperfetto* glagolâ *essere* (bos. *biti*), *ridere* (bos. *smijati se*), *difendersi* (bos. *braniti se*), *intervenire* (bos. *učestvovati u razgovoru*), *trascorrere* (bos. *provoditi*) i *passare* (bos. *provoditi*). Na taj način označavaju neprekidnost trajanja sljedećih stanja i aktivnosti u prošlosti:

- u opisu niza aktivnosti gospođe Davil naglašava se da je to u periodu kada je bila u drugom stanju (184)
- fra Luka je smijanjem izražavao negodovanje izjavama svojih sagovornika (185)
- kada su se fratri prisjećali načina na koji je fra Luka imao običaj loviti miševe, svojim su ga komentarima neprestano izlagali podsmijehu (186)
- u vrijeme kada je bila trudna, gospođa Davil je po cijeli dan pomagala radnicima u vrtu (187)

Važno je naglasiti i to da smo u korpusu pronašli odlomke, pa čak i cijela poglavlja (naprimjer: XII poglavlje) u kojima je trajnost vršenja aktivnosti izražena prezentom (Andrić) i *imperfettom* (oba prevodioca). Međutim, budući da su navedeni dijelovi korpusa koji smo analizirali prilično obimni, nećemo posebno izdvajati glagole iz tih odlomaka i baviti se analizom načina izražavanja nesvršenog aspekta tih glagola.

a-4) oba prevodioca koriste *passato prossimo*

(188)

A: *Na kraju travničke čaršije, ispod hladovitog i hučnog izvora Šumeća, postoji otkad svet pamti mala "Lutvina kahva".* (str. 5)

S: *In fondo al mercato di Travnik, sotto la fresca bisbigliante sorgente dello Skumesc, è sempre **esistito**, a memoria d'uomo, il così detto Caffè di Lutic.* (str. 5)

B: *In fondo al mercato di Travnik, sotto la sorgente fresca e gorgogliante del fiume Šumeć, è sempre **esistito**, da che mondo è mondo, il piccolo Caffè di Lutvo.* (str. 5)

Andrić koristi prezent glagola *postojati* kako bi označio činjenično stanje, odnosno objektivno postojanje *Lutvine kahve* u jednom dijelu travničke čaršije. Prevodioci se, međutim, opredjeljuju za *passato prossimo* glagola *esistere* (bos. *postojati*) i, vjerovatno zbog toga što se iskaz nalazi na samom početku Andrićevog romana, ovim prošlim vremenom naglašavaju opis ambijenta i aktivnosti, koje se odnose na prošlost. Njihovim se interpretacijama značenje iskaza nije promijenilo u odnosu na izvorni tekst, a to znači da je kako u izvornom tekstu tako i u oba prijevoda izražena durativna varijanta nesvršenog aspekta upotrijebljenih glagola.

Andrić je prezentom izrazio i glagol *pamtiti* kako bi istakao aktivnost kontinuiranog držanja u sjećanju podatka o postojanju *Lutvine kahve* u travničkoj čaršiji. Za ovaj dio iskaza prevodioci nude različita rješenja:

- Prevodilac S se opredjeljuje za leksičko-sintaksičku konstrukciju *a memoria d'uomo* (bos. *od pamtivijeka*), koja u sebi uopće ne sadrži glagol u funkciji predikata, ali se upotrebom te konstrukcije u rečenici u potpunosti zadržava značenje iskaza.
- Prevodilac B koristi konstrukciju *da che mondo è mondo* (bos. *otkad je svijeta i vijeka, oduvijek*), čiji dio čini *presente* glagola *essere* (bos. *biti*). Ovaj dvoaspekatski glagol ovdje ima nesvršeni aspekt, a to se može potvrditi pretpostavkom da bi se u prijevodu glagol *essere* mogao zamijeniti glagolom *esistere* (bos. *postojati*), a da značenje iskaza ostane nepromijenjeno u odnosu na izvorni tekst.

b) Analiza primjera u kojima prevodioci nisu uskladili način interpretacije nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst
Budući da prevodilac S koristi *presente* u primjerima iz kategorija b-1, b-2 i b-3, uporedo ćemo analizirati te primjere.

b-1) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *imperfetto*
(189)

A: *Jedan od tih konjanika, iza njega, **postavlja** mu stalno i nemilosrdno hladnu ruku na šiju /.../* (str. 385–386)

S: *Un cavaliere posto alle sue spalle continua a mettergli inesorabilmente la mano fredda sopra la nuca /.../ (str. 464)*

B: *Uno dei cavalieri, alle sue spalle, continuava ad appoggiare con ostinazione la sua mano fredda sulla nuca /.../ (str. 545)*

Osim navedenog primjera, u korpusu smo pronašli i cijele odlomke nekih poglavlja (naprimjer: VII poglavlje, naročito sami početak ovog poglavlja) u kojima prevodioci koriste *presente* i *imperfetto* kako bi interpretirali kontinuiranost odvijanja radnje. Naravno, upotreba sadašnjeg ili prošlog vremena uslovljena je kontekstom i upotrebom glagolskih vremena u opisu koji prethodi i koji slijedi.

b-2) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *futuro semplice* (190)

A: *Cene podvoza su skočile i još skaču.* (str. 296)

S: *I costi dei trasporti hanno fatto un balzo in alto e seguitano a crescere /.../ (str. 353)*

B: *I prezzi dei trasporti sono saliti e saliranno ancora.* (str. 419)

b-3) prevodilac S koristi *presente*, prevodilac B koristi *trapassato prossimo* (191)

A: *I sam vezir gubi svoju urođenu veselost i preduzimljivost.* (str. 107)

S: */.../ persino il visir perde la sua innata allegria e la sua affabilità.* (str. 127)

B: */.../ persino il visir aveva perso la sua innata allegria e il suo dinamismo.* (str. 149)

Andrić koristi prezent glagolâ *postavljati*, *skakati* i *gubiti* kako bi izrazio neprekidno vršenje sljedećih aktivnosti:

- stavljanje ruke na Davilov vrat, koje obavlja jedan od konjanika (*postavljati*), a obavljanje ove aktivnosti Davil, zapravo, vidi u svojim snovima, kojima se prepušta savladan umorom i stanjem uznemirenosti
- kontinuirano povećanje cijena prijevoza robe (*skakati*), na koje Fresine upozorava Davila i insistira na izgradnji još nekoliko karavan-seraja
- ostajanje bez pozitivnih karakternih osobina (*gubiti*), koje su krasile vezira, pod utjecajem dešavanja u travničkoj čaršiji.

Kako smo već naglasili, interpretacije prevodilaca su različite. U prva dva primjera, za izražavanje durativnoga karaktera odvijanja radnje označene infinitivima glagolâ *mettere* (bos. *staviti*) i *crescere* (bos. *rasti*), prevodilac S koristi *presente* aspekatskih glagola *continuare* (189) i *seguitare* (190). Ova dva glagola imaju isto značenje (*nastavljati*)⁴¹ i njima se ističe da se odvijanje prethodno započete radnje ne prekida. U trećem primjeru, ovaj prevodilac koristi *presente* glagola *perdere* (bos. *gubiti*), čime, također, naglašava kontinuiranost u procesu gubljenja karakternih osobina.

Sa druge strane, prevodilac B za ova tri slučaja nudi tri rješenja, odnosno tri potpuno različita glagolska vremena. U prvom primjeru, ovaj prevodilac aspekatskim glagolom *continuare* (bos. *nastavljati*) određuje durativnost glagola *appoggiare* (bos. *položiti*), koji je izražen infinitivom i prethodi mu prosti prijedlog *a*. Međutim, *imperfetto* je glagolsko vrijeme kojim je izrazio navedeni aspekatski glagol. Budući da su u odlomku u kojem se nalazi ovaj iskaz sve radnje izražene nekim prošlim vremenom, ovakva upotreba *imperfetta* je sasvim opravdana. U drugom primjeru, koristi *futuro semplice* glagola *salire* (bos. *rasti*) kako bi označio nastavak povećanja cijena prijevoza i u budućnosti. Konačno, u trećem je primjeru *trapassato prossimom* izrazio glagol *perdere* (bos. *izgubiti*). Važno je naglasiti da je i u ovom dijelu romana ovaj prevodilac prošlim glagolskim vremenima (uglavnom *imperfettom*) označio odvijanje radnji, što donekle objašnjava upotrebu ovog složenog prošlog vremena.

Zadržat ćemo se još kratko na objašnjenju značenja i funkcija nekih leksičkih elemenata, čije prisustvo bitno utječe na preoblikovanje gramatičke i komunikacijske strukture iskaza. U prvom je primjeru Andrić upotrebom priloga *stanno* naglasio neprestano odvijanje aktivnosti izražene glagolom *postavljati*. Oba su prevodioca tu vrstu aktivnosti označili aspekatskim glagolom *continuare* u kombinaciji sa infinitivom glagola koji je nosilac značenja iskaza. U drugom primjeru, Andrić koristi česticu *još*, kojom naglašava semantičku vrijednost glagola *skakati*, odnosno ističe da je nastavljeno odvijanje radnje označene navedenim glagolom. Prevodilac S je ovako označenu aktivnost izrazio aspekatskim glagolom *seguitare* i infinitivom glagola koji je nosilac značenja iskaza.

⁴¹ Glagoli čije značenje određuju ovi aspekatski glagoli uvode se prostim prijedlogom *a*.

b-4) prevodilac S koristi *passato prossimo*, prevodilac B koristi *presente*

Za razliku od prethodnih primjera, u primjeru koji slijedi prevodilac B koristi *presente*, što znači da u potpunosti interpretira originalni iskaz.

(192)

A: *U vašoj zemlji se dešavaju mučne stvari i velike promene.* (str. 392)

S: *Nella vostra patria sono accaduti fatti dolorosi e sono avvenuti grandi cambiamenti /.../* (str. 471)

B: *Nel suo paese accadono avvenimenti tragici e grandi cambiamenti.* (str. 554)

Prezent je glagolski oblik kojim Andrić izražava glagol *dešavati se*. Na taj je način označio neprekidno pojavljivanje određenih negativnih promjena do kojih dolazi stjecajem okolnosti. Samo prevodilac B izborom leksičkih i sintaksičkih sredstava prenosi u potpunosti vrijednost originalnog iskaza. On, dakle, koristi *presente* glagola *accadere* (bos. *zbivati se*) kako bi istakao kontinuiranost u dešavanju promjena u zemlji. Međutim, prevodilac S koristi *passato prossimo* glagolâ *accadere* (bos. *desiti se*) i *avvenire* (bos. *desiti se*), čime označava finitivnost izvršenja navedenih aktivnosti, odnosno naglašava završnosvršeni aspekt upotrijebljenih glagola. Upotrebu ovog prošlog vremena moguće je objasniti činjenicom da je u dijelu romana u kojem je pronađen navedeni primjer opis radnji izražen uglavnom prošlim vremenima. Osnovna funkcija tih glagolskih vremena jeste da opišu radnju koja se zaista odnosi na prošlost, a ima i slučajeva upotrebe prošlih vremena kada se želi opisati radnja koja se odnosi na sadašnjost ili budućnost, što je karakteristika pripovijedanja i razgovornog jezika.

Slijedi analiza još nekoliko primjera, koje smatramo zanimljivim zbog toga što se prevodioci odlučuju za upotrebu prošlih vremena i, prema tome, ne slažu se oko izbora načina za izražavanje glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst.

b-5) prevodilac S koristi *trapassato prossimo*, prevodilac B koristi *imperfetto*

(193)

A: *Odmah su mu izišli pred oči travnički muzikanti /.../ koji uz Ramazan i o Bajramu paraju uši Evropljaninu koji je osuđen da živi ovde.* (str. 33)

S: *Gli apparvero davanti agli occhi i musicanti di Travnik /.../ che durante tutto il Ramadam ed il Bajram **avevano intronato** le orecchie del povero europeo costretto a vivere lí.* (str. 40)

B: *Gli vennero subito in mente i musicanti di Travnik /.../ i quali, durante il Ramadan e per il Bajram, **rompevano** i timpani al povero straniero costretto a vivere là.* (str. 45)

(194)

A: *On je govorio o svom smenjivanju kao o stvari potpuno razumljivoj u nizu nesreća koje mu **se već** godinama **dešavaju**.* (str. 346)

S: *Egli parlò della sua sostituzione come di un fatto del tutto naturale nella serie di disgrazie che lo **avevano colpito** negli ultimi anni /.../* (str. 413)

B: *Parlava della sua sostituzione come di un fatto assolutamente logico nella serie di disgrazie che lo **colpivano** da qualche anno.* (str. 488)

U ova je dva primjera Andrić prezentom glagolâ *parati* (ovdje je dio frazeološkog izraza *parati uši*) i *dešavati se* označio uobičajeno odvijanje aktivnosti proizvođenja neugodnih zvukova sviranjem, te aktivnosti pojavljivanja nezgoda. Na taj je način istaknuta durativna varijanta kontinuiranog vršenja navedenih aktivnosti. S obzirom na to da oba prevodioca u odlomcima u kojima se nalaze navedeni primjeri opis izražavaju prošlim vremenima, ne bi trebao biti neobičan način na koji interpretiraju izvorni tekst. Prevodioci se odlučuju za upotrebu prošlih vremena, ali je izbor prevodioca B prihvatljiviji zbog toga što se odlučio za prošlo vrijeme kojim se inače označava nesvršeni glagolski aspekt. *Imperfettom* glagolâ *rompere* (ovdje je dio frazeološkog izraza *rompere i timpani*, bos. *probijati uši*) i *colpire* (bos. *pogađati*) ovaj je prevodilac izrazio neprekidno odvijanje aktivnosti u prošlosti (travnički muzikanti su sviranjem proizvodili zvukove neugodne za uši, odnosno slušanje; nemili događaji su godinama pogađali vezira). Prevodilac S koristi *trapassato prossimo* glagolâ *intronare* (ovdje je dio frazeološkog izraza *intronare le orecchie*, bos. *zaglušiti*) i *colpire* (bos. *pogoditi*), čime je naglasio da je izvršenje navedenih aktivnosti ograničeno na jedan trenutak u prošlosti.

Iako se i u narednom primjeru vidi kako se prevodioci odlučuju za isti način označavanja glagolske radnje kao u primjerima koje smo prethodno komentirali, ovaj je primjer zanimljiv zbog upotrebe glagola kojim Andrić označava aktivnost čije se vršenje ponavlja u vremenskim razmacima.

(195)

A: Kavazi **se raspituju** kod Davne dokle još mogu računati da će ostati u francuskoj službi. (str. 379)

S: I due kavaz **avevano già chiesto** a Davnà per quanto tempo ancora si poteva prevedere che sarebbe durato il loro servizio presso il consolato francese /.../ (str. 455)

B: I kavaz **chiedevano** a Davna per quanto tempo ancora avrebbero potuto restare in servizio al consolato. (str. 535)

Andrić koristi prezent glagola *raspitivati se* kako bi izrazio odvijanje aktivnosti čestog postavljanja pitanja, uz eventualne kraće ili duže prekinde, sa ciljem dobijanja važnih informacija. I u ovom je slučaju prevodilac B ponudio rješenje koje više odgovara načinu izražavanja nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst. Koristi *imperfetto* glagola *chiedere* (bos. *pitati*) kako bi označio ponavljanje procesa postavljanja pitanja u prošlosti. I prevodilac S se odlučuje za upotrebu istoga glagola, ali, zbog izbora glagolskog vremena, bitno mijenja vrstu glagolskog aspekta. Budući da glagol *chiedere* (bos. *upitati*) izražava *trapassato proximom* (prošlim svršenim glagolskim vremenom), na vremenskoj je osi precizno određen završetak aktivnosti postavljanja pitanja. Osim toga, upotrebom priloga *già* (bos. *već*) ovaj prevodilac jasno određuje semantičku i sintaksičku vrijednost glagola, odnosno izriče i ističe gotovost radnje.

4.3. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću futura

Istražujući način izražavanja budućnosti u korpusu, zaključili smo da je u izvornom tekstu veoma mali broj primjera upotrebe futura. Zanimljivo je, također, da se ni prevodioci nisu često odlučivali za izražavanje radnje budućim vremenom. Prema tome, analizirat ćemo samo dva primjera u kojima je Andrić futurom iskazao radnju nesvršenog trajanja. U prvom su primjeru prevodioci u svojim interpretacijama odlučili upotrijebiti isto glagolsko vrijeme, a u interpretaciji aktivnosti iz drugog primjera upotrebljavaju različita glagolska vremena.

- a) Analiza primjera u kojem prevodioci na isti način interpretiraju glagolski aspekt u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *futuro semplice*

(196)

A: *U tim neobičnim vremenima i pod okolnostima o kojima ćemo još **govoriti**, Davil je bivao naizmenice novinar, pa vojnik, dobrovoljac u ratu u Španiji /.../ (str. 19)*

S: *In quei tempi straordinari e in circostanze di cui **parleremo** ancora, Daville divenne volta a volta giornalista, poi soldato volontario nella guerra di Spagna /.../ (str. 23)*

B: *In quei tempi eccezionali e in circostanze di cui **avremo** ancora **occasione di parlare**, Daville fu di volta in volta giornalista, soldato, volontario nella guerra di Spagna /.../ (str. 26)*

Andrić je upotrijebio futur I glagola *govoriti* i označio da će se aktivnost kazivanja kraće ili duže vrijeme neprekidno vršiti poslije trenutka kada se o njoj govori. Oba se prevodioca odlučuju za upotrebu budućeg vremena. Prevodilac S koristi *futuro semplice* glagola *parlare* (bos. *govoriti*) i naglašava odvijanje aktivnosti saopćavanja u budućnosti. Prevodilac B istim glagolskim vremenom izražava glagol *avere*, ovdje je dio izraza *aver occasione* (bos. *imati priliku*), koji prethodi glagolu *parlare* (bos. *govoriti*). Na taj je način precizirao semantičku i sintaksičku vrijednost glagola koji je nosilac značenja iskaza. Oba su prevodioca interpretirala durativnu varijantu kontinuiranog aspekta navedenih glagola.

- b) Analiza primjera u kojem prevodioci nisu uskladili način interpretacije glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

b-1) prevodilac S koristi *imperfetto*, prevodilac B koristi *futuro semplice*

(197)

A: */.../ ono će im dugo **zujati** u ušima i **titrati** pred očima. Jer, nastupala su konzulska vremena. (str. 13)*

S: */.../ che **risuonavano** a lungo nelle loro orecchie e **ballavano** davanti ai loro occhi, perché si avvicinavano i tempi dei consoli. (str. 14)*

B: *Per molto tempo questo nome **ronzerà** nelle loro orecchie e **vibrerà** davanti ai loro occhi. Il tempo dei consoli era arrivato. (str. 16)*

Andrić je futurom I izrazio glagole *zujati* i *titrati* i na taj je način istakao vršenje aktivnosti dugotrajnog odzvanjanja u ušima i pojavljivanja pred očima, a realizacija tih aktivnosti će uslijediti nakon trenutka kada se govori o njima. Naime, navedeni glagoli imaju preneseno značenje i odnose se na odjek, koji će kod Travničana izazivati spominjanje Bonapartinog imena (njegovo će im ime odjekivati u ušima i treperiti pred očima). Prevodilac B je u potpunosti shvatio ovakav način izražavanja navedenih aktivnosti, te je upotrijebio *futuro semplice* glagolâ *ronzare* (bos. *brujati*) i *vibrare* (bos. *treperiti*). Dakle, označio je manje ili više redovno ponavljanje aktivnosti brujanja u ušima (*nelle loro orecchie*, bos. *u njihovim ušima*) i treperenja pred očima (*davanti ai loro occhi*, bos. *pred njihovim očima*), koje će se vršiti u budućnosti. Iako se odlučuje za gotovo iste leksičke elemente, prevodilac S navedene aktivnosti izražava *imperfettom* glagolâ *risuonare* (bos. *odjekivati*) i *ballare* (bos. *igrati*). I u ovoj je interpretaciji isti izbor leksičkih konstrukcija na koje se odnose navedeni glagoli (*nelle loro orecchie* – glagol *risuonare* i *davanti ai loro occhi* – glagol *ballare*). Prevodilac S vršenje navedenih aktivnosti smješta u prošlost, vodeći istovremeno računa i o tome da označi kontinuiranost njihovog odvijanja. Važno je napomenuti da je upotreba prošlog vremena usklađena sa upotrebom prošlih vremena u odlomku u kojem smo pronašli ovaj primjer.

4.4. Izražavanje glagolskog aspekta pomoću potencijala

U ovom ćemo se poglavlju osvrnuti na primjere u kojima se vidi kako Andrić potencijalom I označava aspekt kako svršenih tako i nesvršenih glagola. U uvodnom smo dijelu već naglasili da se u bosanskom jeziku potencijalom I može označiti radnja (stanje ili zbivanje) čije se odvijanje ponavljalo u prošlosti. Upravo smo takvu upotrebu ovoga glagolskog načina pronašli u Andrićevom romanu i posmatrat ćemo na koji su način prevodioci interpretirali originalne iskaze.

4.4.1. Svršeni glagolski aspekt

Analizirat ćemo primjer kojim se ilustrira da prevodioci na različite načine (upotrebom različitih prošlih glagolskih vremena: *imperfetto*, *trapassato prossimo*) interpretiraju svršeni glagolski aspekt u odnosu na izvorni tekst.

(198)

A: *Izgubljen u ovoj divljini, Davil je u dugoj noći, kad **bi umukli** svi šumovi, gledao unazad na svoj život /.../ (str. 20)*

S: *Sperduto in quel paese selvaggio, nelle lunghe notti invernali, appena **cessavano** tutti i rumori, Daville si metteva a considerare la sua vita passata /.../ (str. 24)*

B: *Sperduto in quel luogo selvaggio, durante le lunghe notti, quando tutti i rumori **erano cessati**, Daville rifletteva sulla sua vita passata /.../ (str. 27)*

Andrić koristi potencijal I glagola *umuknuti* kako bi označio da se potpuno prestajanje zvukova u prošlosti dešavalo s prekidima. Dakle, označio je učestalost vršenja navedene aktivnosti u prošlosti, što je istovremeno preduslov za odvijanje radnje koju izražava predikat glavne rečenice. Oba prevodioca glagolom *cessare* (bos. *prestati*; *prestajati*) obilježavaju navedenu aktivnost, ali je različit način na koji je izražavaju. Prevodilac S koristi *imeperfetto* i tako naglašava odvijanje aktivnosti, koja je više puta ponovljena u vremenskim razmacima. *Trapassato prossimo* je glagolsko vrijeme kojim prevodilac B izražava navedeni glagol, što je također dobar izbor u interpretaciji iskaza jer, osim obilježavanja “gotove prošlosti”, što je osnovna funkcija pluskvamperfekta u italijanskom jeziku, ovo prošlo vrijeme u nekim slučajevima upotrebe “oponaša” osobine tipične za *imperfetto*. U obje je interpretacije istaknuto da se Davil često prepuštao razmišljanjima o periodu svog života prije dolaska u Bosnu, a to se dešavalo noću kada je bio sam i kada je oko njega vladala tišina.

4.4.2. Nesvršeni glagolski aspekt

I u primjerima koji slijede Andrić radnju izražava potencijalom I, ali ovaj put koristi nesvršene glagole. Primjere smo podijelili u dvije grupe, u zavisnosti od toga da li u svojim interpretacijama prevodioci koriste ista (ili slična) ili različita sintaksička i leksička sredstva.

a) Analiza primjera u kojem su prevodioci uskladili način interpretacije nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

a-1) oba prevodioca koriste *passato remoto*

(199)

A: *Tada **bi se dizao** od stola, **prilazio** prozoru i otklonivši malko tešku zavesu **gledao** u neprozirnu tamu /.../ (str. 118)*

S: Allora **si alzò** dalla scrivania, **si avvicinò** alla finestra e, sollevando un poco la pesante tenda, **si mise a guardare** nel buio /.../ (str. 141)

B: Allora **si alzò** dalla scrivania, **si avvicinò** alla finestra e, sollevando un po' le tende, **fissò** l'oscurità opaca /.../ (str. 165)

Potencijal I je glagolski način kojim Andrić izražava glagole *dizati se*, *prilaziti* i *gledati* sa namjerom da označi radnju koja se u prošlosti ponavljala. Na taj je način Andrić istakao repetitivnost vršenja aktivnosti koje je Davil obavljao kada bi se u kasnim noćnim satima umorio od pisanja izvještaja (ustajanje od stola, odlaženje do prozora i nastojanje da u tami provjeri da li su u Konaku i u Austrijskom konzulatu još uvijek upaljena svjetla). Prevodioci koriste ista leksička sredstva, a to su, prije svega, glagoli *alzarsi* (bos. *ustati*), *avvicinarsi* (bos. *približiti se*), *fissare* (bos. *uperiti pogled*) i *mettersi* (bos. *početi*, ovdje je u kombinaciji s prostim prijedlogom *a* i u funkciji je aspekatskoga glagola kojim se precizira značenje glagola *guardare* (bos. *gledati*) – označen je početak izvršenja aktivnosti gledanja). Prevodioci se slažu i oko izbora glagolskog vremena. Navedene glagole izražavaju *passato remotom*⁴², prošlim vremenom čijom se upotrebom, međutim, mijenja aspekt glagolâ kojima su izražene aktivnosti koje je Davil imao običaj obavljati u prošlosti. Dakle, u interpretaciji prevodilaca zaključuje se da su aktivnosti koje je Davil izvršio ograničene na tačno određen trenutak u prošlosti, odnosno da su potpuno završene.

b) Analiza primjera u kojem prevodioci koriste različita leksička i sintaksička sredstva (koriste različita prošla glagolska vremena) u interpretaciji nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

b-1) prevodilac S koristi: *imperfetto*, prevodilac B koristi *passato remoto* (200)

A: Bojažljivi mladići **spremali bi se** dugo u sebi i šaputali kao da se preslišavaju, pa **bi se** onda **zatrčali**, uzbuđeno digli glavu, kao da hoće da zapevaju, i **viknuli** povik koji su dugo smišljali. A zatim **bi**, crveneći od snebivanja i uzbuđenja, **oslušivali** jači ili slabiji odjek svoga povika u mrmljanju i povlađivanju mase. (str. 139)

⁴² Podsjećamo da je ovu vrstu potencijala (iterativni ili pripovjedački potencijal) u italijanskom jeziku najkorektnije interpretirati *imperfettom*.

S: *Certi ragazzi paurosi preparavano accuratamente fra loro un grido; lo sussuravano per sentire come suonasse, e poi correvano levando le teste eccitate come stessero per cantare, e gettavano il grido che avevano pensato così a lungo; indi arrossendo per l'emozione e la timidezza ascoltavano la eco più o meno forte del loro grido, mormorato o ripreso dalla folla.* (str. 166)

B: *Alcuni ragazzi, ancora impauriti, confabularono a lungo tra loro come se stessero imparando un testo a memoria, poi, a un tratto, si misero a correre, levando le teste verso l'alto come per cantare, e urlarono quelle parole su cui avevano meditato. Rossi per la vergogna e l'emozione, ascoltarono l'eco, più o meno forte, delle loro grida tra i mormorii di approvazione della folla.* (str. 195)

Ako se uzme u obzir kontekst (ali i na osnovu upotrijebljenoga glagolskog oblika), lako je zaključiti da je odvijanje aktivnosti označenih glagolima *spremati se*, *šaputati*, *zatrčati se*, *viknuti* i *oslušivati* uglavnom redovno ponavljano u vremenskim razmacima u prošlosti. Iako među nabrojanim glagolima ima i onih sa svršenim aspektom (*zatrčati se*, *viknuti*), nijanse nesvršenog aspekta svih navedenih glagola Andrić izražava potencijalom I. Međutim, prevodioci se razilaze u razumijevanju aspekta glagola upotrijebljenih u izvornom tekstu. Andrićevu ideju o izražavanju neprekidnog vršenja uobičajenih aktivnosti u prošlosti (dugotrajno pripremanje, šaputanje, zalijetanje u trku, izgovaranje povika, pažljivo slušanje povika koji odjekuju) prihvata prevodilac S. Neprekidnost u odvijanju vršenja navedenih radnji ovaj prevodilac izražava *imperfettom* glagolâ *preparare* (bos. *pripremati*), *sussurare* (bos. *šaputati*), *correre* (bos. *trčati*), *gettare* (bos. *uzvikivati*) i *ascoltare* (bos. *slušati*). Prevodilac B navedene aktivnosti izražava *passato remotom* glagolâ *confabulare* (bos. *razgovarati u tajnosti*), *correre* (ovdje mu prethode aspekatski glagol *mettersi* i prosti prijedlog *a* sa ciljem isticanja početnog trenutka izvršenja aktivnosti označene glagolom *correre – mettersi a correre*, bos. *početi trčati*, odnosno *potrčati*), *urlare* (bos. *viknuti*) i *ascoltare* (bos. *slušati*). Dakle, prevodilac B *passato remotom* označava svršeni aspekt navedenih glagola, odnosno ističe sljedeće: potpuno izvršenje aktivnosti razgovaranja u tajnosti; svršeni početak izvršenja aktivnosti trčanja; potpuno izvršenje aktivnosti izgovaranja povika; izvršenje aktivnosti slušanja povika.

5. ZAKLJUČAK

U centralnom smo dijelu nastojali napraviti poređenje rezultata do kojih smo došli ispitujući i analizirajući vrste i načine izražavanja glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku. Činjenica da je tema kojom smo se bavili nedovoljno istražena⁴³ dodatno nas je potaknula da našu pažnju usmjerimo na analizu ove vrste gramatičke kategorije glagola.

Naše smo istraživanje počeli pregledom glagolskih vremena, oblika i načina u bosanskom i italijanskom jeziku. Takav je pregled rezultirao definiranjem karakteristika i funkcija, te analizom vremenskih i aspekatskih vrijednosti ovih gramatičkih kategorija glagola, s posebnim osvrtom na specifičnosti njihove upotrebe u korpusu istraživanja. Naime, analizirali smo sintaksičku i stilsku upotrebu glagolâ i glagolskih oblika u Andrićevom romanu *Travnička hronika* i u dva prijevoda ovog romana na italijanski jezik. Na osnovu pojedinih morfosintaksičkih, leksičkih i frazeoloških karakteristika bosanskog (srpskohrvatskog) i italijanskog jezika, uočavali smo sličnosti i razlike u načinu izražavanja trajanja glagolske radnje u vremenu. Rezultat ovakve komparativno-kontrastivne analize su sljedeća dva zaključka:

- a) Za izražavanje glagolskog aspekta u bosanskom se jeziku koriste sljedeća jezička sredstva: svršeni i nesvršeni glagoli; odgovarajući glagolski oblik i način (perfekt, aorist, pluskvamperfekt, prezent, futur, potencijal); morfološki elementi kojima se ističe semantički i aspekatski karakter glagola (prefiks, sufiks, alteracija leksičke osnove glagola).
- b) Jedan od načina isticanja razlike između svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta u italijanskom jeziku jeste upotreba prošlih glagolskih vremena (najčešće je to opozicija *passato prossimo* ili *passato remoto* i *imperfetto*). Prevodioci su se odlučivali i za druga glagolska

⁴³ To smo ustanovili na osnovu tek površnih objašnjenja u konsultiranoj literaturi, o čemu smo pisali u uvodnom dijelu.

vremena i načine: *trapassato prossimo*, *trapassato remoto*, *presente*, *futuro semplice*, *condizionale semplice*, *condizionale composto*, *gerundio semplice*. Osim toga, zapazili smo da se za preciziranje vrste i nijanse glagolskog aspekta koriste i raznovrsna sintaksička sredstva (aspekatski glagoli, perifrastične glagolske konstrukcije), te posebna leksička i tvorbeno sredstva (transformacija glagola odgovarajućim tvorbenim postupkom), ali se njihovom analizom nismo bavili u ovom istraživanju.

Uspoređivali smo izvorni tekst (Andrićev roman) i dva prijevoda tog romana na italijanski jezik, nastojeći da uočimo postoje li i koje su granice prevodivosti, odnosno interpretacije glagolskog aspekta na italijanskom jeziku. Ispitivanjem karakteristika glagolskog aspekta u italijanskom jeziku (na osnovu interpretacije prevodilaca) u njegovoj interakciji sa bosanskim (odnosno srpskohrvatskim jezikom), došli smo do određenih zaključaka, koje ćemo predstaviti u nastavku.

5.1. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom glagolskih oblika i vremena kojima se iskazuje prošlost

Travnička hronika je roman u kojem je Andrić obuhvatio period od 1807. do 1814. godine, odnosno obradio je dešavanja iz vremena boravka stranih konzula u Travniku. Budući da se u ovom historijskom romanu opisuju događaji iz prošlosti, autor je uglavnom koristio sljedeće glagolske oblike:

- perfekt, kojim se iskazuje prošlo vrijeme koje “nije stilistički markirano” (Džindo, 2010, str. 73) i kojim je izražena glagolska radnja koja ima svršeni i nesvršeni glagolski aspekt, što zavisi od toga da li je upotrijebljen svršeni ili nesvršeni glagol

- aorist, koji uglavnom “služi kao stilističko sredstvo naracije” (Džindo, 2010, str. 74) i kojim je izražena glagolska radnja koja obavezno ima svršeni glagolski aspekt, a to je radnja čije je trajanje ograničeno na vremenskoj osi

- pluskvamperfekt, koji se koristi za označavanje prošle radnje koja se izvršila prije neke druge prošle radnje. Veoma mali broj primjera upotrebe pluskvamperfekta u izvornom tekstu posljedica je procesa nestajanja ovoga glagolskog oblika iz svakodnevne jezičke upotrebe.

Komparativno-kontrastivna analiza dva prijevoda Andrićevog romana na italijanski jezik pokazala je da prevodioci, osim najčešćeg načina izražavanja svršenog (upotrebom *passato prossima* ili *passato remota*) i nesvršenog (upotrebom *imperfetta*) glagolskog aspekta, imaju raznovrsna

i veoma često različita rješenja interpretacije izvornog teksta (na sintaksičkom, morfološkom, semantičkom i stilističkom planu).

5.1.1. Interpretacija radnje izražene perfektom

Analiza velikog broja primjera upotrebe perfekta u originalnom iskazu i interpretacije tog iskaza na italijanski jezik, pokazala je sljedeće:

A) U kategoriji primjerâ upotrebe perfekta za izražavanje svršenoga glagolskog aspekta prevodioci su postupili na sljedeća dva načina:

a) uskladili su izbor sintaksičkih i leksičkih elemenata, a od prošlih glagolskih vremena upotrijebili su:

a-1 *passato prossimo*: za označavanje trenutnosvršenog glagolskog aspekta

a-2 *passato remoto*: za označavanje završnosvršenog glagolskog aspekta

a-3 *trapassato prossimo*: za označavanje završnosvršenog glagolskog aspekta

a-4 *imperfetto*: za označavanje durativnosti odvijanja radnje, što je vrsta nesvršenoga glagolskog aspekta; upotreba ovog prošlog vremena pokazuje da su prevodioci u potpunoj suprotnosti sa originalnim iskazom, u kojem je istaknuta rezultativnost opisane radnje a ne njeno kontinuirano odvijanje

a-5 *condizionale composto*: za označavanje neproverjene informacije, odnosno pretpostavke o izvršenju radnje u prošlosti

b) nemaju isti izbor sintaksičkih i leksičkih elemenata i, prema tome, za interpretaciju potpuno istog izvornog teksta koriste sljedeća glagolska vremena:

b-1 *trapassato prossimo* i *passato remoto*

b-2 *passato prossimo* i *imperfetto*

b-3 *trapassato prossimo* i *imperfetto*

b-4 *passato remoto* i *imperfetto*

b-5 *passato remoto* i *trapassato prossimo*

b-6 *trapassato remoto* i *imperfetto*

b-7 *trapassato remoto* i *passato remoto*

b-8 *imperfetto* i *passato remoto*

b-9 *imperfetto* i *trapassato prossimo*

b-10 *presente* i *passato remoto*

b-11 *condizionale composto* i *trapassato prossimo*

Iako u kategorijama b-1, b-5 i b-7 koriste različita prošla vremena, prevodioci u interpretaciji prenose glagolski aspekt iz originalnog iskaza, što znači da izražavaju nijansu svršenoga glagolskog aspekta (označavaju svršenost završnog trenutka izvršenja opisane aktivnosti u primjerima iz b-1 i b-5; ističu prijevremenost u odnosu na drugu prošlu radnju, što se vidi u primjeru iz b-7).

U primjerima iz kategorija b-2, b-3, b-4, b-6, b-8 i b-9 jedan od prevodilaca je vjerniji izvornom tekstu, odnosno ističe radnju čije je izvršenje ograničeno na jedan trenutak u prošlosti (završnosvršeni i trenutnosvršeni glagolski aspekt), što znači da opisuje apsolutno izvršenje radnje. Drugi se prevodilac odlučuje za upotrebu *imperfetta* kojim označava iterativnost i kontinuiranost odvijanja radnje, odnosno radnju koja je bila uobičajena i koja se neprekidno odvijala kraće ili duže vrijeme u prošlosti. Moguće opravdanje za upotrebu *imperfetta* u nekim primjerima iz navedenih kategorija jeste pretpostavka da je prevodilac B imao namjeru posebno naglasiti važnost događaja koji se desio u prošlosti, što je odlika historijskog *imperfetta*. Zanimljivost primjerâ iz kategorije b-9 je i u tome što smo ih razvrstali u dvije grupe u zavisnosti od toga jesu li prevodioci u interpretaciji originalnog iskaza koristili ista ili različita leksička sredstva.

U kategoriji b-10 prevodilac B koristi *passato remoto*, što znači da interpretira svršeni glagolski aspekt iz izvornog teksta. U ovoj se kategoriji prevodilac S odlučuje za *presente* (to bi mogao biti historijski prezent, kojim je ovaj prevodilac možda želio naglasiti dramatičnost opisa radnje). Međutim, ako se uzme u obzir semantička vrijednost glagola koji je izražen ovim glagolskim vremenom (glagol *dormire*, bos. *spavati*), zaključuje se da je označena durativnost odvijanja aktivnosti spavanja.

U kategoriji b-11 prevodilac B upotrebom *trapassato prossima* označava potpuno izvršenje opisane radnje. Upotrebom složenog oblika kondicionala (*condizionale composto*), prevodilac S je vjerovatno želio označiti pretpostavku o izvršenju radnje u prošlosti.

B) U kategoriji primjerâ upotrebe perfekta za izražavanje nesvršenoga glagolskog aspekta prevodioci su se opredijelili za sljedeća dva načina interpretacije:

a) koriste iste ili slične sintaksičke i leksičke elemente i sljedeća prošla vremena:

- a-1 *imperfetto*: za označavanje kontinuiranog vršenja radnje
- a-2 *passato prossimo*: za označavanje potpunog izvršenja opisane aktivnosti u prošlosti, što nije u skladu sa izvornim tekstom (gdje Andrić označava postepenost u odvijanju aktivnosti)
- a-3 *passato remoto*: za označavanje vrste svršenoga glagolskog aspekta, odnosno precizno određivanje izvršenja aktivnosti u prošlosti (radnja je smještena u određeni vremenski okvir), a to je u suprotnosti sa izvornim tekstom u kojem Andrić ističe neprekidno trajanje radnje koje se odnosi na kraći ili duži period u prošlosti
U ovoj smo velikoj kategoriji posebno izdvojili i analizirali primjere u kojima se koriste glagoli kojima se izražavaju sljedeće aktivnosti: prenošenje poruke riječima, donošenje određenih sudova i zaključaka, aktivnost zadržavanja na istom mjestu (upotrebom glagola *ostajati*) i provođenje vremena na jednom mjestu u određenom položaju (upotrebom glagola *stajati*) te još neke aktivnosti. I u ovim je primjerima izbor prevodilaca *passato remoto*, prošlo vrijeme kojim se ističe finitivnost izvršenja aktivnosti, što je u suprotnosti sa izvornim tekstom, u kojem se insistira na predstavljanju durativne varijante trajnog aspekta, odnosno kontinuiranog odvijanja aktivnosti.
- a-4 *trapassato prossimo*: za označavanje ograničavanja izvršenja radnje u prošlosti, u odnosu na durativnu varijantu kontinuiranog aspekta iz originalnog iskaza
- b) koriste različite sintaksičke i leksičke elemente, a izbor glagolskih vremena je sljedeći:
- b-1 *imperfetto* i *passato remoto*
- b-2 *imperfetto* i *trapassato prossimo*
- b-3 *imperfetto* i *passato prossimo*
- b-4 *passato remoto* i *imperfetto*
- b-5 *trapassato prossimo* i *imperfetto*
- b-6 *trapassato prossimo* i *passato remoto*
- b-7 *passato remoto* i *trapassato prossimo*
- b-8 *passato prossimo* i *trapassato prossimo*
- b-9 *futuro semplice* i *imperfetto*
- b-10 *presente* i *imperfetto*
- b-11 *presente* i *passato remoto*
- b-12 *condizionale composto* i *imperfetto*

U kategorijama b-1, b-2, b-3, b-4, b-5, b-9, b-10 i b-12 samo je jedan prevodilac upotrebom *imperfetta* vjerno interpretirao varijantu nesvršenoga glagolskog aspekta iz izvornog teksta (durativna varijanta kontinuiranog odvijanja aktivnosti, postepenost i uobičajenost u odvijanju opisanih aktivnosti i stanja, trajnost u izvršavanju radnji). Drugi se prevodilac odlučuje za upotrebu prošlih glagolskih vremena kojima se insistira na označavanju nijansi svršenog aspekta (trenutnost izvršenja radnje, perfektivnost u predstavljanju opisa, izvršenje aktivnosti u jednom trenutku u prošlosti, potpuno izvršenje radnje u prošlosti, naglašavanje završnog trenutka izvršenja opisane aktivnosti, ograničavanje izvršenja radnje na vremenskoj osi).

U primjeru iz b-9 prevodilac S je upotrebom historijskog futura (*futuro semplice*) označio budućnost u odnosu na trenutak iz prošlosti.

U primjeru iz b-10 ovaj se prevodilac odlučuje za *presente* i tako naglašava vršenje uobičajene glagolske radnje, koja se može odnositi na bilo koje vrijeme.

Condizionale composto je izbor prevodioca S u primjerima iz b-12. Ovim je glagolskim načinom izrazio sljedeće: predikat glavne rečenice, koja čini dio složene pogodbene rečenice, a to je iskaz kojim se označava apsolutna irealnost; u drugom je primjeru vjerovatno imao namjeru označiti pretpostavku o eventualnom izvršenju aktivnosti u prošlosti.

Iako ne koriste isto prošlo vrijeme u primjerima iz kategorija b-6, b-7 i b-8, prevodioci opisane aktivnosti posmatraju na isti način, odnosno izražavaju finitivnost izvršenja glagolske radnje, ograničavaju izvršenje radnje na jedan trenutak u prošlosti. Takav je način interpretacije u suprotnosti sa originalnim iskazom u kojem Andrić izražava durativnost odvijanja radnje, proces vršenja aktivnosti, te kontinuirano trajanje određenog stanja.

5.1.2. Interpretacija radnje izražene aoristom

Znatno je manji broj primjera u kojima Andrić koristi aorist, glagolski oblik kojim ovaj autor jednostavno želi dodatno stilski obilježiti iskaz. Budući da su aoristom izraženi samo svršeni glagoli, analizirali smo vrste svršenoga glagolskog aspekta. Interpretirajući ovako izražen izvorni tekst, prevodioci su postupili na sljedeća dva načina:

- a) uskladili su način izražavanja prošlosti u odnosu na izvorni tekst, a za izražavanje nijansi trenutnosvršenog aspekta upotrijebili su sljedeća glagolska vremena:

- a-1 *passato remoto*⁴⁴: za označavanje radnje koja je trajala kratko u prošlosti
- a-2 *presente*: za označavanje iznenadnog i trenutnog izvršenja aktivnosti

b) na različite su načine interpretirali prošlost u odnosu na originalni iskaz, a upotrijebili su sljedeća glagolska vremena:

- b-1 *presente* i *passato remoto*
- b-2 *passato remoto* i *imperfetto*
- b-3 *imperfetto* i *passato remoto*
- b-4 *imperfetto* i *trapassato prossimo*
- b-5 *imperfetto*
- b-6 *presente* i *gerundio semplice*

Iako se u primjerima iz b-1 prevodioci razilaze u izboru glagolskih vremena, analiza njihove interpretacije jasno pokazuje da su oni prenijeli istu poruku u odnosu na izvorni tekst. Prevodilac S je upotrebom sadašnjeg vremena (tzv. *presente drammatico*) postigao veći nivo dramatičnosti opisane radnje u odnosu na prevodioca B, koji napetost izvršenja radnje naglašava upotrebom *passato remota*.

U primjerima iz b-2, b-3 i b-4 samo prevodilac koji koristi *passato remoto* ili *trapassato prossimo* vjerno interpretira nijansu svršenog aspekta opisane radnje u odnosu na izvorni tekst (početnosvršeni, trenutnosvršeni, završnosvršeni). Prevodilac koji se opredjeljuje za *imperfetto* ističe vrste nesvršenog aspekta (kraće ili duže kontinuirano vršenje radnje; durativna varijanta kontinuiranog aspekta), što je u suprotnosti sa izvornim tekstom.

Primjeri iz b-5 su posebno zanimljivi zbog toga što nijedan prevodilac u svojoj interpretaciji nije vodio računa o preciziranju trajanja vršenja, odnosno izvršenja opisanih aktivnosti. Dok je u izvornom tekstu na vremenskoj osi tačno određen trenutak u kojem je izvršena radnja (označen je početnosvršeni i završnosvršeni glagolski aspekt), prevodioci su *imperfettom* naglasili kraće ili duže vršenje radnje (označili su durativnu varijantu kontinuiranog vršenja radnje).

U primjeru iz b-6 Andrić je aoristom izrazio aktivnosti koje su se desile iznenada i koje su trajale veoma kratko (označio je početnosvršeni i trenutnosvršeni glagolski aspekt). Budući da za interpretaciju radnji pre-

⁴⁴ Ovo je prošlo vrijeme najčešći ekvivalent aoristu, ali se, kako smo već naveli u uvodnom dijelu, ne treba i ne može uvijek izjednačavati s njim.

vodioci koriste *presente* (historijski prezent) i *gerundio semplice*, jasno je da su istakli vrstu nesvršenoga glagolskog aspekta (iterativna varijanta).

5.1.3. Interpretacija radnje izražene pluskvamperfektom

Za izražavanje izvršenja radnje Andrić najrjeđe koristi pluskvamperfekt, što potvrđuje samo jedan primjer takve upotrebe u izvornom korpusu. Zanimljivo je da je samo jedan prevodilac u potpunosti prenio ideju izvornog teksta. *Trapassato prossimom* je izrazio prijevremenu radnju koja je završena u jednom trenutku u prošlosti (označio je svršeni glagolski aspekt). Drugi je prevodilac, međutim, *imperfettom* (pripovjedački imperfekt) izrazio kontinuiranost u odvijanju opisane radnje (označio je nesvršeni glagolski aspekt).

5.2. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom prezenta

Budući da Andrić prezentom izražava vršenje ili izvršenje radnje u sadašnjosti, prošlosti ili budućnosti, ovim je “univerzalnim” glagolskim vremenom označio razne vrste svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta. Prevodioci su u svojim interpretacijama uradili sljedeće:

A) U kategoriji primjerâ upotrebe prezenta za izražavanje svršenoga glagolskog aspekta prevodioci postupaju na sljedeća dva načina:

- a) uskladili su način interpretacije vrste svršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst, a upotrijebili su sljedeća glagolska vremena:
 - a-1 *presente*: za označavanje potpunog izvršenja aktivnosti, što odgovara izvornom tekstu
 - a-2 *imperfetto*: za označavanje nijansi nesvršenoga glagolskog aspekta (durativna varijanta kontinuiranog odvijanja aktivnosti; kraće ili duže neprekidno i uobičajeno odvijanje aktivnosti u prošlosti – narativni imperfekt), što je u suprotnosti sa izvornim tekstom u kojem Andrić izražava varijante svršenoga glagolskog aspekta (trenutnosvršeni, završnosvršeni)
- b) na različite načine interpretiraju vrste svršenoga glagolskog aspekta u odnosu na originalni iskaz, a upotrebljavaju sljedeća glagolska vremena:

b-1 *presente* i *futuro semplice*

Upotreba glagolskih vremena nije usklađena, ali je ujednačena semantička vrijednost obje interpretacije u odnosu na originalni iskaz (prevodilac B koristi *futuro semplice*, a prevodilac S tzv. *presente pro futuro*, kao zamjenu za futur). Dakle, Andrić i oba prevodioca su označili potpuno izvršenje aktivnosti.

b-2 *condizionale semplice* i *futuro semplice*

Bez obzira na to što se u interpretaciji svršenoga glagolskog aspekta prevodioci ne odlučuju za isti glagolski način i glagolsko vrijeme, označili su završnosvršeni aspekt opisane radnje. Zanimljivo je naglasiti da je *condizionale semplice* u ovom primjeru dio govornog čina i služi za ublažavanje iskaza, umjesto uobičajene upotrebe previše napadnog prezenta ili imperativa.

b-3 *imperfetto* i *passato remoto*

Budući da je upotrijebio *passato remoto*, prevodilac B je vjerno interpretirao vrstu svršenog aspekta u odnosu na originalni iskaz (izrazio je izvršenje aktivnosti u jednom trenutku u prošlosti, odnosno naglasio je trenutnosvršeni glagolski aspekt). Prevodilac S je, međutim, *imperfettom* istakao kontinuirano vršenje radnje u prošlosti, odnosno označio je nesvršeni glagolski aspekt.

B) U kategoriji primjerâ upotrebe prezenta za izražavanje nesvršenoga glagolskog aspekta prevodioci postupaju na sljedeća dva načina:

a) na isti način interpretiraju vrstu nesvršenoga glagolskog aspekta, a koriste sljedeća glagolska vremena:

a-1 *presente*: za označavanje durativne varijante kontinuiranog odvijanja aktivnosti, te ponovljenog i učestalog odvijanja glagolske radnje

a-2 *futuro semplice*: za označavanje trajnog vršenja radnje

a-3 *imperfetto*: za označavanje neprekidnog trajanja stanja i aktivnosti u prošlosti. Smatramo važnim naglasiti da smo u korpusu pronašli odlomke pa čak i cijela poglavlja u kojima su prevodioci *imperfettom* interpretirali trajnost vršenja aktivnosti u odnosu na prezent iz originalnog iskaza.

a-4 *passato prossimo*: za označavanje durativne varijante nesvršenog aspekta (opisano je činjenično stanje)

b) nisu uskladili način interpretacije nesvršenoga glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst i koriste sljedeća glagolska vremena:

b-1 *presente* i *imperfetto*

b-2 *presente* i *futuro semplice*

b-3 *presente* i *trapassato prossimo*

b-4 *passato prossimo* i *presente*

b-5 *trapassato prossimo* i *imperfetto*

U navedenim su kategorijama prevodioci koristili *presente*, *futuro semplice* i *imperfetto* kako bi označili nijanse nesvršenoga glagolskog aspekta (durativni karakter kontinuiranog vršenja aktivnosti). *Passato prossimo* i *trapassato prossimo* su glagolska vremena kojima su izrazili vrste svršenoga glagolskog aspekta (označili su da je izvršenje aktivnosti ograničeno na jedan trenutak u prošlosti, odnosno naglasili su finitivnost izvršenja aktivnosti).

5.3. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom futura

U izvornom je tekstu (narativni dijelovi romana) veoma mali broj primjera izražavanja radnje budućim vremenom, što je razumljivo kada se uzme u obzir osnovni karakter vrste historijskog romana koji je analiziran. Za izražavanje vrste nesvršenoga glagolskog aspekta, odnosno vršenja radnje i nakon trenutka kada se o njoj govori, prevodioci su u svojim interpretacijama postupili na sljedeća dva načina:

a) uskladili su način interpretacije glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

Oba prevodioca koriste *futuro semplice* kako bi označili durativnu varijantu kontinuiranog aspekta, što u potpunosti odgovara izvornom tekstu, u kojem Andrić *futuro* I nesvršenih glagola označava neprekidno vršenje aktivnosti.

b) nisu uskladili način interpretacije glagolskog aspekta u odnosu na izvorni tekst

Samo je prevodilac B upotrijebio *futuro semplice* i tako vjerno interpretirao redovno vršenje i ponavljanje opisanih aktivnosti. Prevodilac S je označio kontinuirano odvijanje opisanih aktivnosti, ali se, budući da se opredijelio za *imperfetto*, to odvijanje dešava u prošlosti, što odgovara upotrebi prošlih vremena u odlomku u kojem se nalazi analizirani primjer.

5.4. Označavanje glagolskog aspekta upotrebom potencijala

Andrić je potencijalom I izrazio nijanse kako svršenog tako i nesvršenoga glagolskog aspekta, a prevodioci su to interpretirali na sljedeće načine:

A) Interpretirajući primjer izražavanja svršenoga glagolskog aspekta upotrebom potencijala I svršenoga glagola (*umuknuti*), prevodioci koriste različita glagolska vremena: *imperfetto* i *trapassato prossimo*. Iako je osnovna funkcija ovih glagolskih vremena označavanje nijansi svršenog (*trapassato prossimo*) i nesvršenog (*imperfetto*) glagolskog aspekta, u analiziranim interpretacijama imaju istu vrijednost – izražavanje učestalog odvijanja radnje u prošlosti. *Trapassato prossimo* je glagolsko vrijeme kojim se obično označava izvršenje radnje prije neke druge radnje u prošlosti, odnosno označava se prijevremenost u odnosu na neku prošlu radnju. Budući da *trapassato prossimo* ima sposobnost da “oponaša” osobine tipične za *imperfetto*, rezultat analize ovog primjera potvrđuje opravdanost upotrebe ovog prošlog vremena.

B) U interpretaciji primjerâ izražavanja nesvršenoga glagolskog aspekta potencijalom I nesvršenih glagola, prevodioci su postupili na sljedeća dva načina:

- a) uskladili su izbor glagolskog vremena – *passato remoto*, ali su promijenili aspekt glagolâ kojima su označili opisane aktivnosti
Dakle, u odnosu na izvorni tekst, gdje je označeno ponavljanje aktivnosti u prošlosti, prevodioci su svojim načinom interpretacije precizirali potpuno izvršenje tih aktivnosti u jednom trenutku u prošlosti.
- b) nisu uskladili izbor prošlih vremena: *imperfetto* i *passato remoto*
Samo je jedan prevodilac upotrebom *imperfetta* pokazao da je vjerran izvornom tekstu, u kojem je označena imperfektivnost aktivnosti (ponavljanje radnje u vremenskim razmacima u prošlosti). Drugi prevodilac aktivnosti iz istog teksta izražava *passato remotom*, što znači da ističe potpuno izvršenje aktivnosti u prošlosti, odnosno nijansu svršenoga glagolskog aspekta.

O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića *Travnička hronika*

Sažetak

U ovoj smo knjizi predstavili načine izražavanja glagolskog aspekta u bosanskom i italijanskom jeziku. U poređnom analizom romana Ive Andrića *Travnička hronika* i dva prijevoda ovog romana na italijanski jezik, posmatrali smo na koji je način Andrić označio glagolski aspekt, a zatim smo evidentirali i analizirali ekvivalente ove glagolske kategorije u italijanskom jeziku za koje su se opredijelili prevodioci Luigi Salvini (1961. godine) i Dunja Badnjević (2001. godine). Riječ je o gramatičkoj kategoriji koja nema u potpunosti istu upotrebnu vrijednost u slavenskim jezicima (kakav je bosanski, odnosno srpskohrvatski jezik, na kojem je Ivo Andrić napisao svoj roman) i u romanskim jezicima (kakav je italijanski jezik, na koji su urađena dva prijevoda Andrićevog romana). To je zbog toga što postoje bitne razlike u glagolskim sistemima navedena dva jezika.

Na osnovu komparativno-kontrastivne analize sintaksičke i stilske upotrebe glagolâ i glagolskih vremena, oblika i načina u Andrićevom romanu *Travnička hronika* i u dva prijevoda ovog romana na italijanski jezik, te na osnovu pojedinih morfosintaksičkih, leksičkih i frazeoloških karakteristika bosanskog (srpskohrvatskog) i italijanskog jezika, posmatrali smo sličnosti i razlike u načinu izražavanja trajanja glagolske radnje u vremenu, a nastojali smo uočiti i postoje li i koje su granice prevodivosti, odnosno interpretacije glagolskog aspekta na italijanskom jeziku.

Ispitivanjem karakteristika glagolskog aspekta u italijanskom jeziku (na osnovu interpretacije prevodilaca) u njegovoj interakciji sa bosanskim (srpskohrvatskim) jezikom, zaključili smo da se vrste svršenog i nesvršenoga glagolskog aspekta mogu izraziti upotrebom sljedećih kategorija: svršeni i nesvršeni glagoli; odgovarajuće glagolsko vrijeme, glagolski oblik i glagolski način; posebna leksička sredstva i morfološki elementi kojima se ističe semantički i aspekatski karakter glagola. Uočili smo i upotrebu

raznovrsnih sintaksičkih sredstava (aspekatski glagoli, perifrastične glagolske konstrukcije) kojima se ističu posebne nijanse vršenja ili izvršenja radnje, ali se u ovoj knjizi nismo bavili njihovom analizom.

Ključne riječi: *Travnička hronika*, prijevodi na italijanski jezik, glagol, glagolski aspekt, svršeni glagolski aspekt, nesvršeni glagolski aspekt, glagolsko vrijeme, glagolski oblik, glagolski način, bosanski jezik, italijanski jezik, komparativno-kontrastivna analiza.

IZVORI

- Andrić, I. (1991) *Travnička hronika*, Prosveta, Beograd. Skraćenica: A.
- Andrić, I. (1961) *La cronaca di Travnik*, preveo Luigi Salvini, Bompiani, Milano. Skraćenica: S.
- Andrić, I. (2001) *La cronaca di Travnik*, prevela Dunja Badnjević, Mondadori, Milano. Skraćenica: B.

LITERATURA

- Agostiniani, L. et al. (1983) *La lingua tra norma e scelta*, Liviana Editrice, Padova.
- Altieri Biagi, M. L., Heilmann, L. (1984) *Dalla lingua alla grammatica: segni, funzioni, strutture*, Edizioni a.p.e. Mursia, Milano.
- Asnagli E., Manzo C., Nicolaci P., Rocco R. (2005) *L'italiano e non solo*, CEDAM scuola, Padova.
- Barić, E. et al. (1979) *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Barić, E. et al. (1997) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belić, A. (1958) *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, Nolit, Beograd.
- Benincà, P. et al. (1993) *Introduzione all'italiano contemporaneo*, Le strutture a cura di A.A. Sobrero, Editori Laterza, Bari.
- Berrettoni, P. (1982) *Aspetto verbale e viaggi temporali. Sul contenuto semantico dell'aspetto progressivo*, "SSL", 22, str. 49–117.
- Bertinetto, P. M. (1986) *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano*, Accademia della Crusca, Firenze.
- Berruto, G. (1991) *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, La Nuova Italia Scientifica, Roma.
- Bianchi, I., Cocchi de Sanctis, P., Fioretti Manzin, L. (1987) *Educazione linguistica*, Istituto geografico de Agostini, Novara.

- Brlobaš, Ž. (2007) *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Cetroni, M.R.; Cocozza, M.T.; Palma, M.R. (1996) *Grammaticando*, Tomo II, Loffredo Editore Napoli.
- Dardano, M., Trifone, P. (1995) *Grammatica italiana con nozioni di linguistica* (terza edizione), Zanichelli, Bologna.
- Dardano, M., Trifone, P. (1999) *La lingua italiana*, Zanichelli, Bologna.
- Devoto, G. (1940) *L'“aspetto” del verbo*. *Lingua nostra* 2, Firenze.
- Džindo, J. (2005) *O tvorbi riječi u savremenom italijanskom jeziku*, Dom štampe, Zenica.
- Džindo, J. (2010) *Jedan roman dva prijevoda*, Mediterranea, Trst.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2004) *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Jernej, J. (1985) *Konverzacijska talijanska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Jernej, J., Vučetić, Z., Damiani, I. (1986) *Talijanski jezik*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Katnić-Bakaršić, M. (2001) *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo.
- Lepschy, A. L., Lepschy, G. (1988) *La lingua italiana, storia – varietà dell'uso – grammatica*, Bompiani, Milano.
- Maiden, M. (1998) *Storia linguistica dell'italiano* (traduzione di Pietro Maturi), Società editrice il Mulino, Bologna.
- Mengaldo, P. V. (1994) *Storia della lingua italiana*, Società editrice il Mulino, Bologna.
- Migliorini, B. (1990) *La lingua italiana nel novecento*, Casa editrice Le lettere, Firenze.
- Moderc, S. (2006) *Gramatika italijanskog jezika*, Foto futura, Beograd.
- Moretti, M., Consonni, D. (1979) *Nuova grammatica italiana*, Società editrice internazionale, Torino.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990) *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci; Dobra vest, Novi Sad.
- Notarbartolo, D., Graffigna, D. (2010) *Grammatica nuova. Per ragionare, parlare e scrivere in italiano*, Bulgarini, Firenze.
- Radovanović, M. (1986) *Sociolingvistika*, Književna zajednica Novog Sada i NIŠRO “Dnevnik”, Novi Sad.
- Scarduelli, T., Achiardi, G., Barbi, S. (1992) *Lingua e grammatica. Analisi e produzione di testi*, Principato, Milano.

- Sensini, M. (2005) *La lingua e i testi. La riflessione sulla lingua*, Arnoldo Mondadori Scuola, Milano.
- Serafini, M. T., Arcidiacono, L. (1995) *Educazione linguistica. Riflessione e uso. La struttura della lingua.*, Bompiani, Milano.
- Serianni, L. con la collaborazione di Castelvechi, A. (1988) *Grammatica italiana (Italiano comune e lingua letteraria; suoni – forme – costrutti)*, UTET, Torino.
- Serianni, L. (1997) *Grammatica – Sintassi – Dubbi*, Garzanti Editore, Milano.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Simone, R. (1990) *Fondamenti di linguistica*, Editori Laterza, Bari.
- Soutet, O. (1998) *Manuale di linguistica*, Società editrice il Mulino, Bologna.
- Stanojčić, Ž. (1967) *Jezik i stil Iva Andrića*, Novi Dani, Beograd.
- Škiljan, D. (1987) *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.
- Tartaglione, R. (1998) *Grammatica italiana*, ALMA Edizioni, Firenze.

RJEČNICI

- Deanović, M., Jernej, J. (1987) *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- Deanović, M., Jernej, J. (1989) *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- De Mauro, T. (2000), *Grande dizionario italiano dell'uso*, UTET, Torino.
- Halilović, S., Palić, I., Šehović, A. (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Klaić, B. (1966) *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb.
- Kristal, D. (1985) *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd.
- Zingarelli, N. (2001) *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna.

RJEČNICI online izdanja

- Dizionario dei modi di dire della lingua italiana* (online), HOEPLI editore, Corriere della sera: <https://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire/index.shtml>
- Dizionari Garzanti Linguistica* (online): <http://www.garzantilinguistica.it/>

Il Nuovo de Mauro online: <https://dizionario.internazionale.it/>

Il Sabattini Coletti online: https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/

Treccani online: <http://www.treccani.it/vocabolario/>

Treccani – Dizionario dei Sinonimi e dei Contrari (online): <http://www.treccani.it/sinonimi/>

INDEKS POJMOVA

glagolski aspekt

- svršeni 38–40, 47, 57, 65, 66, 93, 96, 107–109, 115, 120, 121, 126, 141–143, 145, 147, 149–152
- nesvršeni 38–40, 44, 49, 57, 65, 67, 78, 79, 81–83, 85, 86, 88, 90, 92–101, 104, 106, 115, 121, 126–128, 130, 131, 135, 136, 139–145, 147–152
- početnosvršeni 11, 12, 44, 49, 59, 96, 110, 117, 119, 120, 148
- trenutnosvršeni 11, 41, 48, 50, 51, 54, 56, 79, 110–112, 117, 118, 120, 123, 145, 148–150
- završnosvršeni 11, 42, 43, 46, 48, 49, 52, 56, 93, 115, 117, 119, 123–125, 134, 144, 145, 148–150
- durativnost 46, 66, 80, 92, 94, 102, 133, 144, 145, 147
- iterativnost 49, 69, 95, 98, 120, 127, 128, 145, 149
- kontinuiranost 46, 47, 52, 59, 63, 64, 68, 69, 76, 81, 85, 91, 96–101, 103–105, 115, 118, 119, 121, 123, 126, 127, 130, 131–135, 137, 138, 144–151
- postepenost 70, 77, 81, 85, 88, 91, 97, 99, 100, 146, 147
- uobičajenost 12, 43, 45, 50, 68, 72, 78, 88, 99, 105, 123, 124, 130, 135, 141, 145, 147, 149, 150

jezik

- bosanski 6–15, 18, 21–23, 25, 27, 30–34, 36, 120, 121, 138, 142, 143
- italijanski 6–20, 22–36, 38–41, 44, 49, 50, 61, 66, 76, 85, 88, 90, 104, 107, 121, 126, 139, 142–144

leksički elementi 6, 10, 15, 40, 46, 47, 57, 65, 67, 72, 83, 85, 108–110, 113, 121, 133, 138, 144–146

sintaksički elementi 40, 47, 67, 83, 126, 144–146

semantička vrijednost 50, 64, 66, 67, 69, 80, 103, 106, 110, 112, 120, 122, 125, 130, 133, 136, 137, 145, 150

Prof. dr. sc. Maslina Ljubičić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Recenzija rukopisa *O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića „Travnička hronika“* dr. Nermine Čengić

Rukopis *O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića „Travnička hronika“* dr. Nermine Čengić nastao je na temelju doktorske disertacije koju je autorica obranila na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Sastoji se od *Uvoda*, triju poglavlja (*O glagolu i glagolskom aspektu*, *O karakteristikama glagolskih vremena i glagolskih načina u bosanskom i italijanskom jeziku* i *Analiza izražavanja glagolskog aspekta u prijevodima na italijanski jezik Andrićevog romana „Travnička hronika“*) i *Zaključka*, nakon čega slijedi popis izvora, literature i rječnika.

U uvodnom je dijelu rukopisa autorica najavila komparativno-kontrastivnu analizu romana Ive Andrića *Travnička hronika* i dvaju prijevoda ovoga romana na talijanski jezik s ciljem uočavanja načina izražavanja glagolskoga vida (aspekta) u bosanskom i talijanskom jeziku. S obzirom na činjenicu da je Andrić svoj roman napisao na srpskohrvatskom jeziku, autorica naglašava da su u srpskohrvatskom i bosanskom jeziku iste ili slične karakteristike glagola koje su predmet analize budući da je bosanski nastao raspadom srpskohrvatskoga jezika.

U poglavlju *O glagolu i glagolskom aspektu* dr. Čengić govori o značaju glagola u formiranju rečenice, te o neophodnosti pravilnog izražavanja glagolske radnje, prepoznavanja glagolskoga vida i diferenciranja vrsta i nijansi svršenoga i nesvršenoga vida glagola u bosanskom i talijanskom jeziku. Budući da nije isti način na koji se izražava glagolski vid u analiziranim jezicima, autorica je odlučila proučiti sintaktičku i stilsku uporabu glagola i glagolskih oblika, s osobitim obzirom na osobine glagolskoga vida u oba jezična sustava. Analizirani su primjeri ekscerpirani iz korpusa dvaju prijevoda na talijanski jezik Andrićeva romana u usporedbi s jezikom izvornika.

Logičan uvod za navedenu analizu i objašnjenja primjera iznesen je u poglavlju *O karakteristikama glagolskih vremena i glagolskih načina u bosanskom i italijanskom jeziku*, gdje je autorica ponudila pregled navedenih kategorija u oba jezika. Posebnu pozornost

posvetila je obradi sljedećih glagolskih vremena: prezent, imperfekt, perfekt, aorist, pluskvamperfekt, te glagolskih načina u bosanskom i talijanskom jeziku.

Središnje mjesto zauzima poglavlje *Analiza izražavanja glagolskog aspekta u prijevodima na italijanski jezik Andrićevog romana „Travnička hronika“*. U ovom najopsežnijem poglavlju dr. Čengić uspoređuje izražavanje nijansi glagolskoga vida u izvorniku (Andrićev roman) i dva prijevoda romana na talijanski jezik, a tu usporedbu čini zanimljivom i činjenica da su prijevodi napravljeni u razmaku od četiri desetljeća (autor prijevoda iz 1961. godine jest Luigi Salvini 1961., a Dunja Badnjević autorica je prijevoda iz 2001. godine). Analiza načina izražavanja nijansi svršenoga i nesvršenoga glagolskog aspekta u izvornome tekstu istražuje se je na temelju uporabe sljedećih glagolskih oblika: prošlih glagolskih vremena (perfekt, aorist, pluskvamperfekt), sadašnjega vremena, budućega vremena te potencijala. Za svaku od ovih kategorija paralelno se analiziraju i načini na koje prevoditelji prepoznaju navedene elemente te ih interpretiraju u talijanskom jeziku. Na temelju toga zaključuje se o izboru i kvalitetu ekvivalenata u talijanskom jeziku u odnosu na originalni izvorni tekst i o (ne)postojanju granica prevodivosti, odnosno interpretiranja glagolskoga vida na talijanski jezik. Svaki put kada je to bilo moguće, autorica je odvojeno proučila i analizirala primjere u kojima su prevoditelji uskladili izbor sintaktičkih i leksičkih sredstava i primjere u kojima to nije slučaj.

Konačno, rezultati ispitivanja karakteristika glagolskoga vida u talijanskom jeziku (na temelju interpretacije prevodilaca) u interakciji s bosanskim jezikom, navode autoricu da u *Zaključku* ponudi sljedeće dvije konstatacije: A) za izražavanje svršenoga i nesvršenoga glagolskog vida u bosanskom se jeziku koriste sljedeća jezička sredstva: svršeni i nesvršeni glagoli; odgovarajuće glagolsko vrijeme i način; morfološki elementi kojima se posebno naglašava semantički i aspekatski karakter glagola (derivacijska sredstva); posebna leksička sredstva i B) za isticanje razlike između svršenoga i nesvršenoga glagolskog aspekta vida u talijanskom jeziku prevoditelji koriste sljedeća jezična sredstva: prošla glagolska vremena (osim uobičajene opozicije *passato prossimo* ili *passato remoto* i *imperfetto*, prevoditelji koriste i sljedeća glagolska vremena: *trapassato prossimo*, *trapassato remoto*, *presente* i *futuro semplice*); glagolski načini (*condizionale semplice*, *condizionale composto* i *gerundio semplice*); uočena je i uporaba raznovrsnih sintaktičkih i leksičkih sredstava (aspekatski glagoli; modificiranje glagola odgovarajućim tvorbenim postupkom; posebni leksički elementi), ali autorica se nije posebno bavila njihovom analizom.

Pripremajući ovaj rukopis autorica se služila širokom gamom stručnih djela, što joj je omogućilo da izgradi kompaktan metodološki okvir za istraživanje koji ima dobru teorijsku utemeljenost. Primjerenom primjenom znanstvenih metoda vješto je obuhvatila sve relevantne podatke iz gramatičkih priručnika, potkrepljujući ih brojnim primjerima iz analiziranoga korpusa (u poglavlju u kojemu se analiziraju izvornik i prijevodi na talijanski jezik). Sve je dijelove pažljivo uklopila u homogenu cjelinu, te je, pišući jasnim jezikom, iznijela vrijedna zapažanja i ponudila vlastita ispravna objašnjenja. U završnom je dijelu na temelju rezultata analize iznijela ispravno izvedene zaključke, čime je potvrdila postojanje različitih načina izražavanja nijansi svršenoga i nesvršenoga glagolskog aspekta u bosanskom i talijanskom jeziku.

Ovaj rukopis predstavlja znanstveno utemeljenu monografiju kojom autorica daje svoj doprinos proučavanju gramatičkih elemenata u bosanskom i talijanskom jeziku, što može koristiti svima koji se zanimaju za osobitosti glagolskoga sustava navedenih dvaju jezika. Osim toga, budući da autorica ispituje specifičnosti prijevoda na talijanski jezik romana bosanskohercegovačkoga nobelovca Ive Andrića, smatram da je nastankom ove monografije obogaćeno znanstveno proučavanje talijanskoga jezika u Bosni i Hercegovini, te da ona predstavlja i značajan doprinos izučavanju bosanskohercegovačke kulturne baštine.

Uzevši u obzir sve navedeno, cijenjenoj Redakciji elektronskog izdavaštva Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu sa zadovoljstvom preporučujem objavljivanje rukopisa knjige dr. Nermine Čengić *O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića „Travnička hronika“*.

Zagreb, 11. studenoga 2019.

Prof. dr. sc. Maslina Ljubičić

Prof. dr. Amela Šehović

Filozofski fakultet u Sarajevu

Redakcija elektronskog izdavaštva

Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

RECENZ IJA

rukopisa dr. Nermine Čengić “O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik
romana Ive Andrića *Travnička hronika*”

Rukopis dr. Nermine Čengić “O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića *Travnička hronika*” obuhvata pet poglavlja na 157 stranica teksta, Sažetak, Izvore i Literaturu, što sve čini 162 stranice teksta.

Centralni je predmet njegove analize glagolski aspekt u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića *Travnička hronika*. Poznato je da je djelo Ive Andrića kao i ovaj roman dosta istraženo, ali se to ne može kazati i za prevodilačke aspekte njegova opusa. U tom kontekstu, istraživanje prijevoda na italijanski jezik romana *Travnička hronika* iz ugla upotrebe glagolskog aspekta zasigurno predstavlja doprinos lingvističkim i traduktološkim proučavanjima.

Autorica rukopisa u analizi navedenog problema pokazuje sistematičnost i suverenost u tumačenju istraživanih činjenica. Imajući u vidu da su predmet analize dva prijevoda u razmaku od pola vijeka, jasno je da taj zadatak nije bio nimalo jednostavan. No, i pored toga, nijednog trenutka nije došla u pitanje stručnost analize ovih prijevoda iz ugla gramatike, odnosno morfologije bosanskog i italijanskog jezika, te prakse prevođenja.

Iz navedenih razloga, ovaj rukopis može biti vrlo koristan priručnik za studente i studentice italijanskog jezika, a njima i svim drugim istraživačima italijanskog jezika može poslužiti kao okvir za analizu sličnih problema.

Dakle, svim navedenim kvalitetama ovaj rukopis predstavlja važan doprinos stručnoj javnosti, ali on istovremeno može poslužiti i u nastavi iz predmeta za oblasti italijanski jezik i prevođenje na matičnom odsjeku i svim drugim srodnim odsjecima i fakultetima, čime ima i praktičnu vrijednost.

Prijedlog Izdavaču: Sa zadovoljstvom *predlažem objavljivanje* rukopisa dr. Nermine Čengić “O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića *Travnička hronika*” potpuno uvjerena da će knjiga biti vrijedan doprinos lingvistici u Bosni i Hercegovini ali i susjednim zemljama.

Sarajevo, 21. 11. 2019.

Prof. dr. Amela Šehović

BIOGRAFIJA AUTORICE

Nermina Čengić je rođena 25. novembra 1969. godine u Sarajevu, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studirala je i diplomirala 1993. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (Odsjek za romanistiku) na studijskoj grupi Francuski jezik i književnost i Italijanski jezik i književnost. Akademske 2007/2008. godine upisala je postdiplomski studij iz lingvističkih disciplina na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, te je magistrirala 2011. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, odbranivši magistarski rad na temu *Neodređeni glagolski načini u italijanskom jeziku reklama*, pod mentorstvom prof. dr. Jasmina Džinde. Doktorirala je 2015. godine na temu *O glagolskom aspektu u prijevodima na italijanski jezik romana Ive Andrića "Travnička hronika"*, pod mentorstvom prof. dr. Jasmina Džinde. U zvanje asistenta birana je 2008. godine, u zvanje višeg asistenta 2011, a u zvanje docenta za oblasti italijanski jezik i prevođenje 2016. godine.

Bavi se morfologijom, sintaksom, semantikom i stilistikom savremenog italijanskog jezika, te komparativno-kontrastivnom analizom italijanskog i bosanskog jezika. Objavila je nekoliko naučnih i stručnih radova i prikaza u referentnim domaćim i inostranim časopisima i zbornicima. Učestvovala je na međunarodnim konferencijama i naučnim skupovima.